Danilo Kiš

Criptă pentru Boris Davidovici

POLIROM

Danilo Kiš, *Grobnica za Borisa Davidoviča*
World Copyright © by Danilo Kiš Estate
All rights reserved
© 2009 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

DANILO KIŠ

Criptă pentru Boris Davidovici

Şapte capitole ale uneia
şi aceleiaşi istorii

Traducere din limba sârbă
de Simeon Lăzăreanu
Prefaţă de Adriana Babeţi

POLIROM
2009

Danilo după Danilo

Suferinţe târzii

În 1973, când îi scrie lui Mirko Kovač din Franţa, Danilo Kiš n-ar trebui să aibă, la o primă, grăbită vedere, prea multe motive de nemulţumire: e, la nici 40 de ani, unul din cei mai cunoscuţi scriitori contemporani de limbă sârbă. Îi sunt deja tipărite cinci romane, două volume de eseuri, numeroase traduceri din Corneille, Baudelaire, Verlaine, Lautreamont, Petöfi, Ady Endre, Esenin, Queneau. Piesele de teatru i se joacă, revistele, radioul şi televiziunea nu îl ocolesc, iar pentru *Clepsidra*, apărută în 1970, primeşte marele premiu literar iugoslav NIN. Patru romane (*Mansarda*, *Psalm 44, Grădina, cenuşa, Suferinţe timpurii*) îi sunt traduse în Ungaria, Polonia şi Cehoslovacia. Atunci de ce e bântuit de nelinişte încă tânărul lector de sârbocroată, deţinător (pentru trei ani) al unei catedre la Universitatea din Bordeaux? O posibilă explicaţie încearcă să dea prietenul său, Mirko Kovač, el însuşi prozator: „După terminarea *Clepsidrei,* înainte de a pleca la Bordeaux [...] mi-a spus că nu va mai scrie, că fântâna sa familială a secat. Ştiam prea bine că acestea sunt necazurile fiecărui scriitor după apariţia cărţii, un sentiment de goliciune şi deprimare, dar tot atât de bine ştiam că această spaimă naşte nevoia de a scrie”[1]. Numai că se mai adaugă ceva. Odată ajuns în Franţa, Kiš începe să citească „în cinci limbi, ca un maniac”, îşi aminteşte Kovač, tot ce găseşte în librării şi biblioteci despre lagăre. Şi aduce drept mărturie un rând dintr-o scrisoare a lui Danilo: „Aici beau vinuri excelente şi sufăr de lagărologie”.

La două întrebări ar trebui dat acum răspuns pentru a înţelege mai bine tensiunea în care se află Danilo Kiš

1 Mirko Kovač, *Danilo Kiš*, în *Orizont*, 1991, nr. 25.

înainte de a începe să scrie *Criptă pentru Boris Davidovici*: prima e legată de metafora fântânii secate, iar a doua se referă la suferinţa lui târzie, lagărologia. „Fântâna familială” e toată istoria tragică din jurul tatălui său, e amintirea a ceea ce Danilo Kiš, copilul-martor, a trăit şi simţit în timpul războiului. E sursa lui de inspiraţie ca scriitor, cauza primă a depoziţiei stilizate din toate cele trei cărţi ale ciclului autobiografic *Suferinţe timpurii*, *Grădina*, *cenuşa*, *Clepsidra).* Teama, neliniştea, nemulţumirea aveau fundament atunci, în 1973, când îi scria prietenului Kovač că nu mai poate să exploateze acest filon. Ştia, ca prozator, care sunt riscurile supralicitării unei teme, ale extenuării ei într-o operă. Mai ştia însă la fel de exact, ca bun cunoscător al teoriilor moderne despre literatură, că orice temă este, în acelaşi timp, inepuizabilă artistic şi că, revizitată, ea poate oricând declanşa acel efect de singularizare, de stranietate. Numai că, pentru Danilo Kiš, *ostranenie* e mult mai mult decât un simplu concept al formaliştilor ruşi: e însăşi amprenta sa de destin, obsedanta marcă a diferenţei.

Atunci, cum să procedeze? Pur şi simplu prin extensie şi modulare. Exersând o temă, o mare, unică temă cu variaţiuni. Sub semnul ei stă, de fapt, întreaga operă a lui Danilo Kiš, ansamblul unitar şi totuşi atât de divers al celor şapte romane. Dar şi întreaga sa viaţă. O rezumă lapidar, lăsând liberă ambiguitatea formulării: „Literatura e pentru mine o luptă cu moartea”. Sunt cuvintele lui Kiš dintr-un dialog purtat în vara lui 1988 Ia Ljubljana cu Michael March, poetul şi traducătorul american. „Nu poţi câştiga lupta asta”, i-a replicat March, cu un amestec de tandreţe şi ironie, acelaşi cu care îl tachina deseori („Danilo, eşti prea înalt ca să fii Proust”). Iar Kiš a recunoscut sec: „Nu, nu pot să câştig”. „Atunci de ce mai lupţi?”, nu s-a lăsat March. Iar Danilo, grav şi patetic, a spus doar atât: „Ca să

dau un sens vieţii”[2]. Pentru cine îi cunoaşte cărţile, e limpede că prin acest răspuns Danilo Kiš deschide de fapt două fronturi ale uneia şi aceleiaşi bătălii: primul e strict personal, legat de propria biografie, de tragedia familiei sale, celălalt e atât de vast (o enciclopedie a tuturor dispăruţilor fără urmă), încât devine utopic. Cel dintâi ancorează tema morţii în istorie, al doilea o proiectează în metafizic. Deşi, la o lectură atentă, cele două paliere se vor intersecta mereu.

În primul caz, el vrea – şi reuşeşte – să învie, adică să scoată din uitare, un singur om. Pe Eduard Kiš, inspector-şef la Căile Ferate, tatăl vârât în ghetou, umilit, azvârlit într-un tren cu destinaţia Auschwitz, fără retur. Personajul Eduard Sam din tripticul autobiografic pe care, în ediţia franceză, Danilo Kiš l-a supraintitulat *Circul de familie.* Dar pentru el tema Shoah-ului nu e nouă. O exersase deja într-unul din primele sale texte, microromanul scris la 25 de ani în mai puţin de o lună, *Psalm 44:* povestea unui cuplu tânăr ce supravieţuieşte ororii din cel mai mare lagăr de exterminare nazist. O proză care, fără să aibă încă amprenta de stil a viitoarelor cărţi, anunţă un filon tematic, reluat, modulat, retimbrat peste ani. Când, la maturitate, interpretează unitatea de fond şi de formă a ceea ce numeşte cu destulă detaşare „ «opera» mea”, Kiš nu ezită să-şi marcheze distanţa faţă de *Psalm 44*: „Slăbiciunea cărţii mele de tinereţe nu constă doar în intrigă, prea puternică, prea patetică, ci mai ales în absenţa fatală a unei minime distanţe ironice – modalitate care va deveni mai apoi parte integrantă a procedeului meu literar”[3]. Aşadar, atunci, la începutul anilor ’60, când compune *Psalm 44*, problema e stilul, nu tema, pe care –

---

2 Michael March, *Danilo Kiš: lupta cu moartea*, în *Orizont*, 1991, nr. 25.

3 Danilo Kiš, Gabi Gleichmann, *Dialogue,* în *La Règle du jeu,* 1991, nr. 2.

de altfel – o va vedea în rezonanţă deplină cu tot ce povesteşte în *Criptă pentru Boris Davidovici*, oricât de diferite par la o primă lectură cele două romane. Dar cum să scrii detaşat, „la rece”, despre atrocitatea istoriei? Până să atingă acel amestec dozat alchimic de lirism şi ironie din romanele ulterioare, până la stilul descărnat, mat, „alb” din *Criptă... mai* e un drum de parcurs. Drumul care îl va aşeza în aceeaşi familie cu Tadeusz Borowski, Ladislav Fuks, Ivan Klima, Imre Kertész. Sunt doar câţiva din autorii central-europeni ce au curajul să scrie despre holocaust altf*el, cu* o surdină ciudată a timbrului, care, în loc să stângă efectul tragic-patetic al faptelor narate, îl sporeşte.

În cel de-al doilea caz, Kiš ar vrea să redea demnitatea morţii nu unei persoane apropiate sau doar cunoscute, ci milioanelor de neştiuţi, celor fără mormânt, anonimilor striviţi de o istorie rea. Istoria cu majusculă, abstractă, generală şi rece ca moartea însăşi, fără chip, fără chipuri. Prin Eduard Sam el repară doar una din marile nedreptăţi ale acestei istorii. Îi face veşnică pomenire tatălui, familiei sale şi, printr-un fel de metonimie, altor milioane de oameni risipiţi ca fumul sau cenuşa în lagărele naziste. Dar ca să poată ajunge la gândul unei enciclopedii a tuturor morţilor are nevoie de un răgaz: escala de trei ani la Bordeaux. Acolo se acutizează problemele lui de conştiinţă moral-intelectuală şi deopotrivă artistică. Sau, cu propriile cuvinte, „problemele care mă obsedează la modul intim, într-un fel de simbioză lirico-etico-intelectuală”[4]. Şi, ca de atâtea ori, când întrebările, incertitudinile, temerile îl împresoară, proiectându-l într-o tensiune paroxistică, soluţia e una singură: se eliberează de presiune printr-o incizie, oricât de dureroasă. Atunci scrisul devine pentru Danilo Kiš o hemoragie binecuvântată.

---

4 Danilo Kiš, *La leçon d’anatomie,* Paris, Éditions Fayard, 1993, traduit du serbo-croate par Pascale Delpech, p. 66.

O „sângerare lirică”: Bordeaux 1973–1976

S-ar putea crede că Shoah-ul îl urmăreşte pretutindeni, câtă vreme se declară suferind de lagărologie. Numai că de data aceasta e vorba despre alt infern: Gulagul. Va mărturisi, peste ani, într-un interviu: „Am trăit la Bordeaux în anii 70, în perioada stângismului omniprezent în Franţa şi în general în Occident, când realitatea lagărelor sovietice nu era încă admisă”[5]. Deşi în Franţa apăruseră deja marile cărţi-depoziţii (în 1969 – *Povestirile din Kolîma* ale lui Varlam Şalamov şi, în 1973, primul volum din *Arhipelagul Gulag* al lui Soljeniţîn), mediile intelectuale occidentale erau destul de opace la această tragedie. În *Lecţia de anatomie*, volumul de eseuri în care îşi pledează cauza în faţa atacurilor dezlănţuite după apariţia *Criptei...* Danilo Kiš dă singur explicaţia obsesiei lagărologice, în fapt, aceeaşi obsesie a morţii, a anihilării individului prin voinţa unei forţe politice: „Să fii contemporan cu două sisteme de opresiune, cu două realităţi istorice sângeroase, cu două sisteme concentraţionare de aneantizare a sufletului şi trupului, asta în vreme ce în cărţile mele doar unul dintre ele apărea (fascismul), celălalt (stalinismul) fiind ignorat după sistemul petei oarbe psihologice – această idee intelectuală obsesivă, acest coşmar moral şi moralist mă oprimau atât de mult în ultima vreme, încât am recurs la ceea ce numesc o «sângerare lirică»... Când obsesia aceasta a prins consistenţă, generând în mine ruşinea şi remuşcarea, dar şi luciditatea, am început să-mi scriu nuvelele relativ uşor şi repede, ca şi cum m-aş fi eliberat de un coşmar, cu o senzaţie de uşurare ce m-a năpădit (în ciuda subiectului).

5 Danilo Kiš, *Le résidu amer de la conscience*, Paris, Éditions Fayard, 1995, traduit du serbo-croate par Pascale Delpech, p. 123.

Am simţit o împăcare spirituală cum poate că numai marii păcătoşi o încearcă pe patul de moarte, după spovedanie”[6].

Pentru el, aşadar, lucrurile sunt limpezi: răul istoriei e acelaşi, orice chip ar lua, iar sistemele care distrug fiinţa şi demnitatea umană trebuie judecate şi condamnate fără cruţare, indiferent de care parte a spectrului politic s-ar afla. Adevăr greu de acceptat nu doar atunci, la începutul anilor ’70, ci chiar azi. Nelinştea lui e una singură şi o formulează tot sub forma unei întrebări în discuţiile cu prietenii, dar şi în interviuri sau în paginile confesive: ce anume îl îndreptăţeşte tocmai pe el să vorbească despre toate aceste orori? Dacă pentru felul în care depune mărturie despre lagărele naziste poartă în spate tragedia propriei familii, pentru ceea ce urmează să scrie în *Criptă*... dar şi în eseurile din Lecţ*ia de anatomie se* simte justificat de altceva: şi anume, de un irepresibil sentiment al răspunderii, dublat de nevoia de a acorda o minimă consolare victimelor: dreptul la cuvânt şi la memorie. Dovadă, ultima secvenţă (neterminată) a creaţiei sale, din 1989: un film documentar de televiziune, realizat împreună cu Alexander Mandič, Viaţ*a ca supravieţuire. Tim*p de patru ore, pe ecran se derulează mărturii despre cele două insule-lagăr de pe coasta dalmată, Goli Otok şi Sveti Gregor, gulagul lui Tito, loc de sinistră detenţie postbelică pentru sute de militanţi comunişti iugoslavi din vechea gardă[7].

Aşa că Danilo Kiš îşi asumă până la ultimele consecinţe o idee pe care o expune răspicat la Atena în 1984, la un congres literar internaţional, ca şi cum ar fi dat sfaturi unui tânăr scriitor: „Pe cel care afirmă că la Kolîma a fost altceva decât la Auschwitz să îl trimiţi la toţi dracii. Pe cel

---

6 Danilo Kiš, *La leçon d’anatomie,* ed. cit., pp. 67–68.

7 Pentru această informaţie, ca şi pentru alte importante aspecte ale bio-bibliografiei lui Danilo Kiš, îi mulţumesc prozatorului şi traducătorului Ioan Radin Peianov.

care afirmă că la Auschwitz erau stârpiţi doar păduchii, nu şi oamenii – la fel”[8]. Iar lui Mirko Kovač avea să-i spună în chiar perioada redactării *Criptei*...: „Într-un viitor apropiat, dacă nu se duce totul dracului, responsabilitatea scriitorului se va măsura în primul rând după felul în care se raportează faţă de realitatea lagărelor, atât a celor hitleriste, cât şi a celor staliniste”.

Paranteză cu suflete moarte

Spre deosebire de colegii săi occidentali, lectorul de sârbo-croată aflat la Bordeaux ştia mult mai multe despre gulaguri, din simplul motiv că în Iugoslavia apăruse în 1972 o carte incredibilă semnată de Karlo Stajner: *Şapte mii de zile în Siberia.* Merită deschisă aici o paranteză despre autorul ei, întrucât scandalul declanşat la Belgrad şi Zagreb de apariţia *Criptei pentru Boris Davidovici* se leagă, între altele, şi de relaţia dintre romanul lui Kiš şi amintirile lui Stajner. Cine e Karlo Stajner, cel căruia Kiš îi dedică nuvela *Cercul magic al cărţilor* din *Criptă...? U*n vechi militant comunist iugoslav, care în anii ’30 e trimis în URSS pentru a se pune la dispoziţia Kominternului, alături de alţi 112 tovarăşi. În 1936 cade şi el victimă marii epurări staliniste şi, până să fie eliberat, rătăceşte 20 de ani prin lagăre şi închisori, uitat pur şi simplu în Siberia. Se întoarce acasă împreună cu alţi 12 deţinuţi abia în 1956, printr-o întâmplare. Povestea eliberării celor 13 e recompusă chiar de Danilo Kiš în prefaţa pe care o scrie la ediţia franceză a memoriilor lui Stajner. Totul i se pare decupat din Gogol.

În iunie 1956, Tito şi Hruşciov stau faţă în faţă în trenul special Moscova-Kiev. Hruşciov dă semne că e binedispus, aşa că Tito pune degetul pe rană, îi întinde o listă şi întreabă unde sunt cei 113 comunişti iugoslavi. Luat prin

8 Danilo Kiš, *Sfaturi pentru un tânăr scriitor,* în *Orizont,* 2003, nr. 10.

surprindere, Hruşciov cere un scurt răgaz şi pune KGB-ul la lucru. Apoi, peste două zile, în timpul unei alte întruniri, între coniac şi ţigară, îi comunică scurt lui Tito, bătând darabana pe masă: „fix 100 nu mai sunt”. Între celelalte 13 „suflete moarte”, descoperit undeva lângă Krasnoiarsk, se numără şi Karlo Stajner. Se reîntoarce acasă ca un spectru şi îşi scrie memoriile. În 1958 cartea e încheiată (ca şi *Arhipelagul Gulag* al lui Soljeniţîn). Predă volumul unor edituri din Belgrad şi Zagreb, dar manuscrisele dispar pur şi simplu, iar asupra memoriilor sale se lasă tăcerea. Abia în 1972, cu acordul lui Tito, cartea e tipărită. Urmează traducerile în Germania (1976) şi Franţa (1982).

Danilo Kiš recunoaşte că volumul lui Stajner i-au fost un ghid preţios pentru *Criptă... Cin*ci din subiectele celor şapte nuvele se regăsesc în Şapt*e mii de zile în Siberia. Nic*io acuză de plagiat nu va sta însă în picioare, şi aceasta din cel puţin două motive. Întâi, pentru că, înainte de a-şi publica volumul, Danilo Kiš i l-a dat spre lectură lui Karlo Stajner, s-au întâlnit şi au discutat. Fostul deţinut n-a avut nicio obiecţie de fond: doar câteva mici observaţii legate de stricta respectare a adevărului istoric. Kiš însuşi relatează despre toate acestea în câteva fragmente din cele două cărţi de eseuri în care-şi pledează cauza, Lecţ*ia de anatomie* şi *Homo poeticus.*

Şi apoi, din simplul motiv că cei doi autori fac lucruri complet diferite: în *Şapte mii de zile în Siberia* Stajner e victima care rememorează direct şi simplu, fără vreo miză literară, atrocităţile trăite în detenţie. Iar în *Criptă pentru Boris Davidovici* Kiš e – înainte de toate – scriitor. De fapt, aceasta ar fi una din marile întrebări şi, deopotrivă, probleme ale literaturii, căreia Kiš îi caută răspuns:

Cum să povesteşti despre o istorie rea?

Deci cum să denunţi totalitarismele cu mijloacele

literaturii, după ce tratatele de istorie sau de filosofie politică şi-au făcut datoria, după ce arhivele înţesate de documente s-au deschis, după ce supravieţuitorii au depus mărturie? Greu de răspuns. Pe de-o parte, citind cărţile lui Soljeniţîn, Şalamov sau ale Nadejdei Mandelştam eşti copleşit de forţa adevărului lor. Orice discuţie de factură estetică apare doar într-o a doua instanţă, dacă nu cumva e cu totul deplasată. Cărţile lor sunt capitale, ca şi cele ale lui Primo Levi sau Elie Wiesel, în primul rând pentru valoarea depoziţiei, sobră, demnă. Dar dreptul de a vorbi despre tragedia spaţiilor concentraţionare îl au toţi, şi ei, cei care au trăit-o direct, şi cei care doar au citit despre, de pildă, gulaguri. Cu unica atenţionare, făcută de Paul Ricoeur în *Memoria*, *istoria*, *uitarea*, că, întâi şi-ntâi, ca minimă reparaţie morală, trebuie să li se dea cuvântul victimelor.

De altfel, există nu puţine opinii care susţin că, în aceste cazuri, ar fi mai bine ca memoria să fie lăsată liberă, nestilizată, în clipa când vrea să restituie în scris un trecut al ororii. Varlam Şalamov e poate cel mai intransigent şi vehement în acest sens. Pe Isaac Babel, de pildă, îl consideră excesiv de sofisticat, de „literaturizat”. Pe când Kiš vede în Babei un reper în primul rând *ca* scriitor. Se întâmplă aşa deoarece fiecare înţelege altfel acest gen de literatură. Şalamov, pentru care scriitorul pare a fi mai degrabă un Pluton ce iese din infern, şi nu un Orfeu coborând acolo, nu dă şanse fantazării, prelucrării documentului. Atunci când trebuie să depună mărturie despre experienţa gulagului, el crede doar într-o literatură „directă”, „antiliterară”, cu o poetică a „tonurilor crude”[9]. De fapt, e convins, ca unul care a trăit oroarea, că – dacă vrei să vorbeşti despre ea – nu e cazul să „faci literatură”. Cu asemenea teme, parcă vrea să spună, nu e deloc bine

9 V. Varlam Chalamov, *Tout ou rien,* Paris, Éditions Verdier, 1993, traduit du russe par Christiane Loré.

să te joci.

Or, de această dată, Kiš e de cealaltă parte a baricadei, nu ideologice, ci estetice, pentru că atacă tema lagărului „oblic”, ca scriitor, fără să uite o clipă că, indiferent de temă, literatura e, într-o anumită măsură, *şi* joc, în sensul capacităţii ei de invenţie. Dar nu este vorba despre un joc facil şi gratuit, ci despre unul plin de gravitate. El ştie prea bine că pentru a denunţa totalitarismele e nevoie de un nou limbaj, de o nouă retorică, în stare să confere o forţă expresivă ieşită din comun literaturii care vorbeşte despre istoria infamă a oricărui secol, dar cu precădere a celui de-al XX-lea. Se vede oscilând undeva între Orwell şi „maestrul Nabokov”. Îşi alege din fiecare câte un citat drept călăuză în *Homo poeticus.* Iată-l pe Orwell: „Acolo unde-mi lipseau impulsurile politice am scris literă moartă pe hârtie şi m-am pierdut în fragmente excesiv decorative şi vulgare”. Şi pe Nabokov: „Voi afirma, riscând să fiu împuşcat, că arta, cum intră în contact cu politicul, coboară inevitabil la nivelul celui mai banal bluf ideologic”. Şi atunci, spune Kiš, am atins miezul problemei: „Tot ce scriu, romane şi povestiri, teatru şi eseuri, totul oscilează între aceşti doi poli. Dar niciodată n-am scris un roman cu teză”[10]. Aceasta e, aşadar, miza lui. Iar ceea ce reuşeşte să facă în *Criptă pentru Boris Davidovici* e semnul cel mai clar că, pe de-o parte, a atins „funcţia de cunoaştere” a oricărui mare roman, aşa cum visa Broch şi, pe de alta, că a ajuns la acea esenţă tocmai prin jocul literaturii cu istoria.

Un cenotaf de hârtie sau lecţia de literatură

Dar este *Criptă pentru Boris Davidovici* un roman istoric? Deşi pentru noile teorii ale genurilor literare aceasta nici n-ar mai fi o problemă de fond, un răspuns dat

10 Danilo Kiš, *Ultimul refugiu al bunului-simţ*, în *Orizont*, 2003, nr. 3.

în plină postmodernitate nu poate fi decât afirmativ. Da, *Criptă... est*e roman, şi încă unul istoric, în toate accepţiile cuvântului: el vorbeşte, adică, despre feţele mai puţin cunoscute ale unei epoci abominabile şi, în acelaşi timp, e un roman care face istorie. Şi aceasta nu doar pentru că e un mare roman, ci şi pentru că, de fapt, are curajul să rescrie această istorie abjectă. Să o refacă. Cele Şapt*e capitole ale uneia şi aceleiaşi istorii, cu*m îşi subintitulează Danilo Kiš volumul, recompun (cu o singură excepţie, Câin*i şi cărţi) mai* ales anii ’30 ai terorii staliniste, când în închisorile şi lagărele sovietice dispar zeci, sute de mii de oameni. Între ei, mare parte din fiii revoluţiei, foştii anarhişti, slujitorii fanatici ai cauzei insurgente, care cad victimă unei judecăţi oarbe, fără să mai înţeleagă nimic din sensul devotamentului lor. Dacă biografia le-a devenit o uriaşă minciună şi, în faţa anchetatorilor, peste noapte, descoperă cutremuraţi că au devenit trădători, dacă – sub crâncenă tortură – sunt obligaţi să semneze această uriaşă mistificare, atunci măcar după moarte trebuie să li se facă dreptate şi să aibă parte de adevăr. Un adevăr pe care îl poate restitui doar literatura.

Cartografiat, spaţiul prin care circulă eroii din *Criptă... dez*văluie un imens continent pierdut, un fel de nouă Atlantidă, în care Zürich-ul se leagă halucinant de Bucovina subcarpatică, Dublinul de Kiev şi de Norilsk, Berlinul de Galiţia, Viena şi Budapesta de Moscova, Esztergom de Kazahstan şi Kolimsk. O lume care, la începutul veacului XX, simţea – precipitându-se voios, inconştient, spre apocalipsă – că vechiul ei centru începe să se dizolve şi că a sosit momentul descoperirii unuia nou. În locul Vienei va răsări, pentru mulţi din iluzionaţii răsturnării revoluţionare a lumii, Moscova, „Mecca noii religii”[11]. Mare parte din ei trăiesc acest ideal aproape

11 Cornel Ungureanu, *Calea spre Răsărit*, postfaţă la *Criptă pentru Boris Davidovici*, Editura de Vest, Timişoara, 1992.

mistic, cu fanatism. Numai că e o mistică fără Dumnezeu, fără niciun Dumnezeu; adică fără sens. O imensă mistificare. Dar acest adevăr li se revelează celor mai mulţi abia în momentul căderii, în carceră sau lagăr, acuzaţi de trădarea pe care n-au comis-o, doar pentru ca istoria revoluţiei să poată fi scrisă cursiv, cu mână sigură. Anarhişti, comisari, voluntari în Brigăzile Internaţionale din Spania, atentatori, poeţi, medici sau măcelari, studenţi, ziarişti sau borfaşi, anchetatori şi anchetaţi, cu toţii sunt prinşi în vârtejul unei istorii alunecoase, necruţătoare, care îi înghite.

În numeroase interviuri sau cronici, Danilo Kiš a fost provocat să răspundă la o întrebare destul de delicată: de ce în *Criptă...* o bună parte a personajelor de prim-plan sau secundare sunt evrei. Iar el a răspuns demn, plin de siguranţă: „Evreii sunt în cărţile mele doar literaritate, insolitare în sensul formaliştilor ruşi (ost*ranenie). Pent*ru că lumea evreiască în Europa Centrală este o lume scufundată, o fost*ă lume, şi* ca atare localizată într-un spaţiu al realului-ireal. Deci, în spaţiul literaturii”[12]. În plus, aceşti eroi sunt un element de legătură cu toate cărţile sale anterioare. Între Eduard Sam şi Baruch David Neumann/ Boris Davidovici Novski se ţese o reţea greu de întrevăzut, tocmai pentru că e ascunsă la mare adâncime: aceeaşi amprentă de destin. Doar o lectură secretă, nu străină de spiritul Kabbalei, ar putea să interpreteze toate coincidenţele (de nume şi date), apoi migrarea după un plan secret a personajelor dintr-o povestire în alta, apoi straniile simetrii ale naşterilor şi morţilor, cu întâmplări reluate aproape identic, după acelaşi scenariu, dar cu alte măşti, la intervale de câteva luni ori de câteva sute de ani. S-ar înţelege atunci, ca într-o mare lecţie de metafizică ocultă, cum nu doar cărţile de joc se rotesc magic, ci şi vieţile şi morţile oamenilor, pe o scenă circulară al cărei

12 Danilo Kiš, *Ultimul refugiu al bunului-simţ,* loc. cit.

regizor e, totuşi, Dumnezeu.

Fără să îşi renege partea proprie de evreitate, Danilo Kiš o percepe mai mult ca pe o stare de fundal permanent, în care se amestecă o tristeţe irepresibilă şi constantă, angoasa, un ciudat sentiment al precarităţii şi relativităţii, precum şi ironia care decurge de aici. Se simte cel mai aproape de Borges, pe care îl citează în *Lecţia de anatomie*: „Iudaismul meu e fără cuvinte, aşa cum sunt cântecele lui Mendelssohn”[13]. Da, recunoaşte că printre personajele sale sunt mulţi evrei, care aduc pretutindeni germenii „unei revolte latente” şi „o neliniştitoare stranietate”. Dar dacă s-ar pune să facă statistică, elementul evreiesc din *Criptă... „nu* ar da o imagine mult diferită de ceea ce ne oferă documentele şi sursele istorice: din cei 246 de autori ai Revoluţiei din Octombrie, 119 erau străini sau evrei, evreii fiind 16,6%[14].

Danilo Kiš e documentat ca nimeni altul. În anii de şedere la Bordeaux a citit despre revoluţia bolşevică şi despre marea teroare stalinistă mii de pagini: documente de arhivă, volume de sinteză, memorii. Imaginea părea coerentă, compactă ca un monolit, blindată cu cifre şi acte autentice. Acela era însă adevărul? Ca toţi postmodernii, nici Danilo Kiš nu are încredere în marile meta-naraţiuni istorice obiective, atotcunoscătoare. I se par – şi lui – aproape nişte ficţiuni. Drept pentru care consideră perfect validă încercarea literaturii de a restitui istoria altfel, printr-o punere în scenă, în care autenticul şi falsul, veridicul şi iluzoriul, esenţa şi simulacrul intră într-un joc ameţitor, substituindu-se unele altora. Mecanismul prin care cititorul e captat şi iluzionat că se află în faţa adevărului istoriei nu e neapărat nou. Îl vor fi utilizat toţi precursorii postmodernismului, de la Cervantes până la Borges. Cele şapte secvenţe ale unuia şi aceluiaşi

13 Danilo Kiš, *La leçon d’anatomie,* ed. cit., p. 51.

14 *Ibidem.*

spectacol construiesc o imensă „fabulă a autenticităţii”, după acelaşi principiu care-i determina pe greci să înalţe cenotafuri.

Scrie Danilo Kiš într-unul din primele paragrafe ale povestirii *Criptă pentru Boris Davidovici*: „Vechii greci aveau un obicei demn de respect: celor care dispăreau mistuiţi de flăcări sau înghiţiţi de craterele vulcanilor, celor care erau îngropaţi în lavă sau sfâşiaţi de fiarele sălbatice sau celor care erau devoraţi de rechini, celor pe care-i sfârtecau vulturii în pustiu li se ridicau în patria lor cripte goale, aşa-numitele *cenotafe*, căci trupul fiecăruia este foc, apă sau pământ, dar sufletul este alfa şi omega, lui trebuie să i se ridice un sanctuar”. Dar exact acelaşi lucru face şi el, ca scriitor: înalţă cenotaf după cenotaf, de fapt o singură criptă, între două coperte, pentru milioanele de dispăruţi fără mormânt, pe care istoria rea i-a transformat într-o simplă cifră. Le redă acestora viaţa de hârtie, imaginându-le biografii, scoţându-i din anonimatul în care au fost alungaţi. Cu o minuţiozitate maniacală, de maestru al scotocitului prin arhive, Danilo Kiš inventează documente sau prelucrează până la ultimul detaliu date istorice reale. Se joacă, aşadar, la graniţa fascinantă dintre adevăr şi fabulaţie. Inventează zeci, sute de „mărci de istoricitate” (cum le numea Krzysztof Pomian), tocmai pentru ca efectul de real, pactul veritativ să fie mai puternic, iar el, autorul, cât mai credibil.

Cenotaful e, aşadar, un mormânt gol, care ascunde, adică încriptează, o absenţă prezentă sau o prezenţă absentă. E, oricum l-ai interpreta, un simulacru, o aparenţă care depune totuşi mărturie despre ceva esenţial: o viaţă şi o moarte. Dar dincolo de numeroasele speculaţii, demne mai curând de pana unui Derrida (în *Fors,* de pildă), cripta lui Boris Davidovici pune în abis nu doar volumul care îi poartă numele, ci întregul corpus al prozei lui Danilo Kiš. Ca într-un uriaş cuptor, acolo se topesc –

fără rest, până la dispariţie, până la tăcere – toate sensurile.

Post-Scriptum

Criptă pentru Boris Davidovici a apărut în 1976 la Zagreb, după ce mai multe edituri se arătaseră rezervate în faţa manuscrisului. În ciuda imensului succes de public (peste 500.000 de exemplare vândute) – sau poate tocmai de aceea cartea a declanşat cel mai mare scandal literar din Iugoslavia postbelică. Timp de şapte luni (din septembrie 1976 până în martie 1977), împotriva lui Danilo Kiš a fost concertată o imundă campanie de presă. Participau cot la cot, cu o incredibilă voluptate demolatoare, vechi scriitori şi critici literari stalinişti, tineri sau vârstnici naţionalişti şi antisemiţi, dar şi confraţi ulceraţi de invidie. A fost acuzat de plagiat („furt” al ideilor şi procedeelor din Roy Medvedev, Karlo Stajner, Borges, Joyce, Babel) şi supus unui linşaj public. A fost adus la tribunal. Nu era singur. În sală se aflau sute de tineri veniţi să-l asculte şi să-l susţină. Mai erau solidari cu el vechii prieteni, dar şi Predrag Matvejeviæ şi Miroslav Krleža. Danilo Kiš şi-a ţinut pledoaria cu extremă demnitate şi convingere. A vorbit pătimaş despre adevărul literaturii, înfrângând neştiinţa şi obtuzitatea acuzatorilor. A demonstrat ceea ce era de demonstrat. A câştigat. Dar hotărârea de a-şi părăsi ţara a rămas definitivă. A plecat la Paris şi a scris o carte-pledoarie de peste 350 de pagini, *Lecţia de anatomie*, în care a disecat toate acuzele ce i s-au adus, rând de rând, cu o incredibilă risipă de energie, îi urmează *Homo poeticus.* Sunt, amândouă, suite de eseuri critice, pagini de pamflet şi de confesiune. Sunt cărţile unui scriitor ultragiat, care îşi face singur dreptate, dar şi preţioase documente ale unui proces de creaţie.

Peste ani, la scurtă vreme după moartea lui Danilo Kiš,

în 1990, Bernard-Henri Lévy şi-l va aminti aşa cum s-au cunoscut, cum au petrecut ore şi ore împreună, cum l-a visat. Voia să-şi reediteze *Lecţia de anatomie.* Erau în Danilo, scrie Levy, „rana, durerea, dorinţa neîncetată de a-şi vedea sancţionaţi, până şi la Paris, calomniatorii. Dar mai era şi ideea că astfel i-a fost atinsă esenţa credinţei şi a felului în care făcea literatură". Iar mai apoi şi-l imaginează personaj într-un roman scris în *trompe l'oeil*, plin de oglinzi şi fabuloase trucaje, dar şi de crâmpeie de lume reală. Ar fi, se poate crede, romanul în care Danilo Kiš s-ar întâlni în sfârşit cu Eduard Sam şi Boris Davidovici, undeva la graniţa dintre lumi.

Adriana Babeţi

Tabel bio-bibliografic

1935 – 22 februarie: se naşte Danilo Kiš la Subotica, oraş în N-E Serbiei, la graniţa cu Ungaria.

1939 – este botezat în rit ortodox la biserica Uspenia (Adormirea Maicii Domnului) din Novi Sad.

1942 – după pogromul de la Novi Sad, familia se refugiază în Ungaria, la Kerkabarabás-Zalabaksa, ţinutul natal al tatălui scriitorului. Aici Danilo Kiš va urma şcoala primară şi primele clase de liceu în limba maghiară.

1944 – familia lui Danilo Kiš trece prin momente grele. Tatăl său este trimis la Auschwitz, de unde nu se va mai întoarce. Danilo Kiš debutează ca poet.

1947 – prin grija unui unchi din partea mamei, renumit istoric, biograf şi comentator al clasicului poet muntenegrean Njegoš, Danilo Kiš împreună cu mama şi sora sa mai mică sunt găsiţi prin Crucea Roşie şi repatriaţi la Cetinje, în Muntenegru, locul de baştină al mamei sale.

1948 – se înscrie la Şcoala de Artă din Cetinje; în paralel frecventează şi cursurile de vioară ale profesorului Simon Nutti.

1953 – începe activitatea literară ca reporter şi traducător din literaturile rusă, maghiară, franceză şi engleză. Îi apar primele încercări de proză în periodice prestigioase.

1954 – toamna: se înscrie la Facultatea de Litere şi Filosofie din Belgrad.

1958 – absolvă studiile universitare – specialitatea Literatură Comparată – ca şef de promoţie.

1961 – este numit pentru o perioadă de doi ani lector de limbă sârbă şi croată la Universitatea din Strasbourg.

1962 – debutează în volum cu microromanele *Mansarda* şi *Psalm 44 (Mansarda / Psalm 44).*

1965 – îi apare romanul *Grădina*, *cenuşa (Bašta*, *pepeo),* tradus în limba română la Editura Univers, în anul 2000.

1969 – publică volumul de proză scurtă *Suferinţe timpurii (Rani jadi).*

1972 – apare romanul *Clepsidra (Peščanik),* publicat în limba română de Editura Univers, în anul 1987, şi volumul de eseuri *Po-etica.*

1973 – i se decernează Premiul revistei *NIN* pentru romanul *Clepsidra.*

1973 – este numit lector de limbă sârbă şi croată la Universitatea din Bordeaux pentru o perioadă de trei ani.

1976 – îi apare unul dintre cele mai apreciate romane, *Criptă pentru Boris Davidovici (Grobnica za Borisa Davidoviča),* tradus în limba română la Editura de Vest, în anul 1992 (în pregătire la Editura Polirom).

1978 – publică volumul-pamflet *Lecţia de anatomie (Čas anatomije).*

1980 – este lector la Universitatea din Lille, unde va rămâne timp de patru ani.

1980 – obţine premiul oraşului Nisa, Grand Aigle d'Or.

1983 – Editura Globus din Zagreb şi Editura Prosveta din Belgrad îi publică seria de *Opere complete* în zece volume: vol. I – *Mansarda*; vol. II – *Psalm 44*; vol. III – *Suferinţe timpurii*; vol. IV – *Grădina, cenuşa*; vol. V – *Clepsidra*; vol. VI – *Noapte şi ceaţă (Noć i magle)*; vol. VII – *Criptă pentru Boris Davidovici*; voi. VIII – *Lecţia de anatomie*; vol. IX – *Homo poeticus*; vol. X – *Enciclopedia morţilor (Enciklopedija mrtvih).*

1984 – obţine marele premiu literar Ivo Andrić pentru volumul de povestiri *Enciclopedia morţilor* (Polirom, 2008).

1986 – este distins cu titlul de **Chevalier des Arts et des Lettres.**

1988 – i se conferă Preis des Literaturmagazins, iar în Italia, la Roma, Premio di Tevere pentru eseistică. La 15 decembrie este ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Belgrad.

1989 – primeşte premiul Bruno Schulz.

La 15 octombrie Danilo Kiš moare la Paris, după o lungă suferinţă. Este înmormântat în oraşul Belgrad.

Opera postumă: *Viaţa, literatura* (*Život, literatura*), Svjetlost, Sarajevo, 1990; *Zaţul amar al experienţei* (*Gorki talog iskustva*), BIGZ, SKZ, Narodna knjiga, Belgrad, 1990; *Poezii şi tălmăciri (Pesme i prepevi*), Prosveta, 1992; *Circ de familie (Porodični cirkus*), SKZ, Belgrad, 1993; *Lăuta şi cicatricea (Lauta i ožiljci*), BIGZ, Belgrad, 1994; *Depozitul (Skladište*, 5 vol.), BIGZ, Belgrad, 1995.

Creaţia lui Danilo Kiš a fost tradusă în peste douăzeci de limbi.

Cuţitul cu plăsele din lemn de trandafir

Lui Mirko Kovač

Această istorisire născută din îndoială şi nedumerire are singurul *ghinion* (unii îl numesc noroc) că e adevărată: a fost scrisă de mâini oneste, pornind de la mărturii de încredere. Însă pentru a atinge veridicitatea la care visează autorul ei, ar trebui povestită în română, maghiară, ucraineană sau idiş; sau, mai curând, într-un amestec al tuturor acestor limbi. Atunci, ivite întâmplător din adâncurile tulburi ale subconştientului, ar ţâşni din sufletul povestitorului câteva cuvinte în rusă, când tandre precum *teliatina*, când pline de duritate precum *kinjal.* Deci, dacă povestitorul ar reuşi să atingă acele clipe de groază ale confuziei babiloniene, am putea chiar auzi rugăminţile umile şi implorările înspăimântătoare ale Hannei Krzyzewska, rostite în română, poloneză sau ucraineană (de parcă problema morţii ei ar fi fost urmarea unei imense şi fatale neînţelegeri), aşa cum am putea auzi bolboroselile sale transformându-se, în momentul ultimei zvârcoliri şi a domolirii sale, într-o rugăciune pentru morţi, rostită în ebraică, limba începuturilor şi a sfârşitului.

Un erou pozitiv

Micşa (să-i spunem deocamdată aşa) putea să coasă un nasture în mai puţin de zece secunde. Aprindeţi un chibrit şi ţineţi-l între degete. Din momentul în care l-aţi scăpărat şi până începe să vă ardă buricele degetelor, Micşa a şi terminat de cusut un nasture la o tunică militară. Reb Mendel, la care Micşa îşi face ucenicia, nu-şi poate crede ochilor:

— He, he, hai, încă o dată, *Herr* Miksat!

Micşa împunge din nou cu acul, iar reb Mendel îşi priveşte calfa zâmbind, după aceea aruncă brusc chibritul pe geam, scuipând pe degete. Micşa, care a cusut deja nasturele la tunica lui *Herr* Antonescu, spune fudulindu-se:

— Reb Mendel, un singur chibrit ajunge ca să dai foc întregului zăcământ de petrol de la Ploieşti.

Şi, pe când îşi închipuie viitorul îndepărtat mistuit de un imens incendiu, reb Mendel, cu cele două degete încă umede, apucă brusc nasturele tunicii, sucindu-l cum ai suci gâtul unui pui.

— *Herr* Miksat, zice, dacă nu ai avea nişte idei atât de tâmpite, ai putea deveni un maistru bun... Ştii că zăcământul de petrol de la Ploieşti e estimat la câteva milioane de galoane de ţiţei?

— Atunci o să fie un foc nemaipomenit, reb Mendel, răspunde Micşa enigmatic.

Confruntarea

Micşa n-a ajuns maistru. A mai cusut vreo doi ani nasturi la reb Mendel, ascultându-i cârcotelile talmudice, după care a trebuit să plece, urmat de cele mai grele blesteme. Într-o zi, prin primăvara anului 1925, reb Mendel se plânse că i-a dispărut o găină din coteţ.

— Reb Mendel, îi zise Micşa, căutaţi hoţul printre jidovi.

Reb Mendel înţelese greutatea ofensei şi un timp nu mai pomeni nimic despre găina dispărută. Micşa nu mai aduse nici el vorba despre asta; aşteptă ca reb Mendel să-şi biruie mândria. Bătrânul se lupta cu sine însuşi, sacrificând în fiecare zi câte o găină pe altarul orgoliului său talmudic. Înarmat cu un băţ, păzea coteţul până-n zori, lătrând ca un câine pentru a speria dihorii. În zori adormea, iar din coteţ mai dispărea o găină.

— Să mă pedepsească Atotputernicul, fiindcă El a spus

că toate creaturile merită aceeaşi preţuire şi îndurare, zise reb Mendel în ziua a noua.

Poate oare o găină, care costă cel puţin cinci bănuţi, să facă tot atât cât dihania asta care-i despoaie pe sărmani şi mai şi duhneşte de la trei poşte?

— Nu, nu poate, reb Mendel, răspunse Micşa, o găină care costă cel puţin cinci bănuţi nu se poate măsura cu un dihor puturos.

Şi tăcu. Aşteptă ca dihorul să devoreze tot ce se putea şi să-i dovedească lui reb Mendel că toată pălăvrăgeala lui despre egalitatea tuturor creaturilor dumnezeieşti nu făcea nici cât o ceapă degerată, atâta timp cât dreptatea nu se statornicea pe pământ pe căi pământeşti. În ziua a unsprezecea, epuizat de atâta veghe, cu ochii umflaţi şi înroşiţi, cu părul plin de fulgi, reb Mendel se opri în faţa lui Micşa şi începu să se lovească singur cu pumnii în piept:

— Ajută-mă, *Herr* Miksat, fă ceva!

— Bine, reb Mendel, zise Micşa. Perie-ţi caftanul şi scutură-ţi fulgii din păr. Lasă totul în grija mea.

Capcana

Capcana pe care Micşa o făcu în grabă era o copie îndepărtată a celor pe care le meşterea bunicul lui din Bucovina: o amintire tulbure şi nostalgică. În afara acestei valori simbolice, capcana nu era cine ştie ce mare scofală: o ladă ca toate celelalte, din scânduri tari de fag, cu o trapă care se deschidea numai din afară, nu şi dinăuntru. Ca momeală pusese un ou în care era sigur că putrezea deja, ca într-un sicriu, un pui. Dis-de-dimineaţă, de îndată ce intră în curte, Micşa ştiu că dihorul căzuse în cursă: putoarea se simţea tocmai de la poartă. Reb Mendel încă nu ieşise din casă. Mort de oboseală din cauza nopţilor lungi de veghe, dormea adânc, lăsându-se în voia sorţii. Cu

mâna sa grea de ţăran, Micşa mângâie singura găină rămasă, împietrită de frică într-un colţ, şi îi dădu drumul în curte. Apoi ridică puţin trapa plină de cuie strâmbe şi, când botul umed al animalului se strecură prin deschizătură, îl împinse cu o lovitură puternică de pumn înapoi în ladă. Îi trecu repede şi cu dibăcie bucata de sârmă ruginită prin nări, îi legă labele şi spânzură dihania deasupra uşii. Puţea groaznic. Făcu o mică tăietură în jurul grumazului dihorului, un colier de perle rubinii, şi alte două la încheieturile labelor. Jupui blana din jurul grumazului, apoi făcu încă două tăieturi ca două cheutori pentru nasturi, pentru a-şi trece degetele prin ele.

Trezit de chiţăitul înfiorător al animalului sau de vreun coşmar, reb Mendel se ivi şi el curând. Ascunzându-şi nasul în gulerul tunicii, privea cu ochi îngroziţi ghemul acela viu de carne sângerândă, ce se zvârcolea spânzurat de sârmă. Ştergându-şi cuţitul plin de sânge de iarbă, Micşa se ridică zicând:

— Reb Mendel, v-am scăpat de dihor pentru totdeauna.

Când reuşi, în sfârşit, să deschidă gura, vocea lui reb Mendel tună răguşită şi înfricoşătoare, ca a profeţilor:

— Spală-ţi sângele de pe mâini şi de pe faţă, şi să fii blestemat, *Herr* Miksat.

Consecinţele

Curând, Micşa simţi pe propria-i piele ce însemna blestemul lui reb Mendel: în toată regiunea Antonovka, maiştrii cereau şi ţineau cont de recomandările lui reb Mendel. Când cineva pomenea numele lui Micşa, bătrânul evreu începea să bolborosească în ebraică şi idiş, lovindu-se cu mâinile în piept şi smulgându-şi părul din cap, de parcă ar fi fost vorba de Dibbuk în persoană. Până şi reb Iusef, cel mai nepriceput maistru (şi asta nu numai dintre croitori), a refuzat să-l păstreze în slujba lui. Aflând de

blestemul lui reb Mendel, l-a dat afară pe Micşa la mai puţin de două zile încheiate. Micşa îşi jură că într-o bună zi o să se răzbune cu vârf şi îndesat pe toţi talmudiştii pentru jignirile pe care i le-au adus.

Aimicke

În acelaşi an, Micşa îl cunoscu pe un oarecare Aimicke, E.V. Aimicke, care se dădea drept student la Drept. Până nu demult, acest Aimicke lucrase la întreprinderea Digtariev ca supraveghetor al depozitului, dar fusese concediat, după spusele sale, din cauza activităţii ilegale. Micşa şi Aimicke, apropiaţi prin acelaşi sentiment comun de ură, încercau să-şi câştige existenţa luând parte, ca gonaci, la vânătorile organizate de contele Bagrian prin împrejurimi, în care proletariatul din Antonovka înlocuia copoii boierilor din Bucovina şi din Carpaţii Orientali. Stând în frigul muşcător al pădurii de ulm, în timp ce în depărtări răsunau cornurile de vânătoare şi lătrăturile nervoase ale câinilor, Aimicke îi vorbea lui Micşa despre un viitor fără câini, boieri şi cornuri de vânătoare. Când în cele din urmă se auziră strigătele vânătorilor, Micşa abia reuşi să ajungă la locul unde se vărsa sângele mistreţilor şi unde boierii, în schelălăitul şi lătratul infernal al câinilor, închinau unii cu alţii şi goleau dintr-o suflare cupele ca nişte cornuri de argint.

Acelaşi Aimicke (care după două luni se angajă din nou la depozitul întreprinderii Digtariev) îl băgă pe Micşa în organizaţie la o întâlnire secretă a acesteia, ţinută în pivniţa unei case de la periferia Antonovkăi. Totodată îi ceru să se angajeze din nou, ca să nu-i slăbească avântul revoluţionar.

Întâmplarea ţinu cu Micşa. Într-o după-amiază de august, în timp ce lâncezea pe marginea şanţului de-a lungul drumului pe unde trecea poşta, la ieşirea din

Antonovka, se nimeri să treacă pe-acolo cu brişcă *Herr* Băltescu.

— E adevărat, îl întrebă, c-ai jupuit de viu un dihor şi i-ai întors blana ca pe o mănuşă?

— E adevărat, răspunse Micşa, deşi nu văd de ce v-ar interesa lucrul ăsta, *Herr* Băltescu.

— Poţi lucra la mine, de mâine zise *Herr* Băltescu, deloc jignit de neobrăzarea lui Micşa. Să ştii că mieii mei sunt de astrahan, îi mai strigă.

— Cine se pricepe să jupoaie un dihor de viu se pricepe să jupoaie şi o piele de astrahan, fără să mai facă tăieturi pentru degete, strigă Micşa, încrezut, în urma lui.

Sarcina

Pe la sfârşitul lui septembrie, Micşa se întorcea cu bicicleta de la moşia lui *Herr* Băltescu, negustor de blănuri din ţinutul Antonovka. Deasupra pădurilor se ridica un nor roşu ce prevestea vânturile de toamnă. Pe drum i se alătură Aimicke pe bicicleta lui nouă. Merse o bucată împreună cu el, fără să scoată un cuvânt. Îi fixă o nouă întâlnire pentru seara următoare şi, la prima răscruce, coti brusc pe o stradă lăturalnică. Micşa se înfăţişă exact la ora stabilită şi dădu semnalul ştiut. Aimicke îi deschise uşa fără să aprindă lumina.

— O să fiu foarte scurt, zise Aimicke. Fiecărui membru i-am dat întâlnire în altă parte şi la altă oră. N-au existat spioni decât într-un singur loc. (Pauză) La moara Bagrianilor, zise în sfârşit.

Micşa continua să tacă. Aştepta să i se spună numele trădătorului.

— Nu mă întrebi, zise Aimicke, cui i-am dat întâlnire la moara Bagrianilor?

— Oricine o fi, răspunse Micşa laconic, n-aş vrea să fiu în pielea lui.

Nu i-a spus numele trădătorului în seara aceea. Nu i l-a spus niciodată. De parcă nu voia ca buzele sale să rostească acel nume dezonorant. I-a spus doar că are încredere în fidelitatea lui (a lui Micşa) şi în ura lui. Apoi a adăugat:

— Vei vedea chipul trădătorului, dar ai grijă să nu te laşi înşelat de aparenţe: chipul trădătorului poate lua înfăţişarea celei mai mari onestităţi.

Micşa nu dormi toată noaptea. Încercă să pună masca mortuară a trădătorului pe chipul tovarăşilor săi, dar ea se modela după trăsăturile fiecăruia şi, totuşi, nici unuia nu i se potrivea în întregime. Încins cu un şorţ de cauciuc, cu mâinile pline de sânge până la coate, îşi petrecu toată ziua următoare spintecând şi jupuind miei la ferma lui *Herr* Băltescu. Spre seară se spălă la jgheab, îşi îmbrăcă hainele de duminică, îşi puse o garoafa roşie la pălărie şi merse pe bicicletă până în pădure. Apoi o luă pe jos până la moară, prin pădurea peste care toamna îşi punea deja pecetea; covorul des de frunze uscate întărea hotărârea paşilor lui.

Chipul trădătorului

Sprijinită de gardul iazului, adâncită în contemplarea vârtejurilor tulburi, îl aştepta Hanna Krzyzewska. Aici, lângă moara părăsită şi părăginită a Bagrianilor, privind apa ce ducea cu ea frunzele îngălbenite, se gândea fără-ndoială la trecerea apăsătoare a timpului. Avea faţa plină de pistrui (dar acum, în semiîntunericul serii de toamnă, abia se observau), însă aceştia nu puteau fi un semn al trădării, erau probabil pecetea rasei şi a blestemului, dar nu şi a trădării. Venise în ţinutul Antonovka cu câteva luni în urmă, fugind din Polonia, unde era căutată de poliţie, înainte de-a ajunge la frontieră, stătuse cinci ore în apa rece din rezervorul locomotivei, recitind versuri din Broniewski pentru a se îmbărbăta. Tovarăşii îi făcuseră

documente false, nu înainte de a-i cerceta amănunţit trecutul: era ireproşabil în banalitatea sa (în afară de o mică pată care i se trăgea de la originea ei burgheză). În Munkacevo dădea meditaţii de germană (cu un puternic accent idiş), servea drept om de legătură între celulele din Munkacevo şi Antonovka. Citea din Clara Zetkin şi din Paul Lafargue.

Îndeplinirea sarcinii

Urmând exemplul lui Aimicke, Micşa nu rosti niciun cuvânt. La drept vorbind, era cu-atât mai îndreptăţit să facă lucrul ăsta, cu cât numai el văzuse chipul trădătorului. Să i se fi părut în acel moment că pe faţa ei, presărată cu pistrui ca nişte grăunţe de nisip arse de soare, masca trădării se potrivea întocmai ca o mască mortuară de aur? Documentele de care ne-am servit vorbesc limba necruţătoare a faptelor, în care cuvântul *suflet* sună ca un blestem. Totuşi am reuşit să dovedim cu siguranţă următorul lucru: îndeplinindu-şi sarcina de justiţiar, fără niciun cuvânt, Micşa cuprinse cu degetele lui scurte gâtul fetei şi strânse până când trupul Hannei Krzyzewska se prăbuşi. Ducându-şi misiunea la bun sfârşit, se opri o clipă. Trebuia, aşa cum cer legile nemiloase ale crimei, să scape de cadavru. Aplecându-se asupra fetei, aruncă o privire în jurul său (unde se zăreau doar umbrele ameninţătoare ale copacilor), apoi o apucă de picioare şi-o târî până la râu. Ceea ce se întâmplă mai departe, din momentul când împinse cadavrul în râu, seamănă cu o poveste veche, în care, pentru a asigura triumful dreptăţii, moartea se slujeşte de tot felul de şiretlicuri ca să evite jertfirea copiilor şi a fecioarelor: în vârtejul apei, Micşa văzu trupul înecatei şi auzi strigătele ei înfricoşătoare şi neînţelese. Nu era o halucinaţie, nicio vedenie a conştiinţei încărcate a ucigaşului, ci trupul Hannei Krzyzewska ce spinteca

suprafaţa apei îngheţate cu mişcări disperate, dar îndemânatice, eliberându-se de cojocul greu, din piele de viţel, cu doi crini cusuţi în talie. Ucigaşul (care nu merita încă numele ăsta) privi înmărmurit fata îndreptându-se spre malul celălalt şi cojocul bucovinean alunecând la vale, purtat de undele repezi ale apei. Nu şovăi prea mult. Alergând în josul apei, Micşa ajunse la podul de fier şi trecu pe malul celălalt chiar când ţipătul prelung al locomotivei spintecă văzduhul, anunţat deja de vibraţiile sonore ale şinelor. Fata zăcea întinsă în noroiul de la mal, între trunchiurile noduroase ale sălciilor de apă. Abia respirând, încerca în zadar să se ridice şi să fugă. Pe când îi împlânta în piept cuţitul cu tăiş scurt şi plăsele din lemn de trandafir, Micşa, transpirat şi suflând greu, desluşea anevoie câteva cuvinte din şuvoiul trepidant, dezlânat şi tânguitor al silabelor ce răzbăteau prin noroi, sânge şi strigăte. Lovea scurt şi puternic, minat de o ură acum justificată, care dădea un avânt şi mai puternic mâinii ce ţinea cuţitul. În zgomotul ritmic al roţilor de tren şi în scrâşnetul surd al grinzilor podului de fier, fata începu să vorbească, apoi să bolborosească în română, poloneză, idiş şi ucraineană, de parcă problema morţii ei ar fi fost urmarea unei imense şi fatale neînţelegeri, ale cărei rădăcini îndepărtate s-ar fi aflat în încurcătura babiloniană a limbilor.

Cel care a văzut un mort înviind nu se mai lasă înşelat de vedenii. Micşa despică pântecul cadavrului, îi scoase măruntaiele, ca să-l împiedice să plutească la suprafaţă, şi-l împinse în apă.

Cadavrul neidentificat

Anunţul dat de poliţia cehă în *Hlasatel policejni*, conţinând descrierea cadavrului unei înecate între 18 şi 20 de ani, cu dinţi intacţi şi păr roşcat, nu avu niciun ecou.

Corpul fusese găsit o săptămână mai târziu, la vreo zece kilometri în josul apei faţă de locul în care se săvârşise crima. Însă victima nu fusese încă identificată, în ciuda interesului poliţiei din cele trei ţări vecine de-a rezolva misterul. Era perioada neîncrederii reciproce şi a spionajului: zelul acesta era deci de înţeles. Spre deosebire de cotidiene, care publicară la rândul lor ştirea despre înecată, în ziarul poliţiei se făcu şi o descriere detaliată a rănilor care provocaseră moartea. Toate erau situate în zona pieptului, gâtului şi spatelui şi fuseseră numărate în total 27 de răni provocate de „un obiect ascuţit, probabil un cuţit”. Într-unul dintre articole se menţiona şi faptul că victimei îi fuseseră scoase viscerele, ceea ce îndreptăţea presupunerea că făptaşul dispunea, „fără îndoială, de cunoştinţe de anatomie”. Faptele, în pofida anumitor neclarităţi, conduseră la concluzia că era vorba de o crimă pasională, şi, ca atare, după şase luni de anchetă fără niciun rezultat, cazul fu clasat *ad acta.*

Legături misterioase

Pe la sfârşitul lunii noiembrie 1934, poliţia din Antonovka îl arestă pe un oarecare Aimicke, E.V. Aimicke, bănuit că dăduse foc depozitului întreprinderii Digtariev. Această întâmplare îi oferi prilejul de-a scoate la iveală o întreagă reţea de legături misterioase şi secrete. În momentul izbucnirii incendiului, Aimicke se ascundea într-un han de ţară de prin împrejurimi; însă urmele şerpuitoare ale roţilor bicicletei sale, imprimate în noroiul cleios al toamnei, îi conduseră pe poliţişti până acolo la fel de sigur ca firul Ariadnei. Aceştia îl arestară pe Aimicke; apoi urmă o destăinuire incredibilă şi cu totul neaşteptată: Aimicke era cel care anunţa autorităţile despre întrunirile politice ţinute în taină în pivniţa casei din strada Efimovska, nr. 5. Prin mulţimea de argumente confuze şi

contradictorii, care îl împinseseră la un asemenea gest, lăsă să se înţeleagă că îi simpatiza pe anarhişti. Însă nimeni nu-l crezu. După câteva zile de carceră şi sub presiunea unor interogatorii interminabile, Aimicke aminti de cazul fetei ucise. Acesta trebuia să constituie argumentul-cheie în favoarea lui: cum membrii celulei aveau motive clare să presupună că erau denunţaţi de cineva, aveau nevoie de o victimă din rândurile organizaţiei. Hanna Krzyzewska, intrată de curând în organizaţie, era, din mai multe motive, cea mai potrivită să fie trădătorul. Făcu o descriere detaliată a fetei, a locului şi a felului în care fusese ucisă şi dădu în vileag şi numele ucigaşului[15].

Mărturisirea

Când Cehoslovacia a încheiat cu Uniunea Sovietică pactul de ajutor reciproc, amânând astfel, cel puţin pentru moment, problema întotdeauna spinoasă a frontierelor, poliţiei din ambele ţări i s-a deschis un orizont larg de colaborare bilaterală. Poliţia cehă a destăinuit sovieticilor numele unor nemţi din Sudeţi, spioni verificaţi ai Reichului, iar sovieticii le-au pus, în schimb, la dispoziţie date despre foşti cetăţeni cehi, în majoritate lipsiţi de însemnătate pentru serviciul sovietic de contraspionaj, sau despre oameni care nu puteau explica îndeajuns de clar motivele ideologice care îi făcuseră să se refugieze în

15 Aimicke luă cu el în mormânt taina faptei sale: în noaptea care urmă mărturisirii, se spânzură în celulă, în împrejurări neobişnuite, ceea ce conduse, pe bună dreptate, la presupunerea că fusese ucis. Unii specialişti socoteau că Aimicke era spion german şi agitator şi că nu rezistase torturii; după părerea altora, era un simplu denunţător al poliţiei, care îl eliminase chiar ea, considerându-l un martor foarte periculos; totuşi ipoteza lui Goule, şi anume că Aimicke îşi pierduse capul din cauza frumoasei poloneze, care nu voia să-i acorde favorurile sale, nu trebuie nici ea respinsă (n.a.).

Uniunea Sovietică. Printre aceştia se afla şi un oarecare Miksat Hăntescu, zis Micşa. Cum autorităţile cehe nu vedeau în el decât un simplu ucigaş – deoarece nu le-a fost greu să lege cazul fetei ucise şi dispariţia lui Hăntescu de mărturisirea lui Aimicke au cerut extrădarea sa. Abia atunci autorităţile sovietice şi-au îndreptat atenţia către M.L. Hentesi, care lucra la sovhozul *Krasnaia svoboda.* Era un muncitor conştiincios la abator, de două ori fusese numit chiar fruntaş. A fost arestat în noiembrie 1936. După nouă luni de carceră şi torturi groaznice, în care i-au fost sparţi toţi dinţii şi clavicula frântă, Micşa a cerut să fie chemat procurorul. I-au dat un scaun, o foaie de hârtie ieftină şi un creion. Şi i-au spus: „Scrie şi nu mai face atâtea mofturi!”. Micşa recunoscu, negru pe alb, că în urmă cu un an şi mai bine o ucisese, la ordinul celulei de partid, pe trădătoarea şi agitatoarea Hanna Krzyzewska, însă negă categoric că ar fi violat-o. În timp ce îşi scria declaraţia cu mâna sa aspră de ţăran, de pe peretele modestului birou al procurorului îl privea portretul celui în care trebuia să creadă. Micşa se uita la acest portret, la faţa aceea blândă şi zâmbitoare, faţa unui bătrân înţelept, atât de asemănătoare cu a bunicului său, o privea cu un aer rugător şi pătruns de cel mai profund respect. După luni întregi de foame, bătăi şi torturi, aceasta era singura clipă luminoasă din viaţa lui Micşa, acest birou călduros şi plăcut, unde focul pâlpâia în vechea sobă rusească precum odinioară, în vremuri îndepărtate, în casa familiei sale din Bucovina, acest loc liniştit, unde nu se auzeau urletele întemniţaţilor şi loviturile surde şi unde acest portret de pe perete îi surâdea părinteşte. Într-un elan brusc de credinţă, Micşa îşi scrise declaraţia: că era agentul Gestapoului, că încerca să submineze puterea sovietică. În plus, îşi dădu în vileag cei doisprezece complici la această mare conspiraţie. Iată numele lor: I.V. Torbukov – inginer, I.K. Goldman – şef de echipă la uzina chimică din Kamerov,

A.K. Berliţki – specialist în geodezie, secretarul de partid al sovhozului, M.V. Korelin – judecător la tribunalul raional, F.M. Olievska – preşedinta colhozului Krasnoiarsk, S.I. Solovieva – istoric, E.V. Kvapilova – profesor, M.M. Nehavkin – preot, D.M. Dogatkin – fizician, I.K. Mărescu – tipograf, E.V. Mendel – maistru-croitor, M.L. Iusef – croitor.

Toţi au primit câte 20 de ani. Cel care fusese numit conducătorul şi organizatorul conspiraţiei, A.K. Berliţki, a fost împuşcat în dimineaţa zilei de 18 mai 1938, în curtea închisorii Butirka, împreună cu alţi 29 de membri ai altui grup conspirativ, în gălăgia infernală a tractoarelor.

Mihail Hăntescu a murit de pelagră în lagărul Izvestkovo, în ajunul sărbătorilor de Anul Nou, în 1941.

Scroafa care-şi mănâncă purceii

Lui Borislav Pekić

Ţara veşniciei

Primul act al tragediei sau al *comediei* (în sensul scolastic al cuvântului) al cărei personaj principal este un oarecare Gould Verschoyle începe ca orice tragedie pământească: odată cu naşterea. Noţiunea pozitivistă de mediu şi rasă se potriveşte la fel de bine fiinţei umane, cât şi picturii flamande. Deci primul act al acestei drame începe în Irlanda, *„în Thula cea mai îndepărtată, de dincolo de hotarele lumii cunoscute*", cum o numeşte o sosie a lui Dedal; în Irlanda, *„ţara tristeţii, foametei, disperării şi violenţei*", cum o numeşte un alt cercetător, mai puţin înclinat spre mit şi mai apropiat de prozaicul apăsător al vieţii pământeşti. Totuşi, nici la acesta artificiul liric nu pare să fie în armonie cu vitregia peisajului:

„Treapta cea mai de sus a apusului, Irlanda este cea din urmă ţară care priveşte cum se stinge ziua. Deasupra Europei domneşte de mult noaptea, când un soare oblic încă mai scaldă în purpură fiordurile şi ţinuturile aride dinspre vest. Dar, de îndată ce se îngrămădesc norii şi astrul nu se mai zăreşte, insula redevine, ca în legendă, acel tărâm scăldat în ceţuri şi întuneric, care a fost mult timp pentru marinari cel din urmă hotar al lumii cunoscute. De partea cealaltă se cască prăpastia; marea întunecată, în care, odinioară, morţii îşi găseau ţara veşniciei. Bărcile lor negre, pe ţărmuri cu nume ciudate, sunt un semn al vremurilor când călătoria ţinea de metafizică: ele îndeamnă la visuri fără margini şi fără de întoarcere."

Excentricii

Dublinul este oraşul care cultivă o întreagă menajerie de excentrici, cea mai vrednică de luat în seamă din întreaga lume occidentală: nobili deziluzionaţi, boemi agresivi, profesori în redingotă, prostituate de prisos, beţivani notorii, profeţi în zdrenţe, revoluţionari fanatici, naţionalişti scrântiţi, anarhişti frenetici, văduve înzorzonate cu piepteni şi bijuterii, preoţi deghizaţi – cât e ziua de lungă, această cohortă de carnaval defilează pe Liffey. Felul în care Bourniquel zugrăveşte Dublinul ne ajută cel puţin să ne închipuim, în lipsa unor izvoare certe, experienţa pe care Gould Verschoyle o va lua cu sine plecând de pe insulă, experienţă care i s-a impregnat în suflet, aşa cum i s-a impregnat în plămâni, în timpul după-amiezilor toride de vară, duhoarea insuportabilă a făinii de peşte de la fabrica de conserve din apropierea portului.

Printr-o anticipare uşor pripită, suntem înclinaţi să credem că imaginea acelei cohorte carnavaleşti va fi ultima care va trece prin faţa ochilor eroului nostru în cea din urmă clipă a vieţii sale: acea menajerie gravă de excentrici irlandezi (din care, într-un anume fel, făcea şi el parte) plimbându-se de-a lungul râului Liffey până la debarcader, unde dispare ca în infern.

Balta neagră

Gould Verschoyle s-a născut într-una dintre aceste periferii dublineze din apropierea portului, unde asculta sirenele vapoarelor, acele ţipete sfâşietoare, ce spun inimilor tinere şi iubitoare de dreptate că există lumi şi popoare şi dincolo de *Dubh Linn*, de această băltoacă neagră, a cărei duhoare şi a cărei nedreptate sunt mai apăsătoare decât oriunde în altă parte. Având în faţa ochilor exemplul grăitor al tatălui său care, dintr-un vameş corupt, reuşise să devină un funcţionar şi mai mizerabil (în

sensul moral al cuvântului) şi care, din adept înflăcărat al lui Parnell, se făcuse un lingău şi un puritan, Gould s-a scârbit de patria sa, scârbă care nu-i decât o formă perversă şi masochistă de patriotism: „oglinda spartă a fetei bune la toate, scroafa care-şi mănâncă purceii”, a scris Verschoyle într-un caiet, la vârsta de nouăsprezece ani, această propoziţie atât de crudă, ce se referă mai mult la Irlanda decât la părinţii săi.

Sătul de vorbăria de prisos de prin tavernele mohorâte, unde se pun la cale comploturi ratate şi unde preoţi mincinoşi, poeţi şi trădători pregătesc atentate, Gould Verschoyle notează într-un carneţel o frază rostită de un student miop, fără măcar să bănuiască urmările tragice ale acelor cuvinte: „Oricine are o fărâmă de amor-propriu nu poate suporta să rămână în Irlanda, ci pleacă în exil, fugind dintr-o ţară asupra căreia s-a abătut mânia vreunui Jupiter”.

Această însemnare e făcută pe 19 mai 1935. În luna august a aceluiaşi an se îmbarcă pe cargoul *Ringsend,* care se pregătea pentru o cursă în Maroc. După o escală de trei zile la Marsilia, *Ringsend* porneşte în larg fără un membru al echipajului; mai precis spus, locul radiotelegrafistului Verschoyle este luat de un alt individ. În februarie 1936, îl găsim pe Gould Verschoyle în apropierea Guadalajarei, în brigada a cincisprezecea anglo-americană, ce purta numele legendarului Lincoln. Verschoyle avea pe-atunci douăzeci şi opt de ani.

Fotografiile îngălbenite

Documentele autentice, chiar dacă seamănă cu palimpsestele, lipsesc deocamdată. Viaţa lui Gould Verschoyle se amestecă, destul de confuz, cu naşterea şi moartea tinerei republici spaniole. Nu avem decât două fotografii; una în care apare alături de un soldat

necunoscut, lângă ruinele unui templu. Pe verso, scris de mâna lui Verschoyle: *Alcazar. Viva la republica* /". Fruntea lui lată este acoperită pe jumătate de o beretă, pe buze îi flutură un zâmbet în care (din perspectiva de azi) se citesc triumful învingătorului şi amărăciunea învinsului: reflexe contradictorii care, asemenea ridurilor ce brăzdează fruntea, prezic umbra morţii atotputernice. Cealaltă, o fotografie de grup purtând data de 5 noiembrie 1936, este foarte ştearsă. Verschoyle se află în rândul al doilea, cu aceeaşi beretă pe cap, puţin înclinat într-o parte. În faţa unităţii perfect aliniate se întinde un peisaj plin de gropi şi nu e greu să ghiceşti că e vorba de un cimitir. Să fie un batalion de onoare care a tras salve în aer sau în carne vie? Faţa lui Gould Verschoyle păstrează cu îndărătnicie secretul. Deasupra soldaţilor aliniaţi în şiruri perfecte în înălţimile albastre şi îndepărtate planează un avion, asemenea unui crucifix.

Reconstituire prudentă

Îl văd pe Verschoyle părăsind Malaga, pe jos, îmbrăcat într-o manta de piele luată de la un falangist mort (sub manta nu era decât un trup gol şi vlăguit, cu o cruciuliţă de argint la gât, legată cu o cureluşă de piele); îl văd pornind la asalt cu baioneta, înălţat de strigătul său ca de aripile unui înger exterminator; îl văd strigând pentru a acoperi urletele anarhiştilor a căror flamură neagră flutură pe coastele golaşe de lângă Guadalajara, pregătiţi să piară de o moarte sublimă şi fără niciun sens; îl văd ascultând, sub un cer incandescent, undeva lângă un cimitir din apropiere de Bilbao, discursurile în care, ca la facerea lumii, se despart moartea de viaţă, cerul de pământ, libertatea de tiranie; îl văd descărcând neputincios o magazie întreagă de muniţie în avioanele din aer şi aruncându-se imediat la pământ, acoperit de focul

armelor, de ţărână şi de şrapnele; îl văd scuturând trupul neînsufleţit al studentului Armand Geoffroy, care şi-a dat sufletul în braţele sale, undeva în apropiere de Santander; îl văd, cu un bandaj murdar înfăşurat în jurul capului, zăcând într-un spital de campanie improvizat în apropiere de Gijon, ascultând bâiguielile răniţilor, dintre care unul îl imploră pe bunul Dumnezeu în irlandeză; îl văd discutând cu o tânără infirmieră care-l leagănă ca pe un copil mic, cântându-i într-o limbă necunoscută, pentru ca, mai pe urmă, pe jumătate adormit şi ameţit de morfină, s-o vadă urcându-se în patul unui polonez cu un picior amputat şi să audă, imediat după aceea, ca într-un coşmar, şoaptele ei dureroase de iubire; îl văd undeva în Catalonia, într-un comandament improvizat, stând lângă aparatul Morse şi repetând chemările disperate de ajutor, în timp ce radioul din cimitirul de alături emite cântecele vesele şi sinucigaşe ale anarhiştilor; îl văd suferind de conjunctivită şi diaree; şi-l mai văd, gol până la brâu, bărbierindu-se lângă o fântână cu apă otrăvită.

Antract

Pe la sfârşitul lunii mai 1937, undeva într-o suburbie a Barcelonei, Verschoyle cere să fie primit la comandantul batalionului. Comandantul, abia trecut de patruzeci de ani, aduce cu un bătrân care se ţine încă bine. Aplecat asupra biroului său, semnează condamnările la moarte. Aghiotantul lui, ţeapăn şi impecabil în cizmele sale vânătoreşti strălucitoare, stă în picioare lângă el şi apasă tamponul de sugativă după fiecare semnătură. În cameră e zăpuşeală. Comandantul îşi şterge faţa cu o batistă. În depărtare se aud exploziile ritmice ale grenadelor de mare calibru. Comandantul îi face semn cu mâna lui Verschoyle să vorbească.

— Mesajele cifrate ajung în mâini nedorite, spune

Verschoyle.

— Într-ale cui? întreabă comandantul cu un aer absent.

Irlandezul ezită, privindu-l bănuitor pe aghiotantul acestuia. Comandantul repetă, în cele din urmă, folosind jargonul de la Verdun:

— Zi, fiule, în mâinile cui?

O clipă, irlandezul tace, apoi se apleacă peste masă şi-i şopteşte ceva la ureche. Comandantul se ridică, se apropie de Verschoyle, îl conduce până la uşă şi-l bate pe umăr aşa cum se încurajează recruţii şi exaltaţii. Atâta tot.

Invitaţie la călătorie

Verschoyle îşi petrece noaptea de coşmar dintre 31 mai şi 1 iunie 1937 lângă aparatul Morse, trimiţând mesaje urgente poziţiilor avansate de pe dealurile Almeriei. E o noapte înăbuşitoare, luminată de rachete care dau o înfăţişare aproape ireală acestui ţinut. În zori, Verschoyle dă în primire aparatul Morse unui tânăr basc. Irlandezul pleacă în pădure, la zece paşi de staţia radio şi, epuizat, se culcă în iarba udă, cu faţa la pământ.

Îl trezeşte curierul unităţii. Verschoyle se uită mai întâi la cer, apoi la ceasul său: nu dormise nici patruzeci de minute. Curierul îi transmite un ordin, pe un ton nepotrivit cu gradul pe care-l are: în port se află un vapor al cărui radio nu mai funcţionează; trebuie reparat; după executarea ordinului, raportul trebuie dat aghiotantului comandantului; *Viva la republica!* Verschoyle se grăbeşte spre cort, îşi ia sacul de piele cu uneltele necesare şi, pe urmele curierului, se îndreaptă spre port. Pe uşa postului vamal, în timpul nopţii, cineva a scris, cu vopsea albă, încă proaspătă, sloganul victoriei: VIVA LA MUERTE. În largul portului, departe de docuri, prin ceaţa dimineţii, se întrezăreşte silueta unui vas. Din capătul digului, curierul schimbă semnale inutile cu marinarii din barcă. Verschoyle

se aşază în barcă, fără să întoarcă măcar capul spre ţărm.

Uşa zăvorâtă

De jur-împrejur plutesc scânduri arse, probabil rămăşiţele vreunui vapor torpilat în timpul nopţii, în apropierea ţărmului. Verschoyle priveşte marea cenuşie, care îi aminteşte de ţara sa dispreţuită şi demnă de dispreţ – Irlanda. (Nu suntem întru totul siguri că în sentimentul acela de dispreţ nu se ascunde şi un strop de nostalgie). Însoţitorii săi tac, ocupaţi cu mânuitul vâslelor grele. Curând ajung aproape de vapor şi Verschoyle observă că sunt urmăriţi de pe covertă; cârmaciul îi întinde căpitanului un binoclu.

Iată şi câteva detalii tehnice, poate nesemnificative pentru cursul ulterior al povestirii: e un vechi vapor cu aburi, din lemn, cu o greutate de aproximativ cinci sute de tone şi, oficial, transportă antracit în portul francez Rouen. Părţile din metal – broaştele, şuruburile, clanţele, ramele ferestrelor – sunt aproape verzi din cauza patinei, iar pavilionul vaporului, înnegrit de praf de cărbune, greu de identificat.

Când Verschoyle a urcat scara alunecoasă de frânghie, urmărit de cei doi marinari din barcă (unul i-a luat din mână sacul de piele, pentru a-l ajuta să se caţere mai uşor), pe punte nu mai era nimeni. Cei doi marinari îl conduseră într-o cabină, sub puntea vasului, încăperea era goală, iar uşa masivă făcută din acelaşi bronz lipsit de strălucire. Verschoyle auzi cheia răsucindu-se în broască. În aceeaşi clipă îşi dădu seama că vasul ridica ancora şi că pornea spre larg; aşa cum înţelese, mai mult cu ciudă decât cu spaimă, că se lăsase prins în cursă prosteşte, cu naivitate, ca un mucos fără pic de experienţă. Călătoria dură opt zile. Verschoyle îşi petrecu cele opt zile şi opt nopţi sub puntea vasului, într-o cabină îngustă de lângă

sala maşinilor, unde zgomotul asurzitor îi întrerupea, ca o râşniţă, firul gândurilor şi al viselor. Nefiresc de împăcat cu soarta sa (doar în aparenţă, după cum vom vedea), nu se repezi cu pumnii la uşă, nici nu strigă după ajutor. Pare-se că nici nu i-a trecut prin cap să evadeze, oricum, ar fi fost zadarnic. Dimineaţă se spălă deasupra chiuvetei din metal, fără oglindă, se uită la mâncarea pe care i-o trecuseră bucată cu bucată, de trei ori pe zi printr-o deschizătură în uşa ferecată (heringi, somon, pâine neagră), apoi, fără să se atingă de ea, bând doar apă, se întinse din nou pe patul tare, marinăresc, fără lenjerie. Prin hubloul cabinei, contempla valurile monotone ale mării.

A treia zi, Verschoyle se trezi dintr-un coşmar: pe banca îngustă din faţa patului său stăteau doi bărbaţi care-l priveau fără să scoată un cuvânt. Verschoyle sări imediat în picioare.

Tovarăşi de călătorie

Cu ochii lor albaştri, mijiţi şi dinţii lor albi, sănătoşi, tovarăşii de călătorie îi aruncară lui Verschoyle un zâmbet destul de prietenos. Cu o politeţe uşor exagerată (nepotrivită cu locul şi împrejurările), se ridicară şi ei brusc, spunându-şi numele şi înclinând uşor capetele. Verschoyle se prezentă la rândul lui şi, dintr-odată, silabele numelui său îi sunară ciudat, de parcă acesta ar fi aparţinut altcuiva.

Cei trei bărbaţi îşi petrecură următoarele cinci zile închişi în cabina sufocantă, în spatele uşii ferecate, înfruntându-se într-un teribil joc al hazardului, asemănător cu pocherul în trei, a cărui miză era viaţa. Întrerupând discuţia numai pentru a mânca la repezeală o bucată de hering uscat (în a patra zi începu şi Verschoyle să mănânce) sau pentru a-şi răcori puţin gura uscată şi

pentru a nu mai auzi o clipă zgomotul propriilor voci (prin comparaţie, vacarmul infernal al maşinilor li se părea a fi liniştea cea mai adâncă), cei trei bărbaţi vorbeau despre dreptate, libertate, proletariat, despre ţelurile revoluţiei, apărându-şi convingerile, făcând spume la gură, de parcă aleseseră intenţionat această încăpere obscură de pe acest vas ce plutea pe apele internaţionale, ca singurul teren posibil, obiectiv şi neutru pentru acest înspăimântător joc al argumentelor, pasiunilor, convingerilor şi fanatismului. Nebărbieriţi şi transpiraţi, cu mânecile suflecate, îşi întrerupseseră o singură dată disputa aprigă: când, în a cincea zi a călătoriei, cei doi bărbaţi (despre care ştim doar, în afară de numele lor, că aveau în jur de douăzeci de ani şi că nu erau membri ai echipajului) îl lăsară pentru câteva ore pe Verschoyle singur în cabină. În absenţa lor, irlandezul auzi, în ciuda zgomotului asurzitor al maşinilor, venind de pe puntea vasului, acordurile familiare ale unui foxtrot. Înainte de miezul nopţii muzica încetă brusc şi cei doi se întoarseră, chercheliţi bine, în cabină, îl anunţară că pe vas se sărbătorea: conform cablogramei pe care radiotelegrafistul o primise în după-masa aceea, vasul *Vitebsk* era rebotezat *Orjonikidze.* Îi oferiră nişte votcă. Verschoyle îi refuză, de teamă să nu-l otrăvească. Cei doi tineri îi înţeleseră refuzul şi goliră sticla de votcă, făcând haz de suspiciunea irlandezului.

Oprirea bruscă şi neaşteptată a maşinilor întrerupse discuţia din cabină, de parcă ritmul lor funest fusese un acompaniament ritualic, ce dăduse forţă şi elan gândurilor şi argumentelor lor. Acum tăceau, aproape nemişcaţi, ascultând zgomotul valurilor care se spărgeau de flancurile vasului, ecoul paşilor pe punte şi zăngănitul lanţurilor grele ce alunecau încet. Era trecut de miezul nopţii când se deschise în sfârşit uşa cabinei şi cei trei bărbaţi părăsiră încăperea plină de mucuri de ţigară şi de oase de peşte.

Cătuşele

Vitebsk-Orjonikidze aruncă ancora în largul mării, la nouă mile de Leningrad. Curând, dintre multele lumini ce sclipeau pe uscat, una se desprinse şi începu să crească, iar vântul aduse până la ei zgomotul motoarelor puternice ale unei bărci destul de mari, care venea spre vas. Trei bărbaţi în uniformă, un căpitan şi doi soldaţi, se apropiară de Verschoyle cu pistoalele în mâini. Verschoyle ridică braţele în aer. Îl percheziţionară, apoi îl legară de mijloc cu o sfoară groasă. Verschoyle coborî fără să protesteze scara de frânghie şi luă loc în barcă, unde-l legară cu cătuşe de bara de bronz a băncii din spate. Privi silueta fantomatică a vasului luminat de reflectoarele puternice. Îi văzu coborând, pe aceeaşi scară de frânghie, legaţi de mijloc, pe cei doi tovarăşi de călătorie ai săi. Acum şedeau toţi trei unul lângă altul, legaţi cu cătuşe de bara de bronz a băncii din spate.

O sentinţă echitabilă

Pentru toţi iubitorii ideilor contemporane, adevăratul rezultat al duelului de cuvinte şi argumente purtat în cele trei zile şi trei nopţi de irlandezul Gould Verschoyle şi de cei doi tovarăşi ai săi va rămâne probabil un mister. Aşa cum va rămâne un mister pentru psihologie şi o problemă juridică de mare interes dacă e posibil ca un om, cuprins de spaimă şi deznădejde, să fie capabil, prin forţa argumentelor şi experienţei sale, fără niciun fel de presiune sau constrângere exterioară, să submineze în conştiinţa altor doi oameni tot ce-au dobândit de-a lungul anilor prin educaţie, lecturi, deprinderi şi dresaj. Poate că nu trebuie considerată cu totul arbitrară hotărârea tribunalului care, în virtutea unei justiţii superioare, a pronunţat aceeaşi sentinţă severă (opt ani de detenţie)

pentru fiecare dintre cei trei participanţi la acel joc teribil al convingerii. Şi dacă ne gândim că cei doi (Viaceslav Ivanovici Jaimoda şi Konstantin Mihailovici Şadrov, aşa se numeau) au reuşit într-adevăr, în acea polemică ideologică dificilă şi epuizantă, să înlăture unele îndoieli din mintea republicanului Verschoyle (îndoieli ce puteau avea urmări foarte grave), putem să ne temem, pe bună dreptate, că ei înşişi au cedat influenţei nefaste a unor contraargumente: din lupta crâncenă dintre doi adversari egali, ca din lupta sângeroasă dintre doi cocoşi, niciunul nu iese întreg – nici chiar cel căruia îi revine gloria deşartă a învingătorului[16].

Finalul

Urmele celor doi tovarăşi ai lui Verschoyle le pierdem în Murmansk, pe ţărmul Mării Barentz, unde un timp, în iarna cumplită a anului 1942, au zăcut în aceeaşi încăpere din infirmeria lagărului, aproape orbi şi epuizaţi din cauza scorbutului; dinţii le căzuseră de mult şi semănau cu nişte bătrâni.

Gould Verschoyle a murit în noiembrie 1945, la Karaganda, în urma unei tentative nereuşite de evadare. Trupul lui, îngheţat şi gol, legat cu o sârmă şi lăsat să atârne cu capul în jos, a fost pus în faţa intrării în lagăr, ca un avertisment pentru cei care visau imposibilul.

16 În timpul desfăşurării anchetei, Verschoyle refuză cu îndârjire să recunoască faptul că în acea zi nefastă, când a înaintat raportul, i-a şoptit comandantului batalionului că mesajele cifrate ajungeau la Moscova; nu avea de unde să ştie atunci că anchetatorul avea în faţă raportul întocmit de aghiotantul comandantului, în care cuvintele lui Verschoyle, ce conţineau bănuiala periculoasă, de-a dreptul un sacrilegiu, „că poliţia secretă sovietică încerca să pună mina pe posturile de comandă din armata republicană” – erau consemnate cu exactitate. O scurtă întrevedere cu aghiotantul comandantului – Celiusnikov – în gara de tranzit din Karaganda îl ajută să rezolve această enigmă: comandantul i-a repetat aghiotantului său raportul secret al lui Verschoyle, luându-l drept un banc bun. (n.a.)

Post-scriptum

În volumul comemorativ intitulat Ireland to Spain, *editat de Asociaţia Veteranilor din Dublin, numele lui Gould Verschoyle este trecut din greşeală printre ale celor câteva sute de republicani căzuţi în lupta de la Brunete. Aşa se face că Verschoyle a avut parte de gloria detestabilă de-a fi proclamat mort cu aproape opt ani înainte să moară cu adevărat. Celebra bătălie de la Brunete, în care a luptat cu vitejie batalionul Lincoln, a avut loc în noaptea dintre 8 şi 9 iulie 1937.*

Leii mecanici

Omagiu lui André Gide

Colosul

Singurul personaj istoric din această povestire, Édouard Herriot, liderul radicalilor francezi, preşedintele comisiei pentru afacerile externe, primarul oraşului Lyon, deputat popular, muzicolog ş.a.m.d., va avea poate aici un loc mai puţin însemnat decât ar merita; nu pentru că ar fi mai puţin important pentru cursul povestirii decât celălalt personaj (neistoric, dar nu mai puţin real) pe care îl vom descoperi, ci pentru simplul fapt că este o personalitate publică despre care vorbesc şi alte documente. Să nu uităm că Édouard Herriot era el însuşi un scriitor, un moralist[17] şi un politician de renume, a cărui biografie poate fi găsită în orice enciclopedie serioasă.

Într-o sursă putem afla următoarea descriere a lui Herriot: „înalt, bine făcut, lat în umeri, cu capul alungit şi părul des şi aspru, cu faţa parcă cioplită din topor şi tăiată de o mustaţă scurtă şi deasă, bărbatul acela lăsa impresia unui om de o mare forţă. Vocea sa plăcută, capabilă de cele mai subtile nuanţe şi de cele mai neaşteptate modulaţii, domina cu uşurinţă orice vacarm. Ştia să-şi stăpânească vocea cu o măiestrie rar întâlnită, la fel cum ştia să-şi controleze expresiile schimbătoare ale feţei”. Aceeaşi sursă descrie, de asemenea, caracterul său: „Era un adevărat spectacol să-l vezi la tribună, trecând cu uşurinţă de la tonul grav la cel glumeţ, de la confidenţă la declamarea unui principiu. Apărea vreun opozant? Accepta întreruperea şi, în timp ce acesta îşi expunea punctul de

17 *Madame Récamier et ses amis; La Russie nouvelle; Pourquoi je suis radical-socialiste; Lyon n’est plus; Forêt normande; Jadis; Souvenirs; Vie de Beethoven.* (n.a.)

vedere, un surâs larg înflorea pe faţa lui Édouard Herriot – un semn premonitoriu al ripostei devastatoare care va stârni hohote de râs sau aplauze, spre stupoarea şi confuzia totală a interlocutorului căzut în cursă. Acel zâmbet dispărea, bineînţeles, în cazul în care critica era presărată cu insinuări jignitoare. Astfel de atacuri îl înfuriau şi atunci reacţiona violent, având o sensibilitate mereu trează, pe care mulţi au calificat-o drept susceptibilitate[18]".

Celălalt

Despre celălalt personaj esenţial al acestei povestiri, A.L. Celiusnikov, ştim precis doar că avea în jur de patruzeci de ani, că era înalt de statură, puţin adus de spate, blond, că era gură-spartă, lăudăros şi afemeiat şi, până nu de mult, redactor la ziarul ucrainean *Zorii noi.* Juca foarte bine pocher şi douăzeci şi unu şi cânta la acordeon polci şi ciastuşte. Celelalte date despre el sunt destul de contradictorii şi de aceea nu au prea mare importanţă. Dar le amintesc aici, deşi unele surse ne îndreptăţesc să ne îndoim de ele: că ar fi fost comisar politic în timpul războiului civil din Spania şi că s-ar fi distins luptând într-un regiment de cavalerie în apropierea Barcelonei; că într-o noapte s-ar fi culcat cu două infirmiere, deşi avea febră mare din cauza malariei; că l-ar fi atras printr-un şiretlic pe un oarecare irlandez suspectat de sabotaj pe vasul *Orjonikidze,* sub pretextul că trebuia reparată de urgenţă staţia radio; că l-ar fi cunoscut personal (printre altele) chiar pe Orjonikidze; că timp de mai bine de trei ani ar fi fost amantul soţiei unui înalt funcţionar, dintre cei mai de vază (şi că tocmai de-aici i s-ar fi tras deportarea în lagăr); că, pe vremea când era membru al trupei de teatru a şcolii de la Voronej, l-ar fi

18 André Ballet, *Le Monde*, 28 martie 1957. (n.a.)

jucat pe Arkadi în piesa lui Ostrovski, *Pădurea.*

Chiar dacă mărturiile amintite trezesc neîncrederea, această istorisire a lui Celiusnikov, care se referă la Herriot, merită să fie cunoscută, deşi, la prima vedere, pare să fie doar rodul fanteziei sale. O povestesc aici, pentru că e greu să te îndoieşti de autenticitatea ei. În definitiv, toate argumentele ne fac să credem că unele povestiri ale lui Celiusnikov, oricât ar părea de neobişnuite, se bazează pe fapte reale. Iar cea mai bună dovadă este faptul că istorisirea care urmează a fost confirmată chiar de Édouard Herriot, o „inteligenţă sclipitoare", cum afirmase, pe bună dreptate, Daladier. Voi povesti deci acea întâlnire care a avut loc cu mulţi ani în urmă între Celiusnikov şi Herriot, după priceperea mea, eliberându-mă o clipă de coşmarul apăsător al documentelor care încarcă povestirea, iar cititorului suspicios şi curios îi recomand să consulte bibliografia amintită mai sus, în care va găsi toate dovezile necesare. (Probabil că ar fi fost mai bine dacă aş fi ales o altă formă literară – eseul sau studiul – în care aş fi putut întrebuinţa cum se cuvine toate aceste documente, dar două lucruri m-au împiedicat: primul, că e nepotrivit să prezint ca documente mărturisirile orale, vii ale unor oameni de încredere; iar al doilea, n-am putut renunţa la plăcerea irezistibilă de-a povesti, plăcere care-i oferă scriitorului ideea înşelătoare că ar crea o lume şi, prin urmare, cum se spune, că ar schimba-o).

Telefonul şi pistolul

În acea noapte geroasă de noiembrie din anul 1934, Celiusnikov, colaborator extern al ziarului local, însărcinat cu problemele culturale şi lupta împotriva religiei, dormea, gol ca în burta maică-sii, într-un pat mare, boieresc, în camera bine încălzită de la etajul trei din strada Egorovka.

Cizmele lui lustruite, de culoarea zmeurei, erau aşezate cu grijă lângă pat, însă restul hainelor erau aruncate prin cameră, îngropate, amestecate (semn al unei grabe pasionale) printre articole de lenjerie şi haine femeieşti. Prin cameră pluteau mirosuri grele de transpiraţie, votcă şi apă de colonie.

Celiusnikov visează (dacă îl putem crede) că trebuie să apară pe scenă pentru a interpreta un rol într-o piesă, probabil pe Arkadi din *Pădurea*, dar nu-şi poate găsi îmbrăcămintea. Speriat (în vis), aude soneria care-l anunţă că trebuie să iasă pe scenă, însă stă ca pironit, gol puşcă şi păros, neputându-şi mişca niciun membru. Şi, dintr-odată, de parcă toate astea se petrec pe scenă, cortina se ridică, iar prin strălucirea puternică a reflectoarelor din colţurile scenei, care-l scaldă în lumina lor şi-l ţintuiesc în triunghiul fasciculelor orbitoare, parcă întrezăreşte spectatorii, sus, la balcon şi jos, la parter, cu capetele învăluite într-o aureolă violetă. În primul rând i se pare că-i recunoaşte pe membrii Comitetului Raional, iar printre ei vede clar chelia tovarăşului M., redactorul-şef de la *Zorii noi*, care se năruie de râs, împroşcându-l cu vorbe de ocară şi bătându-şi joc de însemnul bărbăţiei sale. Iar soneria din cabina de machiaj sună tot mai insistent şi mai tare şi lui Celiusnikov i se pare (tot în vis) că e o alarmă de incendiu, că a luat foc cortina şi că în clipa următoare se va ajunge la o vânzoleală generală şi la panică, iar el va rămâne acolo, pe scenă, gol-goluţ, nemişcat, pradă flăcărilor.

Dintr-odată, mina dreaptă se eliberează de vraja care-l stăpâneşte şi, între vis şi realitate, se îndreaptă instinctiv spre pistolul pe care îl ţine, din obişnuinţă, sub pernă. Aprinde veioza de pe noptieră, răsturnând paharul cu votcă. În clipa aceea înţelege că mult mai importante sunt cizmele decât pistolul şi sare repede în ele ca în şa. Soţia redactorului-şef de la *Zorii noi* se foieşte în somn, apoi, trezită şi ea de telefon, deschide ochii frumoşi, asiatici,

umflaţi de somn. Spre marea lor uşurare, telefonul încetează să mai sune. Urmează o discuţie în şoaptă, cam penibilă. Nastasia Fedotievna M., speriată şi buimacă, încearcă să-şi pună sutienul, pe care i l-a aruncat Celiusnikov din grămada de haine de pe podea. În clipa aceea, telefonul începe din nou să sune.

— Scoală-te, zice Celiusnikov punându-şi pistolul în toc.

Nastasia Fedotievna îl priveşte speriată. Celiusnikov se apropie de femeia înnebunită, o sărută între sânii mari şi-i spune:

— Ridică receptorul.

Femeia se ridică, Celiusnikov o înveleşte, ca un adevărat cavaler, în haina sa de piele. O clipă mai târziu, o aude zicând: „Cu cine doriţi? Celiusnikov? (Bărbatul îi pune degetul pe buze.) Habar n-am unde e”. (Pauză) Femeia pune în furcă receptorul în care legătura se întrerupe cu un pocnet sec şi se prăbuşeşte în fotoliu.

— Cei de la Comitetul Raional. (Pauză) Spun că e urgent.

Dosarul

Înainte de-a se întoarce la locuinţa sa de pe Sokolov Prospekt, Celiusnikov rătăci mult timp pe străzile troienite. O luă de-a lungul Niprului, ocolind mult, aşa că îi trebui mai bine de o oră să ajungă acasă. Îşi dezbrăcă haina de piele, îşi turnă un pahar cu votcă şi deschise radioul. Nu trecură nici cinci minute şi telefonul începu să sune. Îl lăsă să ţârâie de trei ori, apoi ridică receptorul. Se prefăcu mirat că e chemat la o oră aşa de târzie (trecuse deja de două), apoi spuse că, dacă e vorba de o treabă urgentă, în mai puţin de jumătate de oră ajunge acolo. Numai să se îmbrace, că tocmai se culcase. În ordine, i se răspunse, vor trimite o maşină după el, treaba este mult prea urgentă. Tovarăşul Piasnikov îi va explica totul prin viu grai.

Tovarăşul Piasnikov, secretarul Comitetului Raional,

trecu direct la subiect, fără niciun fel de introducere: mâine, în jur de orele unsprezece, va sosi la Kiev cetăţeanul Édouard Herriot, conducătorul mişcării muncitoreşti franceze. Celiusnikov spuse că citise în ziare despre vizita acestuia la Moscova, dar nu ştia că va trece şi prin Kiev. Piasnikov îl întrebă apoi pe Celiusnikov dacă îşi dădea seama cât de importantă era vizita unui om de seama ăstuia. Iar el răspunse afirmativ (deşi nu-i era prea clar în ce consta importanţa acestei vizite şi ce rol avea el în toată treaba asta). Simţind că Celiusnikov nu prea era la curent cu evenimentele, Piasnikov îi dădu câteva explicaţii: cetăţeanul Herriot, în ciuda simpatiilor sale politice, are unele suspiciuni şi rezerve tipic burgheze faţă de cuceririle revoluţiei noastre. Aminti apoi o mulţime de amănunte din viaţa şi activitatea lui Édouard Herriot, sublinie originea sa mic-burgheză, menţionă numeroasele sale luări de atitudine, dragostea sa pentru muzica clasică şi simpatia pentru mişcările progresiste, insistă asupra rolului pe care-l jucase în recunoaşterea ţării bolşevicilor (chiar aşa zise: *stran bolşevikov)* de către Franţa. În sfârşit, Piasnikov scoase din sertarul biroului său un dosar pe care începu să-l răsfoiască: „Iată, de exemplu, asta. Citez: *E imposibil*, *chiar şi pentru un francez ateu* (după cum vedeţi, Herriot nu mai suferă de prejudecăţi religioase, dacă i se poate da crezare), *chiar şi pentru un francez ateu*, *să nu se revolte împotriva prigonirii preoţilor*”. (Tovarăşul Piasnikov se opri iar şi ridică privirea spre Celiusnikov: „înţelegeţi?”. Celiusnikov dădu afirmativ din cap, iar Piasnikov adăugă: „Pentru ei, preoţii mai sunt încă un fel de vaci sacre, ca şi pentru mujicii noştri... cei de odinioară, bineînţeles”), pent*ru că acest lucru reprezintă un atac la adresa libertăţii de gândire. Un atac cu totul de prisos... etc., e*tc., zise Piasnikov şi închise dosarul. „Cred că lucrurile vă sunt clare acum.” „Da”, zise Celiusnikov şi-şi turnă un pahar cu apă. Rămase în biroul tovarăşului Piasnikov până după

orele patru dimineaţa. Totuşi, la şapte era în picioare. Până la sosirea trenului îi mai rămâneau exact patru ore.

Ore şi minute

Acea dimineaţă, hotărâtoare pentru viaţa lui A.L. Celiusnikov, a decurs, oră cu oră, după cum urmează: la şapte, trezirea cu telefonul. Celiusnikov bea pe stomacul gol un pahar cu votcă, se spală cu apă rece până la brâu. Se îmbracă, îşi lustruieşte cizmele. Mănâncă două ochiuri şi nişte castraveţi muraţi. La şapte şi douăzeci telefonează la Comitetul Raional. Tovarăşul Piasnikov vorbeşte cu gura plină, cerându-şi scuzele de rigoare: a stat la birou toată noaptea, aţipind puţin în fotoliu, la masă; îl întrebă pe Celiusnikov dacă e în formă; i-a aranjat, îi spune, o întâlnire cu Avraam Romanici, machiorul teatrului (intrarea pentru actori) la orele patru după-masă; să nu întârzie cumva. La şapte şi douăzeci şi cinci telefonează la Nastasia Fedotievna. După o tăcere prelungită (jos se aude claxonul maşinii de la Comitetul Raional), aude vocea speriată a soţiei redactorului-şef de la *Zorii noi.* Nu reuşeşte să-nţeleagă cum de l-au căutat tocmai la ea azi-noapte. E disperată. Dacă M. (soţul ei) va afla toate astea, ea se va otrăvi. Nu va putea suporta scandalul şi ruşinea. Da, da, se va otrăvi: cu otravă de şoareci. Celiusnikov abia reuşeşte, prin explozia ei de vorbe, cuvinte de dragoste, suspine şi şoapte, să strecoare câteva vorbe mângâietoare: să n-aibă nicio grijă, nu este decât o simplă întâmplare, îi va explica totul pe îndelete, dar acum trebuie să plece de urgenţă, jos îl aşteaptă maşina. Cât despre otrava de şoareci, să-şi ia gândul de la ea... La şapte şi treizeci urcă în maşina neagră care-l aşteaptă în faţa casei; la opt fără un sfert ajunge la Comitetul Raional. Tovarăşul Piasnikov are ochii umflaţi şi roşii; beau câte un pahar de votcă, discută unele probleme, iar de la opt şi până la nouă şi

jumătate dau la telefoane, din birouri diferite, ca să nu se deranjeze unul pe celălalt. La nouă şi jumătate, tovarăşul Piasnikov, cu nişte ochi la fel de roşii ca ai unui iepure, apasă pe unul din butoanele biroului mare de nuc şi femeia de serviciu aduce ceai pe o tavă. Savurează îndelung ceaiul, fără să scoată un cuvânt, zâmbindu-şi din când în când, ca oamenii care au dus la bun sfârşit o sarcină grea şi plină de responsabilităţi. La orele zece pleacă la gară şi verifică echipele de securitate. Tovarăşul Piasnikov porunceşte să fie dată jos o pancartă pe care scrie Reli*gia este opiul maselor şi* să fie înlocuită imediat cu alta, încropită la repezeală, cu o oarecare nuanţă metafizică: Trăi*ască soarele, jo*s *noaptea. La* unsprezece fix, când trenul cu înaltul oaspete opreşte pe peronul gării, Celiusnikov se îndepărtează de comitetul de primire şi li se alătură ofiţerilor de la siguranţă, care, în civil şi cu bagaje în mână, fac pe călătorii curioşi aflaţi aici din întâmplare, care îl întâmpină cu aplauze spontane pe oaspetele din Franţa.

Aruncându-i o privire fugară lui Herriot (a cărui înfăţişare îl dezamăgeşte oarecum, probabil din cauza băştii), Celiusnikov se îndreaptă spre ieşirea din spate şi pleacă grăbit cu maşina.

Când ajunge în faţa catedralei Sfânta Sofia, e douăsprezece fix.

Trecutul

Catedrala Sfânta Sofia reprezintă o amintire tulbure a zilelor de glorie ale lui Vladimir, Iaroslav şi Iziaslav. E o copie palidă a mănăstirii din Cherson, numită astfel după oraşul sfânt Cherson sau Korsun. Cronica înţeleptului Nestor relatează că Vladimir a adus din Korsun, oraşul în care a fost botezat, icoane şi statui bisericeşti şi chiar

„patru cai de bronz”[19]. Dar, de când preamilostivul şi binecuvântatul Vladimir a pus prima piatră de temelie, în îndelungata istorie a Sfintei Sofia multă apă, sânge şi leşuri s-au scurs pe sub podurile gloriosului Nipru. Vechile zeităţi slave vor rezista încă mult timp capriciilor vestitului prinţ al Kievului, care trecuse la credinţa creştină într-un singur dumnezeu, iar poporul păgân rus va lupta cu cruzimea sa păgână împotriva „fiilor lui Dag-Bog” şi va arunca încă multă vreme suliţele şi săgeţile sale aducătoare de moarte în bătaia vânturilor, asupra „copiilor lui Stribog”. Însă cruzimea creştinilor nu era cu nimic mai prejos decât cea a păgânilor, iar fanatismul credincioşilor în tirania unui singur dumnezeu era mult mai crâncen şi mai eficace.

Gloriosul Kiev, părinte al oraşelor ruseşti, va avea pe la începutul veacului al unsprezecelea vreo patru sute de biserici şi, după spusele lui Dietmar din Marsburg, va fi „rivalul Constantinopolului şi podoaba cea mai frumoasă a Bizanţului”. Alăturându-se Imperiului Bizantin şi credinţei acestuia, Rusia va adera, prin ortodoxie, la o civilizaţie veche şi rafinată, dar, din cauza schismei şi a refuzului său de-a recunoaşte puterea romană, va cădea în dizgraţie şi va fi lăsată pradă cuceritorilor mongoli, neputând conta pe ajutorul Europei. Această schismă va duce chiar la izolarea completă de Occident a ortodoxismului rus, bisericile vor fi construite cu sudoarea şi oasele mujicilor, necunoscând avântul turnurilor gotice, iar pe plan spiritual Rusia nu va fi cuprinsă de spiritul cavalerismului şi „va continua să-şi bată femeile, ca şi când cultul doamnelor n-ar fi existat niciodată”.

Mai mult sau mai puţin, toate acestea sunt scrise în

19 „Četyri koni mediani”. Se pare că sintagma de mai sus ar trebui citită, aşa cum afirmă unii experţi, „četiri ikoni mediani”. Noi vedem în această ambiguitate lexicală în primul rând un exemplu de confruntare şi întrepătrundere a două idolatrii: păgână şi creştină, (n.a.)

zidurile groase şi în frescele bisericii Sfânta Sofia din Kiev. Restul nu reprezintă decât date istorice de o mai mică importanţă: biserica a fost ridicată de Iaroslav cel înţelept (1037) în amintirea zilelor când i-a învins pe păgânii pecenegi. Şi, pentru ca părintele tuturor oraşelor ruseşti, Kievul, să nu fie mai prejos decât Constantinopolul, a poruncit ca portalul bisericii să fie împodobit cu două grandioase porţi de aur. Însă gloria i-a fost de scurtă durată. Năvălind din stepă, hoardele mongole au devastat gloriosul oraş al Kievului, făcându-l una cu pământul (1240). Dar Sfânta Sofia era deja o ruină: în anul 1240 bolţile sale s-au prăbuşit, în acelaşi timp cu cele ale catedralei Desiatinaia, omorând sute de locuitori ai Kievului, refugiaţi aici pentru a scăpa de măcelul crunt al mongolilor. În *Descrierea Ucrainei*, publicată la Rouen, în anul 1651, domnul de Beauplan, nobil normand în slujba regelui Poloniei, scrie următoarele cuvinte demne de un epitaf: „Dintre toate bisericile Kievului, au rămas doar două drept aducereaminte generaţiilor viitoare; din celelalte nu se mai zăresc decât ruinele: *reliquiae reliquiarum*”.

Mozaicul cel mai cunoscut al acestei biserici, *Maica Domnului blagoslovind*, era venerat de norodul Kievului sub numele de *neruşimaia stena*, zidul veşnic – o aluzie îndepărtată la versul al doisprezecelea din Acatist. Legenda explică altfel denumirea de mai sus: odată cu bolţile, s-au prăbuşit toate zidurile, în afara absidei, care a rămas intactă datorită Sfintei Fecioare din mozaic.

Circ în lăcaşul Domnului

Deşi la prima vedere s-ar părea că n-are nicio legătură cu acţiunea principală a povestirii noastre (vom vedea, în cele din urmă, că digresiunea aceasta este doar aparentă), nu putem să nu amintim aici frescele uluitoare ce

împodobesc zidurile laterale ale scărilor circulare ce duc la etaj, de unde prinţii, boierii şi oaspeţii lor puteau lua parte la slujbă fără a mai părăsi palatul. Aceste fresce au fost descoperite în anul 1843 sub un strat de var, dar, din pricina grabei şi a curiozităţii, mama tuturor descoperirilor, dar şi a erorilor, restaurarea s-a făcut de mântuială: peste patina veche, peste strălucirea aurului şi a odăjdiilor s-a adăugat luciul ţipător al bogăţiei şi luxului boierimii parvenite. În rest, scenele sunt intacte: sub cerul albastru al Bizanţului, hipodromul şi circul, iar în prim-plan, în loja de onoare, împăratul şi împărăteasa înconjuraţi de suita de la curte; în spatele barelor lungi, grăjdarii aşteaptă să dea drumul în arenă cailor nerăbdători, care se ridică pe picioarele dinapoi; luptători cu feţe aspre, înarmaţi cu suliţe, urmaţi de haite de câini, gonesc fiare sălbatice; pehlivanii şi saltimbancii îşi demonstrează măiestria pe scenele în aer liber; un atlet musculos ţine într-o mână o prăjină pe care urcă, agil ca o maimuţă, un acrobat; un gladiator înarmat cu o secure se năpusteşte asupra unui dresor care poartă pe umeri un cap de urs.

Cartea lui Constantin Porfirogenetul, în care sunt descrise ceremoniile de la curtea din Bizanţ, ne lămureşte, în capitolul intitulat *Jocurile gotice*, asupra sensului acestei ultime scene: „Distracţiile numite *Ludus gothicus* au loc, după voinţa Măriei Sale împărăteşti, în fiecare an, la opt zile după naşterea lui Hristos, şi cu acea ocazie toţi oaspeţii Măriei Sale împărăteşti se îmbracă în goţi, purtând măşti ce reprezintă capete de animale sălbaticei

Atât despre trecut.

Berăria

Acum, sub bolţile înalte ale catedralei Sfânta Sofia din Kiev se adăpostesc o parte a berăriei Spartak, o uscătorie

pentru grâne şi un depozit. Cisterne enorme, de peste douăzeci de tone, aşezate pe suporturi de lemn, sunt înşiruite de-a lungul pereţilor şi butoaiele mari şi grele din metal sunt împrăştiate peste tot printre pilonii groşi sau stivuite unele peste altele până sub abside. Uscătoria cuprinde două etaje cu grilaj de lemn de la înălţimea ferestrelor până la arcade. (Temperatura constantă de 11 °C e perfectă pentru fermentarea bacteriilor ce dau berii o aromă specifică.) Printr-una din ferestrele laterale, ale cărei geamuri au fost scoase, trec ţevi din aluminiu, îndoite ca burlanele de sobă, ce leagă uscătoria de sectorul de flotare, care se află într-un hangar mare, la vreo douăzeci de metri de biserică. Grilajul, ţevile şi cisternele sunt legate între ele prin schele şi scări, iar mirosul dulce-acrişor de hamei şi orz impregnat în zidurile acestea vechi aminteşte de mireasma stepelor nemărginite după ploaie. Frescele şi altarul au fost acoperite (în baza unui decret recent) cu nişte perdele enorme din iută, care spânzură pe ziduri asemenea unor drapele cenuşii. În locul unde se afla odinioară (şi chiar şi astăzi, acoperită însă de un strat de var) Preacurata „mirată de apariţia neaşteptată a îngerului” atârnă acum portretul Părintelui Poporului, pus într-o ramă masivă, aurită, opera pictorului Sokolov, artist emerit. Prin viforniţă răzbate o băbuţă, care s-a desprins din mulţime şi încearcă să sărute mâna Blajinului, aşa cum făceau mujicii altădată. Acesta îi zâmbeşte şi-i pune părinteşte o mână pe umăr. Soldaţi, muncitori şi copii privesc extaziaţi această scenă. Sub portret, pe acelaşi perete unde, prin iută, se desluşeşte lumina a două ferestre – un avizier pe care se pot citi nota de serviciu şi graficul de randament. Celiusnikov, mahmur şi ameţit de mirosul hameiului, studiază graficul de parcă ar cerceta, halucinând, propria foaie de temperatură.

A doua restaurare

I.V. Braginski, „fiu de ţăran, revoluţionar bolşevic”, inginerul-şef al sectorului de producţie, îşi dă jos şapca, se scarpină în cap, întoarce hârtia şi pe-o parte, şi pe alta, şi o citeşte, probabil a treia oară, fără să scoată un cuvânt. În tot acest timp, Celiusnikov examinează interiorul bisericii, ridică privirea spre bolţile înalte, se uită la schele, apreciază în sinea sa greutatea cisternelor şi calculează mişcându-şi buzele uscate. Bolţile acelea pictate îi amintesc de bisericuţa de lemn din satul natal, unde, pe vremuri, mergea cu părinţii la slujbă, ascultând mormăitul popilor şi cântecele credincioşilor: o amintire îndepărtată şi confuză, îngropată de mult în mintea lui de om nou, cu o nouă concepţie asupra vieţii. Despre ceea ce s-a întâmplat mai departe în acea zi în catedrala Sfânta Sofia ne stau la dispoziţie mărturisirile lui Celiusnikov însuşi: „Ivan Vasilievici Braginski, fiu de ţăran, revoluţionar şi bolşevic, ne-a răpit două ore din timpul nostru preţios cu vorbăria lui inutilă, încăpăţânându-se să ne convingă. Considerând că îndeplinirea planului lunar de producţie a berii e mai importantă decât studierea tainelor Bisericii, a mototolit ordinul Comitetului Regional şi mi l-a aruncat în faţă. Conştient că orele treceau ireversibil, am încercat să-l conving şi să-i explic că era în interesul întregii obşti ca biserica să revină la funcţia sa iniţială. În cele din urmă, fără vreo şansă de a-i învinge încăpăţânarea, l-am dus în birou şi, între patru ochi, i-am încredinţat secretul, fără să-i pomenesc numele oaspetelui. Acel argument nu s-a dovedit suficient, nici cele câteva telefoane date din biroul său unor oameni din conducere. În cele din urmă a trebuit să recurg la argumentul suprem: am scos pistolul şi l-am îndreptat spre el. (...) Cei o sută douăzeci de deţinuţi aduşi din lagărul regional au restaurat biserica în mai puţin de patru ore sub supravegherea şi îndrumările mele personale. O parte a uscătoriei a fost demontată şi proptită

de perete, apoi acoperită cu perdele mari de iută şi cu o prelată, pe care am aruncat-o peste schelă, lăsând impresia că e vorba de o restaurare în curs a zidului dinspre est. Am scos butoaiele şi cisternele rostogolindu-le pe nişte trunchiuri de brad (folosind doar forţa umană brută, fără niciun fel de mijloc tehnic!) şi le-am depozitat în curtea hangarului, unde se afla sectorul de flotare... La patru fără un sfert am urcat în maşină şi la ora stabilită am ajuns în foaierul teatrului, unde mă aştepta deja Avraam Romanici".

Barba şi camilafca

Reproducem în continuare mărturisirile lui Celiusnikov: „Tovarăşul Piasnikov i-a explicat totul (lui Avraam Romanici) şi, după cum mi-a spus mai târziu, i-a dat chiar să semneze o declaraţie prin care se obliga să nu pomenească nimănui niciun cuvânt despre toate astea, de parcă ar fi fost vorba de un secret de stat. Gestul acesta a avut cu siguranţă efect: în timp ce-mi punea barba falsă, lui Avraam Romanici îi tremurau mâinile. Din recuzita teatrului am împrumutat o sutană cu un cordon violet şi o camilafcă, iar în cererea înaintată administraţiei am declarat că aveam nevoie de aceste obiecte pentru membrii brigăzii de propagandă, care se pregăteau să prezinte prin sate şi prin colectivele muncitoreşti spectacole cu caracter antireligios. Avraam Romanici n-a mai pus nicio întrebare şi şi-a îndeplinit cu sârguinţă datoria; după ceva timp, mâinile au încetat să-i mai tremure. Jos pălăria, era maestru într-ale meseriei! Nu numai că m-a transformat într-un popă autentic, ci, din proprie iniţiativă, mi-a făcut şi o burtă falsă.

— Unde aţi mai văzut – mi-a spus –, unde aţi mai văzut, tovarăşe Celiusnikov, un popă slab?

Constatare cu care am fost de acord. Şi, fără a ţine cont

de tot ce s-a întâmplat cu el mai târziu (n-am nicio intenţie să vorbesc despre asta aici), pot afirma că Avraam Romanici are aceleaşi merite ca şi mine în toată afacerea asta; mi-a dat unele sfaturi preţioase care, în ciuda faptului că aveam o oarecare experienţă actoricească, mi-au fost de mare folos.

— Tovarăşe Celiusnikov, mi-a spus, uitând de frica de mai înainte şi adâncit în treburile sale, aveţi grijă să nu uitaţi nicio clipă că barba, mai ales o barbă ca asta, nu se poartă pe cap, ci pe bust, pe piept. De aceea, chiar acum, în acest răstimp scurt, trebuie să coordonaţi mişcările capului cu ale trupului.

Mi-a mai dat câteva sfaturi utile, referitoare chiar la slujba religioasă şi la canon. O experienţă câştigată, fără îndoială, la teatru. (Sau poate la sinagogă, dracu' ştie.)

— Când nu mai ştiţi ce să spuneţi, tovarăşe Celiusnikov, atunci mormăiţi în barbă, cu voce scăzută. Şi asta cât mai mult, de parcă aţi fi supărat pe credincioşi. Şi daţi ochii peste cap, de parcă l-aţi blestema pe Dumnezeul căruia, măcar temporar, îi slujiţi. Cât despre canon...

— Nu mai avem acum timp şi pentru asta, i-am zis. Canonul îl cântăm mai târziu, Avraam Romanici.

Cizmele de culoarea zmeurei

Celiusnikov stătu în cabina de machiaj mai bine de o oră; timp relativ scurt dacă ne gândim la transformarea pe care a suferit-o. A.T. Kaşalov, pe care toată lumea îl numea Alioşa, şofer la Comitetul Regional, acelaşi care-l adusese la întâlnire, îi sărută mâna la intrarea în maşină. „A fost ca un fel de repetiţie generală", notează Celiusnikov, „care m-a eliberat definitiv de teama ce mi se strecurase în suflet în clipa în care am rămas fără ajutorul şi sfaturile lui Avraam Romanici, în prima clipă am crezut că Alioşa glumeşte, dar m-am convins imediat că naivitatea oamenilor n-are

margini; dacă apăream cu o coroană împărătească pe cap, fără îndoială că îngenunchea în glod şi zăpadă în faţa mea. Mai e nevoie de mult timp şi de nenumărate eforturi", adaugă Celiusnikov, nu fără un sentiment de amărăciune, dar şi de mândrie personală, „pentru a smulge din sufletul mujicului rus rădăcinile trecutului întunecat şi ale rămânerii sale în urmă vreme de atâtea secole".

(Trebuie spus imediat: Alexei Timofeici n-a recunoscut niciodată, în timpul desfăşurării anchetei istovitoare şi sub torturile cele mai îngrozitoare, că în ziua aceea a fost pur şi simplu păcălit. Când a fost confruntat cu Celiusnikov în biroul anchetatorului, la mai puţin de o lună după acea întâmplare, s-a încăpăţânat să susţină că n-a vrut decât să glumească puţin cu cetăţeanul Celiusnikov. În ciuda epuizării şi a coastelor rupte, şi-a apărat punctul de vedere cu destulă convingere: cum putea să creadă că în maşină urca un popă, când el îl dusese la teatru pe cetăţeanul Celiusnikov? La întrebarea: este adevărat că în ziua aceea – 21 noiembrie 1934 – i-a pus aşa-zisei feţe bisericeşti, adică tovarăşului Celiusnikov, următoarea întrebare: „Ce facem cu cetăţeanul Celiusnikov, trebuie să-l aşteptăm?", Alioşa a răspuns negativ. La întrebarea: este adevărat că i-a adresat aşa-zisei feţe bisericeşti, adică tovarăşului Celiusnikov, următoarele cuvinte: „În curând, la Kiev va fi mai uşor să vezi reni decât preoţi", a răspuns din nou negativ. La întrebarea: este adevărat că aşa-zisa faţă bisericească, adică tovarăşul Celiusnikov, l-a întrebat cu o voce schimbată: „Dar la ce-aveţi, fiule, nevoie de preoţi?", el, A.T. Kaşalov, a răspuns: „Să se roage pentru sufletele noastre păcătoase", acuzatul a răspuns, de asemenea, negativ.)

La cinci şi treizeci de minute, maşina neagră se opri în faţa intrării neluminate a bisericii, iar popa Celiusnikov ridică poalele sutanei şi, pentru o clipă, cizmele lui de culoarea zmeurei străluciră:

— Înţelegi acum, *durak,* îi zise Celiusnikov lui Alioşa, care se holba nedumerit când la barba lui, când la cizme, înţelegi acum?

Cădelniţa

„Slujba începu cu câteva minute înainte de orele şapte”, notează Celiusnikov, care, de altfel, ne relatează amănunţit întregul ceremonial. (Dar o anumită necesitate creatoare de a-i adăuga, poate fără să fie într-adevăr nevoie, documentului autentic unele culori, sunete şi arome, această sfântă treime decadentă a modernilor, îmi permite să-mi imaginez şi ceea ce nu există în textul lui Celiusnikov: pâlpâirea lumânărilor în sfeşnicele de argint luate din tezaurul muzeului din Kiev – şi aici documentul se contopeşte din nou cu viziunea imaginară –, reflectarea luminii pe feţele fantomatice ale sfinţilor, pe arcadele absidei, pe cutele mantiei lungi a Fecioarei din mozaic şi pe vălul ei violet, pe care se zăresc trei cruci albe; luciul funinginii, strălucirea aureolelor şi ferecăturilor icoanelor, vaselor bisericeşti, potirului, coroniţei şi cădelniţei care se leagănă în semiîntuneric, în clinchetul lănţişoarelor ei, în timp ce mirosul de tămâie, sufletul cetinilor, se amestecă încet cu aroma dulce-acrişoară a hameiului şi orzului.) „în clipa în care tovarăşul Rilski a dat buzna în biserică”, continuă Celiusnikov, „şi a început a-şi face cruce, am înşfăcat cădelniţa şi m-am apucat să cădelniţez deasupra capetelor credincioşilor noştri. M-am prefăcut că nu observ intrarea noilor credincioşi, deşi, prin fumul de tămâie, am recunoscut în semiîntuneric capul pleşuv al tovarăşului M. Şi părul aspru al cetăţeanului Herriot. Uşor, păşind în vârful degetelor, au ajuns în mijlocul bisericii şi s-au oprit. Spaima pe care am simţit-o în clipa când au intrat a dispărut repede şi, cădelniţând întruna, m-am îndreptat spre ei, mormăind. Cetăţeanul Herriot avea

mâinile încrucişate, dar nu pentru rugăciune, ţinea pumnii unul într-altul, la înălţimea şoldurilor, strângând basca. După ce l-am binecuvântat, am mai făcut câţiva paşi, apoi m-am întors. Cetăţeanul Herriot se uita la tavan, apoi s-a aplecat spre interpret, iar acesta, la rândul său, spre tovarăşul Piasnikov. Atunci mi-am îndreptat cădelniţa spre Nastasia Fedotievna, care a îngenuncheat, plecând capul înfăşurat într-o basma neagră. Fără să se mişte, a ridicat ochii şi mi-a aruncat o privire scurtă, încurajatoare, care mi-a alungat definitiv teama din suflet. Pe faţa ei nu se mai zărea spaima de azi-dimineaţă. Lângă Nastasia Fedotievna a îngenuncheat, cu mâinile împreunate în rugăciune, cu capul înfăşurat într-o basma neagră, Jelma Ceavceavadze, veche membră de partid, soţia tovarăşului Piasnikov, precum şi fiica lor de optsprezece ani, Hava comsomolista. În afară de o bătrână, pe care n-am recunoscut-o, nereuşind să-mi explic prezenţa ei acolo, toate celelalte persoane îmi erau, mai mult sau mai puţin, cunoscute; lângă tovarăşa Alia, care ne-a servit azi-dimineaţă ceaiul în biroul tovarăşului Piasnikov, se mai aflau aci câţiva membri ai redacţiei noastre şi secretarele de la Comitetul Raional, iar celelalte femei, ale căror chipuri nu le-am recunoscut, erau fără îndoială soţiile tovarăşilor din Ceka[20]. Trebuie să recunosc: toţi şi-au jucat rolurile disciplinat şi cu abnegaţie. Pe lângă cei amintiţi, iată şi numele celorlalţi tovarăşi, pentru că, după cum am mai spus, consider participarea lor la această treabă cu nimic mai prejos decât a mea personală. (Urmează o listă de patruzeci de nume, unele însoţite de menţiunea: „cu soţia”.) Dacă îi punem la socoteală şi pe cei doisprezece membri ai brigăzii culturale, au fost în jur de şaizeci de *credincioşi.*” După enumerarea lor, Celiusnikov încheie: „Tovarăşul Herriot şi însoţitorii săi au stat în biserică doar cinci minute, deşi mie mi s-a părut că au rămas acolo un

20 Celiusnikov întrebuinţează mereu acest cuvânt. (n.a.)

sfert de oră încheiat”.

Explicarea circului

Slujba îşi continua încă ritualul împietrit asemenea celui de pe frescă – unde puteai vedea credincioşii, în extazul rugăciunii, coborând privirea când în pământ, care e muma iadului, când înălţând-o spre cer, lăcaşul paradisului – când Herriot ieşi încet, în vârful picioarelor, împreună cu însoţitorii săi, şi se îndreptă spre frescele ce împodobeau pereţii laterali ai scării circulare. Lidia Krupenik, istoric de artă, solicitată cu această ocazie, îi explica într-o franceză ireproşabilă (tovarăşul Herriot chiar o felicită sincer pentru asta) prezenţa scenelor profane în lăcaşul Domnului – enigmă care n-a putut scăpa curiozităţii distinsului oaspete. „Deşi scara aceasta circulară e destul de departe de altar, lucru de care s-a putut convinge şi singur tovarăşul Herriot, totuşi ea aparţine bisericii şi, prin urmare, prezenţa scenelor de circ putea trezi mirarea şi supărarea preoţilor. *Mais ce sont là des scrupules tout modernes*, continuă Lidia Krupenik, *aussi étrangers aux Byzantins du XIe siècle qu’aux imagiers et aux huchiers de vos cathédrales gothiques*[21]. Aşa cum cucernicia strămoşilor voştri nu era cu nimic jignită de formele obscene şi adesea chiar groteşti în care erau modelate garguiele şi mizericordiile, tot aşa nici introducerea picturii laice în biserici nu reprezenta ceva înspăimântător în ochii strămoşilor noştri pioşi. Se ştie – continuă Lidia Krupenik, în timp ce tovarăşul Herriot dădea din cap privind frescele, arătând un interes deosebit pentru instrumentele muzicale înfăţişate acolo –, se ştie că la Constantinopol, pe timpul domniei împăraţilor iconoclaşti,

21 Însă acestea sunt scrupule moderne, la fel de străine bizantinilor din secolul al XI-lea, cât şi pictorilor şi constructorilor catedralelor voastre gotice. (în fr. în orig.) (n.r.)

chipul lui Hristos şi cele ale sfinţilor au fost înlocuite de diverse motive satanice: curse de cai, scene sângeroase de vânătoare de fiare, dar şi de oameni.” (Tovarăşul Herriot dă din cap şi-şi răsuceşte basca în mâini, ca un elev.) „Când facem această comparaţie”, continuă Lidia Krupenik cu o voce mieroasă, care parcă ascunde un dram de supărare, „nu trebuie să uităm nici alte monumente culturale din Occident, ce posedă motive asemănătoare, de exemplu, plafonul Capelei Palatine din Palermo, unde întâlnim aceleaşi motive profane ca şi la Sfânta Sofia din Kiev: luptele atleţilor şi sclavii care cântă din flaute şi fluiere. Şi nu trebuie scăpat din vedere nici faptul că Sfânta Sofia din Kiev era, *tout comme les chapelles de vos rois normands*[22], o biserică palatină şi că scara circulară ducea direct în odăile prinţilor; deci temele profane erau cu totul şi cu totul potrivite: *n’est-ce pas*[23]?

Tovarăşul Herriot, căruia i-au îngheţat picioarele[24], priveşte atent frescele, fără să scoată un cuvânt, şi se adânceşte în meditaţii.

Leii mecanici

În ziua următoare, încă sub impresiile proaspete ale călătoriei, stând în compartimentul încălzit al vagonului de dormit din trenul Kiev-Riga-Königsberg, cu febră şi învelit în pături, Édouard Herriot îşi notează în carnet primele impresii. Un amănunt (unul dintre cele care privesc povestirea noastră) umbreşte buna sa impresie generală: prezenţa cerşetorilor în faţa bisericii Sfânta Sofia. El îşi

22 Întocmai ca bisericile regilor voştri normanzi. (în fr. în orig.) (n.r.)

23 Nu-i aşa? (în fr. în orig.) (n.r.)

24 Se ştie că Herriot s-a întors din această călătorie bolnav şi că s-a însănătoşit cu greu. Cu această ocazie, un critic maliţios a scris în *Charivari* că Herriot s-a îmbolnăvit vizitând „bisericile reci şi palatele supraîncălzite”. Aluzia a stârnit numeroase comentarii vehemente la acea vreme. (n.a.)

exprimă mirarea în felul următor: „Acei cerşetori din faţa bisericii, în majoritate bătrâni şi ologi, dar şi unii tineri şi, pare-se, zdraveni, care s-au strâns în jurul nostru când am ieşit din splendida Sfânta Sofia, sunt fără îndoială moştenitorii acelui neam călit de *bosiaci* ruşi şi de săraci cu duhul (*iurodivi)* care alcătuiau fauna bizară a vechii Rusii”. (Apoi urmează o serie de observaţii despre sarcinile noului şi tânărului stat.)

Aceleaşi comentarii despre cerşetori le găsim şi în însemnările lui Celiusnikov (acesta este şi motivul pentru care le menţionăm): „La ieşirea din biserică am arestat un grup de paraziţi care s-au adunat ca prin farmec, atraşi probabil de mirosul tămâii”.

Răsfoindu-şi notiţele (din care se ivesc chipuri, peisaje şi conversaţii, o lume-ntreagă, atât de asemănătoare, dar, totodată, atât de deosebită de cea văzută cu doisprezece ani în urmă, când a venit pentru prima dată în Rusia), Herriot încercă să-şi rezume impresiile, să extragă esenţialul. Şi, cu pragmatismul şi inteligenţa care îl caracterizează, descoperă cum poate rezuma observaţiile sale într-un mod cât mai simplu şi mai eficace: reluând dedicaţia de pe cartea sa apărută acum doisprezece ani, pentru a arăta că părerea sa nu s-a schimbat şi pentru a reduce la tăcere gurile rele. O va relua *in extenso*, aşa cum a scris-o atunci, în noiembrie 1922, şi o va închina aceleiaşi persoane lui Elie-Joseph Bois, redactorul-şef al ziarului *Parisien libéré*. Apoi, ca să verifice justeţea hotărârii sale, scoate din sacul de voiaj un exemplar numerotat al cărţii sale, legat în piele, ultimul dintre cele douăzeci pe care le avea *(Il a été tiré de cet ouvrage 20 exemplaires sur Alfa réservés à Monsieur Édouard Herriot*[25]*)* şi aruncă o privire asupra dedicaţiei: „Dragă prietene, când am plecat în Rusia, nu numai că am fost

25 Din această lucrare au fost tipărite pe hârtie cretată douăzeci de exemplare rezervate domnului Édouard Herriot. (în fr. în orig.) (n.r.)

insultat şi atacat de cei mai aprigi critici, dar mi s-au prorocit şi tot felul de nenorociri. Cei mai binevoitori au considerat că sunt, trup şi suflet, o copie a acelui biet călugăr care a pornit în plin Ev Mediu să-l creştineze pe hanul tătarilor. Era pe vremea când cnejii moscoviţi, pentru a-şi speria oaspeţii, ascundeau sub tronurile lor lei mecanici, ce aveau sarcina să ragă la momentul şi la locul cel mai potrivit în timpul discuţiilor. Dumneata, dragă prietene, ai fost dispus să înţelegi intenţiile mele şi să crezi în nepărtinirea mea. Am dus la bun sfârşit această călătorie cu o uşurinţă aproape comică. Peste tot am fost primit cu cea mai mare bucurie. N-au asmuţit leii mecanici asupra mea; am putut observa totul în linişte şi fără nicio oprelişte. Mi-am scris însemnările fără să ţin cont dacă voi fi sau nu pe placul unuia sau altuia. Şi ţi le dedic în semn de recunoştinţă: primeşte-le. Al tău devotat, E. Herriot”.

Mulţumit de hotărârea sa, pune cartea deoparte şi se cufundă din nou în ceea ce numeşte *melancolia peisajului rusesc.*

(Urmările celei de-a doua călătorii a lui Herriot în Rusia au o însemnătate istorică şi, ca atare, se situează în afara interesului povestirii noastre.)

Post-festum

A.L. Celiusnikov a fost arestat la Moscova, în septembrie 1938, la patru ani după asasinarea lui Kirov (de care a fost suspectat) şi la mai puţin de patru ani după întâmplarea cu Herriot. Urmărea un film la cinematograf, când plasatoarea i-a şoptit la ureche că era căutat într-o chestiune urgentă. Celiusnikov s-a ridicat, şi-a strâns centura în care avea pistolul şi a ieşit în hol.

— Tovarăşe Celiusnikov, i s-a adresat un necunoscut, sunteţi chemat de urgenţă la Comitetul Raional. Maşina aşteaptă.

Celiusnikov a înjurat în sinea lui şi a crezut că era vorba de vreo nouă comedie precum cea din urmă cu vreo patru ani, pentru care a fost decorat şi avansat. S-a urcat în maşină fără măcar să bănuiască ceva. Pe drum l-au dezarmat, i-au pus cătuşele şi l-au dus la Lubianka. L-au bătut şi l-au torturat vreo trei luni, dar nu a vrut să semneze declaraţia conform căreia ar fi subminat puterea sovietică, ar fi participat la complotul împotriva lui Kirov şi ar fi simpatizat cu troţkiştii în Spania. L-au ţinut în carceră încă zece zile ca să se mai gândească: ori va semna, ori îi vor aresta soţia, iar fetiţa, care abia împlinise un an, va fi internată într-un cămin de orfani. În cele din urmă, Celiusnikov a cedat şi a semnat procesul-verbal în care confirma tot ce conţinea actul de acuzare, printre altele, că ar fi fost membru al grupului complotist, în fruntea căruia se afla Avraam Romanici Şram. L-au condamnat la zece ani. În lagăr a întâlnit o veche cunoştinţă, un fost membru al N.K.V.D., împreună cu care luptase în Spania. A devenit turnător. A fost reabilitat în anul 1958. Căsătorit, tată a trei copii. În anul 1963, împreună cu un grup de turişti, a vizitat oraşele Bordeaux, Lyon şi Paris. La Lyon s-a dus să vadă biblioteca memorială, care poartă numele gloriosului primar al oraşului, şi a scris în cartea de impresii: „Admirăm sincer opera lui Édouard Herriot”. Semnătura: „A.L. Celiusnikov”.

Cercul magic al cărţilor

Lui Karlo Stajner

Doctorul Taube, Karl Gheorghievici Taube, a fost ucis pe 5 decembrie 1956, la nici două săptămâni de la reabilitarea sa oficială şi la trei ani de la întoarcerea din lagărul de la Norilsk. (Fără a mai pune la socoteală timpul petrecut prin închisori pentru interogatorii, Taube a petrecut în lagăre şaptesprezece ani din viaţă.) Această crimă a rămas o enigmă până în iunie 1960, când, la Moscova, a fost arestat un oarecare Kostik Korşunidze, poreclit „Artistul" sau „Vulturul", spaima caselor de bani, „spărgătorul" numărul unu, respectat în branşă şi considerat regele hoţilor. Căpitanul Morozov, care l-a interogat pe Kostik, a rămas uimit de comportamentul acestuia: Kostik tremura ca varga. Acelaşi Kostik, care în anchetele precedente vorbea cu oarecare mândrie despre el şi despre meseria lui, cu o mândrie proprie unui *pahan* de talia sa. În situaţiile fără ieşire ştia să recunoască, nu fără o undă de mândrie, şi ceea ce nu se cerea în timpul desfăşurării interogatoriului: un furt, precum cel de la poşta din Kazan, comis cu doi-trei ani în urmă.

Să scoţi de la Korşunidze, un erou al expediţiilor nocturne şi un maestru într-ale meseriei, o asemenea mărturisire era destul de uşor, fiindcă avea o slăbiciune care, deşi omenească, nu se potrivea deloc cu viaţa pe care o ducea: Kostik nu suporta bătaia. O simplă ameninţare, o vorbă răstită a anchetatorului, o mână ridicată erau de-ajuns ca să-l preschimbe pe Kostik Artistul, Kostik Vulturul într-o cârpă. Iar din cârpe nu poţi stoarce nimic. Căpitanul Morozov, care în cariera sa avusese de-a face cu Kostik de vreo două ori (o dată în lagăr, ca turnător şi, la scurt timp după aceea, ca spărgător), ştia cum *nu trebuie* să discute cu Korşunidze (în afară de cazul când nu avea încotro,

bineînţeles). Dacă i se promitea că nu va fi bătut şi că nu va striga nimeni la el (comportament care îl atingea în amorul-propriu şi-i distrugea nervii), Kostik povestea de-a fir a păr, cu lux de amănunte şi termeni de specialitate, toate isprăvile sale. Era un actor înnăscut, un actor de geniu. O bună parte din viaţa sa furtunoasă şi-o petrecuse într-o trupă de actori amatori, unde reuşise să-şi cizeleze vocabularul vulgar, conferindu-i un anumit rafinament. (Una din poreclele sale, Dantes, stă mărturie metamorfozei sale; chiar Korşunidze o interpreta în două feluri, Dante şi d'Anthès[26]; cu mâna sa trăsese un glonţ în căpăţâna aceea de poet şi din acea împuşcătură celebră se născuse nu mai puţin celebrul spărgător.) Experienţa într-ale actoriei şi-o perfecţionase mai târziu în lagăre, ca membru al brigăzilor culturale, fiind totodată regizor, actor şi turnător. Printre altele fie spus: Kostik considera timpul petrecut prin închisori o parte componentă a meseriei pe care o practica, aşa cum revoluţionarii de odinioară numeau închisorile „universităţi"; deci filosofia sa nu era în contradicţie cu modul său de viaţă. „Între două *roluri* mari (aceasta era expresia lui preferată) există un gol periodic, pe care trebuie să-l umpli cum te pricepi mai bine." Ce-i drept, în vremurile de glorie ale lui Kostik Korşunidze, între anii '30 şi '50, pentru el, ca şi pentru mulţi alţi borfaşi de teapa lui, închisorile erau doar o prelungire a „libertăţii". Milioane de deţinuţi *politici* se aflau la discreţia celor mai mici capricii şi extravaganţe ale aşa-zişilor *social recuperabili*; în lagăre se materializau visurile cele mai îndrăzneţe şi cele mai fantastice care se înfiripau în mintea borfaşilor; stăpânii de altădată, ale căror case fuseseră vizitate de tot felul de hoţi mărunţi, dar şi de spărgători înrăiţi, deveniseră acum slugile, „ordonanţele" şi sclavii celor izgoniţi odinioară din rai, iar stăpânele

26 Aventurier francez care l-a ucis într-un duel pe marele poet rus Puşkin (1799–1837). (n. ed. fr.)

dreptăţii, ministeresele şi judecătoresele erau roabele şi metresele acelora pe care îi judecaseră şi cărora le ţinuseră cuvântări despre dreptatea socială şi conştiinţa de clasă, citind din Gorki, Makarenko şi alţi clasici, într-un cuvânt, aceasta era epoca de aur a criminalilor, mai ales a acelora ale căror nume erau încununate în noua ierarhie cu aura de *pahan.* Astfel stăteau lucrurile şi cu Kostik Korşunidze, zis Artistul. Acolo, cel puţin, regele lumii interlope domnea cu-adevărat; pentru el lucrau nu numai foştii stăpâni, ci legiuni întregi de criminali înrăiţi care se supuneau voinţei sale: era de-ajuns să-şi exprime vreo dorinţă, printr-un cuvânt, un gest sau doar printr-o simplă privire, pentru ca cizmele de culoarea zmeurei din picioarele fostului cekist Celiusnikov să strălucească, aproape ca noi, în picioarele lui Kostik, noul proprietar, sau pentru ca, prin amabilitatea şi bunăvoinţa bucătarului, fost codoş şi ucigaş, soţia fostului secretar al Comitetului Raional, nurlia Nastasia Fedotievna M., să primească mâncare mai bună şi apoi să fie adusă la Kostik pentru că Artistului îi plăceau cucoanele durdulii: „nurlie şi durdulie, acesta este tipul rusoaicei prin excelenţă”.

Cum după lunga sa mărturisire Kostik tremura la fel de tare ca la început (deşi anchetatorul n-a ridicat deloc vocea, ci dimpotrivă, pentru a-l linişti şi a-l lua oarecum în râs, i s-a adresat în câteva rânduri chiar cu „cetăţene”), căpitanul Morozov, mai mult dintr-o simplă inspiraţie, ciudată de felul ei, decât ca urmare a celor auzite de la turnători, a dat experţilor să compare amprentele digitale ale lui Kostik cu cele găsite pe ranga, unealta spărgătorilor, cu care, în urmă cu patru ani, la Tiumen, fusese ucis un oarecare Karl Gheorghievici Taube. Rezultatele au fost pozitive. Aşa a fost ridicat, măcar parţial, vălul de pe taina unei crime în aparenţă absurde.

Fotografiile din album

Karl Gheorghievici Taube s-a născut în anul 1889 la Esztergom, în Ungaria. Oricât de zgârcite ar fi datele despre anii fragezi ai copilăriei sale, cenuşiul provincial al unui orăşel din Europa Centrală de la începutul veacului răzbate clar prin noaptea timpului: case mici şi mohorâte, curţi pe care soarele, în rotirea-i înceată, le împarte cu precizie în pătrate de o lumină orbitoare sau de umbră jilavă din pricina umezelii din adâncuri; aleile cu salcâmi care răspândesc în aerul de primăvară o mireasmă fadă ce aminteşte de mirosul siropurilor concentrate împotriva tusei, al prişniţelor pentru piept sau al bolilor de copii; strălucirea barocă şi rece a farmaciei pe rafturile căreia se zăresc contururile gotice ale vaselor albe din porţelan; *gimnaziul* întunecos şi curtea lui pavată (bănci verzi şi decolorate, leagăne rupte, atârnând ca nişte spânzurători, şi bude din lemn vopsite în alb); primăria văruită în galben imperial, culoarea frunzelor ofilite şi a trandafirilor tomnatici din romanţele cântate seara de taraful de ţigani în grădina de vară de la Grand Hotel.

Karl Taube, copilul farmacistului, visa, ca atâţia alţi copii din provincie, la clipa fericită când va privi pentru ultima dată, prin sticla groasă a ochelarilor, oraşul natal cu ochii unei păsări călătoare, aşa cum priveşti prin sticla lupei fluturii uscaţi şi îngălbeniţi din albumul din zilele de liceu: cu tristeţe şi scârbă.

În toamna anului 1920, în Gara de Est din Pesta, s-a urcat la clasa întâi în trenul Budapesta-Viena; când a pornit trenul, tânărul Karl Taube i-a mai făcut încă o dată cu mâna în semn de rămas-bun tatălui său (ca o pată închisă la culoare care dispărea în depărtare, fluturând în mâna ridicată o batistă de mătase), apoi şi-a luat geamantanul din piele şi a trecut în vagonul de clasa a treia, aşezându-se alături de zilieri.

Credo

Două motive importante ne împing să cunoaştem mai bine această perioadă furtunoasă din viaţa lui Karl Taube: ilegalismul şi numeroasele nume conspirative pe care şi le-a luat. Ştim că a frecventat localurile emigranţilor, că a colaborat cu Novski, că a întreţinut relaţii de prietenie nu numai cu emigranţii maghiari, ci mai mult, cu emigranţii germani şi ruşi şi că, sub numele de Karoly Beatus şi Kiril Beitz, a scris articole în presa de stânga. O listă incompletă şi îndoielnică a lucrărilor lui din acea perioadă cuprinde aproape o sută treizeci de discursuri şi articole, amintim aici doar câteva, uşor de identificat după o anumită vehemenţă a stilului (aceasta este doar o altă denumire a urii de clasă): *Capitalul religios; Soarele roşu sau despre unele principii; Moştenirea lui Béla Kun; Teroarea albă şi teroarea sângeroasă; Credo.*

Biograful şi prietenul său din acele zile de emigraţie, doctorul Tamás Ungváry, îl descrie pe Taube în felul următor: „în 1921, când l-am cunoscut pe *tovarăşul* Beitz în redacţia vieneză a revistei Ma, pe care o conducea pe atunci şovăielnicul Lajos Kassák, am fost surprins de modestia şi calmul său. Deşi ştiam bine că el este autorul *Terorii sângeroase*, al *Credo*-ului şi al altor texte, n-am putut face nicio legătură între violenţa stilului şi omul acela calm şi tăcut, care purta ochelari cu dioptrii mari şi care acţiona timid şi cu oarecare fâstâceală. Şi, spre mirarea mea – continuă Ungváry –, l-am auzit vorbind de mai multe ori despre medicină decât despre politică. Odată, în laboratorul spitalului unde lucra, mi-a arătat nişte borcane de sticlă, frumos aranjate, cu fetuşi în diferite perioade de dezvoltare; fiecare borcan avea câte o etichetă pe care era scris numele unui revoluţionar ucis. Cu această ocazie mi-a spus că i-a arătat şi lui Novski aceşti fetuşi, iar acesta pur şi simplu a leşinat când i-a

văzut. Acel bărbat liniştit, care la cei treizeci şi doi de ani ai săi se comporta ca un revoluţionar bătrân, a intrat curând în conflict nu numai cu poliţia, care-l urmărea discret încă de la început, ci şi cu tovarăşii săi: considera că acţiunile noastre, nu erau suficient de eficiente, iar articolele noastre prea timide. După patru ani petrecuţi la Viena, deziluzionat de încetineala mişcărilor revoluţionare, a plecat la Berlin, unde se afla atunci, după cum îşi închipuia el, „crema evadaţilor din temniţa Europei". De atunci şi până în anul 1934 i-am pierdut urma. În câte un articol, semnat cu pseudonim, mi se părea, şi cred că nu mă înşelam, că recunosc fraza lui Taube, în care parcă «era montat un detonator» (cum spunea Lukács). Ştiu că până în ziua arestării sale a fost colaboratorul lui Ernst Thälmann. Apoi, în primăvara anului 1935, i-am citit discursul rostit în faţa forumului internaţional de la Geneva, în care a dat în vileag toate ororile de la Dachau şi a avertizat încă o dată lumea în privinţa pericolului ce o ameninţa: *O fantomă bântuie Europa*, *fantoma fascismului.* Oamenii slabi şi laşi, care erau impresionaţi de forţa noii Germanii, de tinerii arşi de soare şi de amazoanele vânjoase care defilau în ritmul sever al marşurilor nemţeşti, au tresărit pentru o clipă ascultând cuvintele profetice ale lui Taube. Dar numai pentru o clipă: când Taube, provocat de întrebarea unui cunoscut ziarist francez, şi-a dezbrăcat haina şi, tulburat, dar hotărât, şi-a ridicat cămaşa arătând rănile adânci, încă nevindecate, de pe spatele său. Însă, în momentul în care propaganda oficială nazistă a calificat actul lui Taube drept o «provocare comunistă», au renunţat la suspiciunile lor: pentru necesităţile spiritului european trebuiau oameni noi, puternici, călîţi prin foc şi sânge. De aceea, ziaristul care a fost o clipă tulburat de rănile acelea vii a eliminat din articolul său orice aducea a îndoială sau certitudine, dezgustat de propria slăbiciune şi de anemia rasei sale

latine, «care se tânguie doar la pomenirea sângelui».”

Plimbări lungi

Trecând graniţa lituaniano-sovietică într-o zi ploioasă de toamnă a anului 1935, doctorul Karl Taube a devenit din nou Kiril Beitz, poate din dorinţa de a şterge o dată pentru totdeauna urmele suferinţelor morale şi fizice pe care le-a îndurat. A ajuns la Moscova la 15 septembrie (după relatările lui Ungváry); o altă sursă menţionează o dată mai târzie: 5 octombrie. În ciuda ploilor reci şi a viscolelor ce-i abureau lentilele ochelarilor, Taube, alias Beitz, a cutreierat, ca fermecat, aproape două luni străzile Moscovei. Era văzut seara, la braţul soţiei sale, plimbându-se în jurul Kremlinului, minunându-se de panourile care, cu litere mari şi roşii, făceau să strălucească în noaptea moscovită sloganuri revoluţionare. „Voia să vadă totul, să vadă şi să pipăie, nu din cauza miopiei, ci ca să se convingă că toate acelea nu erau doar visu, afirmă K.S. La hotelul Lux, unde era cazată întreaga elită a Cominternului din Europa şi unde i se dăduse şi lui o cameră, stătea destul de puţin, iar pe foştii tovarăşi de la Viena şi Berlin îi frecventa fără prea mare entuziasm, în aceste două luni de peregrinări neîncetate a reuşit să cunoască Moscova mai bine decât orice alt oraş; ştia toate podurile, străzile, parcurile, instituţiile publice şi monumentele, liniile de troleibuz şi tramvai; ştia pe de rost toate firmele de deasupra prăvăliilor şi toate sloganurile afişate; „învăţa ruseşte”, notează unul dintre biografii săi, „din cuvintele scrise pe afişe şi sloganuri, limbaj-acţiune la care recurgea şi el adeseori”.

Într-o zi însă, şi-a dat seama, nu fără oarecare mirare, că afară de slujbaşii oficiali, foarte rezervaţi, din Comintern nu cunoscuse nici măcar un rus. Descoperirea asta l-a frapat, pur şi simplu. S-a întors din plimbarea sa obişnuită

răcit şi cu febră mare.

După mărturiile sus-numitului K.S., care a stat vreo şase luni în lagărul de la Norilsk împreună cu Taube, în ziua aceea s-a întâmplat următorul lucru: în troleibuz, pe bulevardul Tverski, lângă Taube s-a aşezat un cetăţean cu care doctorul a dorit să lege o conversaţie; când a înţeles că are de-a face cu un străin, cetăţeanul s-a ridicat brusc, schimbând locul, mormăind câteva cuvinte în chip de scuză. Felul în care cetăţeanul a făcut toate astea l-a zguduit profund pe Taube, ca o descărcare electrică sau ca o descoperire neaşteptată şi foarte importantă. A coborât la prima staţie şi a hoinărit prin oraş până în zori.

O săptămână întreagă n-a mai coborât din camera sa de la etajul trei al hotelului Lux, unde soţia îl trata cu ceaiuri şi sirop împotriva tusei. După ce boala a trecut, Taube a rămas sleit de puteri şi parcă a îmbătrânit brusc. A bătut energic la uşa tovarăşului Cernomordikov, însărcinat cu problemele personale.

— Tovarăşe Cernomordikov, i s-a adresat cu o voce tremurătoare şi răguşită, nu consider şederea mea la Moscova o vizită într-o staţiune balneară. Vreau să muncesc.

— Mai aveţi puţină răbdare, tovarăşe, i-a răspuns enigmatic Cernomordikov.

Antract

Perioada cel mai puţin cunoscută din viaţa lui Taube poate fi considerată, oricât de ciudat ar părea, cea de la sosirea sa la Moscova şi până în ziua arestării sale, un an mai târziu. Unele surse susţin că a lucrat un timp la Internaţionala sindicală, apoi, la intervenţia personală a lui Béla Kun (el însuşi în dizgraţie), a muncit ca ziarist, traducător şi, în cele din urmă, ca lector la secţia maghiară a Cominternului. De asemenea, se mai ştie că în august

1936 a fost în Caucaz, însoţindu-şi soţia care se îmbolnăvise. Ungváry pretinde că era vorba de tuberculoză, însă o altă sursă afirmă că s-a tratat „de nervi”. Dacă acceptăm această ultimă variantă, susţinută de numeroase dovezi, ghicim existenţa unor suferinţe ascunse şi necunoscute nouă, prin care trecea familia Taube în acea perioadă. Să fi fost vorba numai de o amară decepţie sau de o presimţire a catastrofei ce avea să vină? Greu de spus. „Sunt convins”, continuă K.S., „că, pentru Beitz, tot ceea ce i se întâmpla lui personal nu putea avea vreo influenţă prea mare: considera, ca noi toţi de altfel, că era vorba doar de o mică neînţelegere ce-l privea personal, o neînţelegere care nu avea nicio legătură cu procesele fundamentale şi esenţiale ale istoriei şi că această mică neînţelegere era, ca atare, cu totul nesemnificativă.” Un incident, în aparenţă fără nicio importanţă, în legătură cu Taube, ne atrage însă atenţia: într-o zi, pe la sfârşitul lui septembrie, un tânăr grăbit, cu şapca trasă pe ochi, a ieşit brusc de după un colţ pe bulevardul Tverski şi s-a ciocnit de Taube (care se întorcea de la tipografie) atât de tare, încât acestuia i-au căzut ochelarii pe trotuar; tânărul s-a fâstâcit, cerându-şi scuze şi, în graba şi dezorientarea sa, a călcat pe ochelarii doctorului şi i-a făcut zob, apoi a dispărut brusc şi fără urmă.

Doctorul Karl Taube, alias Kiril Beitz, a fost arestat la paisprezece zile după acest incident, pe 12 noiembrie 1936, la orele două şi treizeci şi cinci de minute după miezul nopţii.

Securea neascuţită

Dacă drumurile îngrozitor de întortocheate ale destinului n-ar fi atât de imprevizibile şi ne-ar lăsa să presimţim un sfârşit pe care nu ni-l dezvăluie niciodată, am putea spune că, în ciuda *sfârşitului* său năprasnic, doctorul

Karl Taube s-a născut sub o stea norocoasă (dacă acceptăm teza noastră că, *în ciuda tuturor faptelor*, suferinţa trecătoare a existenţei este mai bună decât golul definitiv al neantului); cei care au vrut să-l ucidă pe revoluţionarul din Taube, cei de la Dachau, precum şi cei din îndepărtata Kolîma, n-au vrut sau n-au putut să-l ucidă pe medicul din el. Şi în legătură cu asta nu ne încumetăm să dezvoltăm o idee eretică şi foarte periculoasă, care s-ar putea deduce din acest exemplu: că boala şi umbra ei, moartea, sunt, mai ales în ochii tiranilor, două aspecte ale manifestării supranaturalului şi că medicii sunt, în felul lor, nişte vrăjitori: o consecinţă logică a unei anumite viziuni asupra lumii.

Ştim că pe la sfârşitul anului 1936, doctorul Taube a stat o vreme în lagărul de la Murmansk; că a fost condamnat la moarte şi că pedeapsa i-a fost comutată la douăzeci de ani de detenţie; că în primele luni a făcut greva foamei din cauză că i s-au confiscat ochelarii. Şi atâta tot. În primăvara lui 1941 îl găsim din nou într-un lagăr din Nordul îndepărtat, muncind în minele de nichel. La acea vreme poartă deja halatul alb al spitalului de aci, vizitându-şi, ca un binefăcător, numeroşii bolnavi, condamnaţi la o stingere lentă. Două operaţii i-au adus faima în lagăr: una făcută fostului său călău de la Lubianka, locotenentul Kricenko, acum deportat şi el, pe care l-a operat cu succes de o peritonită, iar a doua, făcută unui criminal pe nume Seghidulin; Taube i-a salvat două din cele patru degete pe care acesta şi le retezase cu o secure neascuţită, pentru a scăpa de chinurile groaznice din infernul minelor de nichel. Interesantă a fost reacţia fostului spărgător: înţelegând că încercarea sa de a-şi tăia degetele eşuase, ajurat că se va răzbuna pe Taube, pedepsindu-l cum se cuvine: tăindu-i beregata. Abia când un alt criminal, cu care împărţea priciul, i-a vorbit de zvonurile care circulau despre apropiata reabilitare a *social recuperabililor*

(zvonuri care s-au şi adeverit), acesta şi-a schimbat părerea şi şi-a retras (deşi temporar) promisiunea solemnă: a înţeles probabil că, în meseria sa de hoţ, cele două degete de la mâna stângă erau totuşi destul de preţioase.

Tratat despre jocurile de noroc

Printre multele mărturii despre infernul insulelor îngheţate nu sunt decât câteva care descriu mecanismul jocurilor de noroc; nu mă refer aici la hazardul vieţii şi al morţii; întreaga literatură despre continentul dispărut nu este, în esenţă, decât o metaforă la scară largă a Marii Loterii, unde cei care câştigă sunt o excepţie, iar cei care pierd, o regulă. Pentru cercetătorii ideilor moderne poate că ar fi interesant de studiat legătura reciprocă dintre cele două mecanisme: în timp ce învârteau roata Marii Loterii, asemenea principiului generator al unei divinităţi mitice malefice, victimele acelui carusel infernal, minate de un spirit de *imitatio* platonician şi demonic totodată, copiau marele principiu al hazardului: grupuri de criminali privilegiaţi şi numiţi măgulitor *social recuperabili* jucau jocuri de noroc în nesfârşitele nopţi polare, pariind pe tot ce se putea: bani, căciuli, cizme, porţii de mâncare, o bucată de piele tatuată (a lor sau a altora), violuri, cuţite, mahorci, viaţa unuia sau altuia.

Istoria partidelor de cărţi ale deţinuţilor şi a celorlalte jocuri de noroc din noua Atlantidă din păcate încă n-a fost scrisă. De aceea, consider că nu va fi de prisos dacă voi expune pe scurt (pe baza constatărilor lui Taraşcenko) unele din principiile acelor jocuri monstruoase, principii care, într-o anumită formă, transpar în această povestire. Taraşcenko enumeră o mulţime de modalităţi de practicare a jocurilor de noroc, pe care le-a văzut în cei zece ani petrecuţi în diferite părţi ale continentului scufundat (în

special la Kolîma), dintre care poate cel mai bizar este acela cu păduchii: acest joc seamănă, de altfel, foarte mult cu cele practicate în regiunile calde folosind muştele: se pune o bucăţică de zahăr în faţa fiecărui jucător şi, într-o tăcere mormântală, se aşteaptă ca musca să se lase pe una din bucăţile de zahăr, desemnând în felul acesta câştigătorul sau perdantul, după cum era tocmeala. Păduchii au acelaşi rol, numai că aici momeala este însuşi jucătorul, fără niciun fel de accesorii, în afară de propria-i duhoare şi de „norocul personal”. Dacă, bineînţeles, poate fi vorba de noroc. Pentru că, adesea, cel pe care sare păduchele are de îndeplinit o sarcină deloc plăcută; de exemplu, să-i taie gâtul celui pe care îl alege câştigătorul. Nu mai puţin interesante sunt lista jocurilor practicate de puşcăriaşi şi iconografia lor. Deşi prin anii ’40 nu mai era o raritate să vezi în mâna criminalilor cărţi de joc adevărate (furate sau cumpărate de la cei de-afară), totuşi, afirmă Taraşcenko, cărţile cele mai apreciate şi mai răspândite erau cele făcute de mână, din ziare lipite, de către puşcăriaşi (şi măsluite, bineînţeles). Se practicau toate felurile de jocuri de noroc, de la cele mai simple – ca douăzeci şi unu, pocher, tromf – până la variantele cele mai complicate de tarot.

Ciorti

Ciorti (Diavolul) sau Michiduţă reprezintă un întreg limbaj cifrat şi plin de simboluri, asemănându-se foarte mult cu tarotul marsiliez. Interesant este faptul că majoritatea criminalilor cu experienţă, aceia care şi-au petrecut cea mai mare parte a vieţii prin închisori, foloseau cărţile de joc şi pentru un alt tip de comunicare: adesea, într-un anumit moment al conversaţiei, ridicau câte o carte de joc şi, imediat, ca la comandă, se ivea un cuţit şi sângele curgea. Ceea ce se mai poate înţelege din

explicaţiile confidenţiale ale unui criminal căruia i-ai câştigat încrederea e că în iconografia medievală a acestor cărţi de joc se amesteca un simbolism specific, de sorginte orientală, dar şi unul rusesc foarte vechi. În varianta cea mai cunoscută, numărul cărţilor era redus la 26: „Niciodată n-am avut ocazia”, spune Taraşcenko, „să văd un pachet complet de 78 de cărţi, deşi o mică socoteală dovedeşte (împărţind 78 la 3 şi la 2) că este vorba de o simplificare a combinaţiilor clasice ale tarotului. Sunt convins că nu s-a recurs la această simplificare din motive tehnice: cărţile astea erau uşor de fabricat şi de ascuns”, în ceea ce priveşte culorile (care adesea erau desemnate doar prin iniţiale), acestea erau reduse doar la patru: roz, albastru, roşu şi galben. Ideogramele, marcate adesea numai prin contururi elementare, erau următoarele:

Toiagul (poruncă, comandă, cap; dar şi cu sensul de: cap despicat); Cupa (mamă, votcă, desfrâu, alianţă); Pumnalul (libertate, pederastie, beregată tăiată); Moneda (crimă, maltratare, celulă). Celelalte simboluri şi variante ale lor erau: Târfa, Ţarina, Ţarul, Părintele, 69, Treimea, Puterea, Spânzuratul, Nenumitul (Moartea), Viscerele, Diavolul (*Ciorti*, *Ciort*), Măscăriciul, Steaua, Luna, Soarele, Balanţa, Suliţa (Ancora). Ciorti sau Michiduţă rămâne, în esenţă, doar o variantă a jocului antropocentric care a ajuns până la noi din tărâmurile mitice îndepărtate ale unui Ev Mediu ce a descoperit Asia. Cercul cărţilor de joc de la Ciorti reprezintă Roata Norocului şi, pentru fanatici, chiar mâna destinului. Taraşcenko conchide: „Legătura care există în tarotul european între simbolurile chiromanţiei şi semnele zodiacale nu s-a pierdut aici: tatuajele de pe pieptul, spatele sau fesele deţinuţilor au aceeaşi semnificaţie ca semnele zodiacale pentru occidentali şi, după acelaşi principiu, pot fi puse în legătură cu Ciorti”. Tertz situează, de asemenea, această legătură dintre tatuaje şi simbolurile mitice în planul metafizicii: „Un tatuaj: în faţă, un vultur

care sfâşie cu ciocul pieptul lui Prometeu; în spate, un câine care se împreunează cu o femeie. Două feţe ale aceleiaşi medalii. Faţa şi reversul, lumina şi întunericul, tragedia şi comedia. Parodia propriei vitejii. Proximitatea sexului şi a râsului. A sexului şi a morţii”.

Bastarzii lui Makarenko

În semiîntunericul albăstriu al celulei în care se rotesc nori de fum, tolăniţi ca belferii pe priciurile pline de ploşniţe, cei patru borfaşi cartofori morfolesc un pai murdar între dinţii ştirbi şi îngălbeniţi sau trag din câte o mahorcă răsucită grosolan şi îmbăloşată, în timp ce în jurul lor se înghesuie o grămadă de chibiţi, care privesc aproape extaziaţi feţele faimoşilor ucigaşi, piepturile lor tatuate şi mâinile lor enorme (pentru că nu pot vedea cărţile, ele sunt numai pentru *pahan*-i, nimeni n-are voie să vadă cartea, decât dacă este aruncată jos, fiindcă acela care o vede mai înainte poate plăti scump). Dar să pătrunzi în Olimpul borfaşilor este deja o mare onoare, să stai alături de cei care, într-o linişte mormântală, ţin în mâinile lor soarta altora, o soartă căreia cercul magic al cărţilor îi conferă, în ochii chibiţilor, aparenţa fatumului şi a fatalităţii; să fii la cheremul lor, să le aprinzi focul, să le aduci apă, să furi pentru ei un prosop, să le despăduchezi cămăşile sau, la un semn făcut cu ochiul, să taberi asupra vreunuia de *jos* împreună cu toată şleahta şi să-i închizi gura pentru totdeauna, ca să nu mai incomodeze, adormit sau treaz, prin bâiguielile sale sau prin blestemele înălţate către cer, cursul inexorabil al jocului în care numai arcanul acela fără nume, ce poartă fatidicul număr 13, pictat în culoarea sângelui şi a focului, poate să spulbere sau să înfiripe orice iluzie. Totuşi eşti un mare norocos dacă te afli aci sus, pe priciuri, în apropierea zeilor tatuaţi, a Vulturului, Şarpelui, Dragonului şi Maimuţei, şi dacă poţi

asculta fără să tremuri formulele lor magice şi înspăimântătoarele înjurături în care se contopesc diavolul, câinele şi mama care i-a adus pe lume, singurul lucru sfânt pentru aceşti criminali. Astfel, apare din semiîntunericul albăstriu imaginea acestor criminali, bastarzii lui Makarenko, care prin denumirea mitică de *social recuperabili* sunt prezentaţi, de mai bine de cincizeci de ani, pe scenele teatrelor din metropolele europene, cu şapca de proletar trasă şmechereşte pe ureche şi cu o garoafă roşie în colţul gurii, lepădăturile care în baletul *Doamna şi vagabondul* vor executa faimoasa piruetă a metamorfozei banditului în trubadur, în oaie blândă, care soarbe supusă apă din palmă.

Maimuţa şi Vulturul

Ţinând cărţile între cioturile mâinii stângi (după care acest bandit va fi întotdeauna uşor de recunoscut, deşi din fişierele poliţiei îi vor dispărea în mod miraculos amprentele degetelor arătător şi mijlociu), Seghidulin, gol până la brâu, cu pieptul spân pe care e tatuat un maimuţoi care se masturbează, îl priveşte cu nişte ochi injectaţi pe *pahan*-ul Korşunidze, făcând planul cum să se răzbune. Pentru moment, o linişte de mormânt domneşte peste tot, atât sus pe priciuri, printre criminali, cât şi jos, printre aceia care sunt condamnaţi pentru un delict de o sută de ori mai grav – acela de-a gândi. Chibiţii îşi ţin răsuflarea, nu mai respiră, nu mai clipesc, ci privesc împietriţi undeva în gol, ţinând între buze un chiştoc pe care nu îndrăznesc să-l arunce, necutezând să-şi mişte capul sau buzele, să-şi scarpine pieptul păros pe care păduchii au ieşit la plimbare. Şi jos, printre deţinuţii sleiţi şi aproape morţi de oboseală, care până mai adineaori vorbeau în şoaptă, se curmă dintr-odată orice zgomot: ceva se întâmplă, criminalul este cel mai periculos când tace, Roata

Norocului s-a oprit, undeva se vor auzi suspinele unei mame. Asta este tot ce ştiu, tot ce pot şti, pentru că, în afară de limbajul acesta al tăcerii şi al insultelor, nu înţeleg nimic din discuţiile cifrate ale criminalilor, şi chiar şi cuvintele pe care le cunosc le sunt inutile, pentru că în jargonul criminalilor au cu totul alt înţeles, Dumnezeu înseamnă diavol, iar diavol înseamnă Dumnezeu. Seghidulin aşteaptă ca *pahan*-ul să-şi arate cărţile, e rândul lui. Kruminş şi Gadiaşvili, ceilalţi doi parteneri de joc ale căror nume au rămas în memoria lumii interlope, au aruncat cărţile şi acum privesc înfioraţi duelul dintre Maimuţă şi Vultur. (Seghidulin e fostul *pahan* al cărui loc, pe când era în spital, îl luase Korşunidze, zis Artistul sau Vulturul, pentru prieteni.)

Jos, neliniştea începe să crească: tăcerea a durat deja prea mult pe priciurile criminalilor; toţi aşteaptă ţipătul furios şi înjurătura. Lupta are loc între doi *pahan*-i, fostul şi actualul, şi regulile jocului sunt puţin diferite: prima dată se aude limbajul provocării şi al sfidării.

— În sfârşit, zice Vulturul, poţi băga mâna stângă în buzunar, Maimuţoiule.

Seghidulin, fostul *pahan* şi faimosul ucigaş, răspunde la jignirea gravă abia după câteva secunde:

— Vulturule, despre asta, o să stăm de vorbă mai târziu. Acum să-ţi vedem cărţile.

Cineva a tuşit, fără îndoială unul dintre cei doi rivali. Cine altcineva ar fi avut o asemenea îndrăzneală?

— Cu mâna stângă sau cu dreapta, Maimuţoiule? întreabă Korşunidze.

— Cărţile, Păsăroiule, arată-mi cărţile, măcar de le-ai ţine în plisc.

O clipă se aude scârţâitul priciurilor, apoi se aşterne din nou liniştea. Dintr-odată, Korşunidze aruncă o înjurătură odioasă la adresa mamei schiloade, singura sfântă venerată de criminali. Toţi au înţeles, chiar şi cei care nu

cunoşteau limbajul criminalilor: *pahan*-ul a pierdut. Undeva se vor auzi suspinele unei mame.

Căţeaua

Nu vom afla niciodată cu certitudine cine i-a spus doctorului Taube cum s-a terminat acea partidă faimoasă, în care i-a fost pronunţată condamnarea la moarte şi în care Maimuţa vicleană, ajutată de noroc, a învins Vulturul regal, pe *pahan*-ul Korşunidze. Ipoteza cea mai verosimilă este că vreunul din criminalii turnători, pus în faţa unei alegeri de coşmar – era mai bine să cadă în dizgraţia autorităţilor sau în cea a tovarăşilor săi –, a optat în cele din urmă, sfidând destinul, pentru protecţia aparentă şi înşelătoare a stăpânilor săi temporari şi a denunţat totul conducerii lagărului. Taube, care se bucura, într-un anumit fel, de protecţia directorului acelui lagăr, un oarecare Panov, cunoscut, de altfel, pentru cruzimea lui, a plecat cu primul transport spre Kolîma, la vreo trei mii şi mai bine de kilometri spre nord-est. Ipoteza avansată de Taraşcenko mi se pare cât se poate de plauzibilă: chiar Seghidulin, prin oamenii săi, l-a anunţat pe Taube ce îl aştepta; la fel de logică mi se pare explicaţia gestului lui Seghidulin: Maimuţa voia să-l înjosească pe Vultur. Cel care nu avusese noroc în acea zi, dar care îşi asumase obligaţia de a-l lichida pe Taube, la cererea învingătorului Seghidulin, trebuia, neputându-şi ţine cuvântul, să poarte între timp ruşinoasa poreclă de căţea. Şi să fii căţea însemna să fii dispreţuit de toţi deţinuţii. Lucru inadmisibil pentru un fost *pahan.*

Korşunidze, zis Artistul sau Vulturul, începu să se târască şi să schelălăie ca o *căţea* râioasă în ziua următoare când, întorcându-se de la mină (unde devenise supraveghetor de tură şi biciul deţinuţilor), află că Taube plecase cu primul transport.

— Acela care *ţi-a fost sortit* s-a însurat cu alta, îi zise Seghidulin, cu vocea lui şuierătoare de nou *pahan*.

— Minţi, Maimuţoiule, răspunse Korşunidze palid ca moartea, dar i se citea pe faţă că dădea crezare cuvintelor lui Seghidulin.

Ranga

Korşunidze, vultur jumulit, fost spărgător vestit, fost *pahan*, se târî opt ani de ici-colo, îndoit de spinare, ca o *căţea* jigărită şi leproasă, ascunzându-şi vulturul care-i ciugulea ficatul, schimbând lagărele şi spitalele din lagăre, unde-i scoteau din stomac chei, ghemotoace de sârmă, linguri, cuie ruginite. Opt ani umbra lui Seghidulin îl urmări ca o piază rea, trimiţându-i prin gările de tranzit mesaje în care-i zicea pe şleau pe numele adevărat: *căţea.* Apoi, într-o zi, când era deja liber (dacă se poate numi liber un om care trăieşte sub povara de neînlăturat a înjosirii), primi o scrisoare de la cineva care-i ştia secretul.

Scrisoarea fusese expediată din Moscova şi făcuse vreo zece zile până la Maklakov. Plicul ştampilat pe data de 23 noiembrie 1956 conţinea o bucată decupată dintr-un ziar (fără dată), cu un text destul de confuz, din care Korşunidze înţelese totuşi esenţialul: doctorul Taube, vechi membru de partid, fost membru al Cominternului, cunoscut sub numele de Kiril Beitz, a fost reabilitat şi, după ieşirea din lagăr, a fost numit şef al spitalului din Tiumen. (Ipoteza lui Taraşcenko, conform căreia Seghidulin i-ar fi trimis bucăţica de ziar cu pricina, mi se pare perfect verosimilă: „spărgătorul” va deveni ucigaş sau va rămâne în continuare *căţea*: e o satisfacţie suficientă pentru cel însetat de răzbunare de ani de zile). Korşunidze porni la drum chiar în ziua primirii scrisorii. Cum a reuşit să ajungă din Arhanghelsk la Tiumen fără actele necesare, numai în trei zile, nu are prea mare

importanţă. De la gara din Tiumen merse pe jos până la spital. În timpul desfăşurării anchetei, portarul îşi aminti că în seara când avusese loc crima un individ se interesase de doctorul Taube. Portarul nu mai ştia cum arăta individul, pentru că purta un chipiu tras pe ochi. Taube, care sosise la Tiumen cu câteva zile înainte de la Norilsk, unde lucrase doi ani ca om liber, dormea în incinta spitalului şi în noaptea aceea era de gardă. Când Korşunidze intră în sala de gardă, Taube era aplecat deasupra mesei şi deschidea o conservă de ton. Din cauza radioului care mergea, Taube nu auzi când se deschise uşa capitonată. Korşunidze scoase din mânecă ranga, unealta spărgătorilor, şi îl lovi puternic de trei ori în cap, fără să-i vadă măcar faţa. Apoi, fără grabă, pe deplin uşurat, trecu din nou pe lângă portar, un fost cazac care, de câtă votcă turnase în el, dormea drept, clătinându-se încet, ca în şa.

Ultimul omagiu

Cortegiul doctorului Taube era însoţit de două persoane: fosta lui femeie de serviciu, *Frau* Else, o nemţoaică de pe Volga (unul din rarele exemplare care supravieţuiseră din acea floră umană), şi o femeie bisericoasă din Tiumen, cam săracă cu duhul, care petrecea orice cortegiu. *Frâu* Else era femeie de serviciu în casa doctorului încă din vremea zilelor sale moscovite, deci din perioada când acesta abia sosise în Rusia. Acum avea probabil în jur de şaptezeci de ani. Deşi limba ei maternă era germana, ca şi a lui Taube, de altfel, conversau întotdeauna în rusă. După câte ne putem da seama, două sunt motivele acestui comportament: în primul rând, dorinţa familiei Taube de a se acomoda cât mai repede cu noul mediu, cât şi un soi de politeţe exagerată, care nu era decât o formă elevată de fricâ.

Cum din familia doctorului nu mai era nimeni în viaţă

(soţia îi murise în lagăr, iar fiul pe front), *Frâu* Else se întorsese la limba maternă: buzele ei uscate, învineţite de frig, şopteau o rugăciune în nemţeşte. Între timp, bisericoasa cea săracă cu duhul făcea mătănii şi se ruga, într-o rusă fonfăită, pentru odihna sufletului robului lui Dumnezeu Karl Gheorghievici, cum scria cu litere aurite pe panglica coroanei pe care o comandase colectivul spitalului.

Toate acestea se petreceau în după-amiaza zilei de 7 decembrie 1956, în cimitirul din Tiumen, pe un ger cumplit.

Întortocheate şi tainice au fost căile care i-au unit pe ucigaşul gruzin şi pe doctorul Taube. Întortocheate şi tainice precum căile Domnului.

Criptă pentru Boris Davidovici

În amintirea lui Leonid Šejka

A rămas în istorie sub numele de Novski, dar fără îndoială acesta nu e decât un pseudonim (sau, mai degrabă, unul din pseudonimele sale). Însă se ridică imediat următoarea întrebare: numele său *a rămas* într-adevăr în istorie? În cele două sute patruzeci şi şase de biografii şi autobiografii autorizate ale figurilor proeminente şi protagoniştilor revoluţiei din *Enciclopedia Granat*, numele lui nu e menţionat nici măcar o dată. În comentariile sale pe marginea acestei enciclopedii, Haupt observă că în ea sunt prezentate toate personalităţile importante ale revoluţiei, însă regretă sincer „absenţa surprinzătoare şi inexplicabilă a lui Podvoiski". Însă nici el nu face nici cea mai mică aluzie la Novski, al cărui rol în revoluţie este, în orice caz, mai însemnat decât al lui Podvoiski. Astfel, *în modul cel mai surprinzător şi mai inexplicabil,* acest om care a atribuit principiilor sale politice importanţa unei etici riguroase, acest internaţionalist înfocat, rămâne consemnat în cronicile revoluţiei ca o personalitate fără chip şi fără glas.

Prin acest text, oricât de fragmentar şi de incomplet, voi încerca să readuc la suprafaţă amintirea personalităţii uluitoare şi contradictorii a lui Novski. Unele lacune, mai ales acelea care se referă la cele mai importante perioade din viaţa sa, anii revoluţiei şi cei care au urmat, se pot explica prin aceleaşi argumente pe care le menţionează comentatorul de mai sus în legătură cu celelalte biografii: după anul 1917, viaţa lui se contopeşte cu viaţa publică şi devine „o parte integrantă a istoriei". Pe de altă parte, după cum susţine Haupt, nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că biografiile au fost scrise pe la sfârşitul anilor '20, de unde şi lacunele mari, discreţia şi graba lor. O grabă ce

prevesteşte moartea, am adăuga.

Vechii greci aveau un obicei demn de respect: celor care dispăreau mistuiţi de flăcări sau înghiţiţi de craterele vulcanilor, celor care erau îngropaţi de lavă sau sfâşiaţi de fiarele sălbatice sau celor care erau devoraţi de rechini, celor pe care-i sfârtecau vulturii în pustiu li se ridicau în patria lor cripte goale, aşa-numite *cenotafe*, căci trupul fiecăruia este foc, apă sau pământ, dar sufletul este „alfa şi omega, lui trebuie să i se ridice un sanctuar”.

După sărbătorile Crăciunului din anul 1885, regimentul al doilea al cavaleriei împărăteşti făcu un popas pe malul de vest al Niprului pentru a se odihni şi sărbători Bobotează. Prinţul Viazemski, colonel de cavalerie, scoase din apa îngheţată semnul lui Hristos în formă de cruce de argint; înainte de asta, soldaţii spărseseră cu dinamită gheaţa groasă pe o porţiune de vreo douăzeci de metri; apa avea culoarea oţelului. Tânărul prinţ Viazemski refuză să i se lege o sfoară de mijloc. Îşi făcu semnul crucii, ridică ochii albaştri spre cerul senin de iarnă şi se aruncă în apă. Ieşirea sa din valurile îngheţate fu întâmpinată de salve, apoi de pocnetele dopurilor de la sticlele cu şampanie în popota improvizată pentru ofiţeri în clădirea şcolii. Soldaţii îşi primiră şi ei porţia de sărbătoare: şapte sute de grame de coniac rusesc, darul personal al prinţului Viazemski pentru regimentul al doilea de cavalerie. Se bău până seara târziu, iar cheful începu imediat după slujba ţinută în biserica din sat. Numai David Abramovici nu luă parte la slujbă. Se spune că în timpul acela citea din Talmud, stând întins în ieslea caldă din grajd, ceea ce, din cauza abundenţei de asociaţii literare, îmi pare de necrezut. Unul dintre soldaţi observă că nu era prezent şi toţi plecară să-l caute. Îl găsiră în cocină (după alţii, în grajd), cu sticla de coniac lângă el, neatinsă. Îl siliră să înghită băutura dăruită din mila împăratului, după aceea îl dezbrăcară

până la brâu, pentru a nu profana uniforma, şi începură să-l biciuie cu cnutul. Apoi, după ce leşină, îl legară de coada calului şi-l târâră până la Nipru. În locul unde gheaţa fusese spartă, pe suprafaţa apei se prinsese o pojghiţă albăstruie. Îl împinseră în apa îngheţată, ţinându-l legat de mijloc cu căpăstrul, să nu se ducă la fund. Când, în sfârşit, îl scoaseră din apă, învineţit şi aproape mort, îi turnară şi restul de coniac pe gât şi, ţinându-i deasupra capului crucea de argint, îi cântară în cor: *Plod cereva tvoego.* Înspre seară, cu febră mare, îl duseră în casa „învăţătorului" din sat, Solomon Melamud. Fiica lui Melamud, în vârstă de şaisprezece ani, unse rănile nefericitului soldat cu ulei de peşte; înainte de a porni după unitatea sa, care chiar în dimineaţa următoare plecă să înăbuşe o revoltă, David Abramovici, care încă mai avea febră, jură că are să se întoarcă la ea. Şi îşi ţinu promisiunea. Din această întâlnire romantică, de autenticitatea căreia nu avem motive să ne îndoim, se va naşte Boris Davidovici, care va intra în istorie sub numele de Novski. B.D. Novski.

În arhivele Ohranei sunt trecuţi trei ani de naştere: 1891, 1893, 1896. Asta nu este numai o urmare a documentelor false de care se serveau revoluţionarii; câţiva bănuţi notarului sau preotului şi treaba era rezolvată: o dovadă în plus despre corupţia funcţionărimii.

La patru ani ştia deja să scrie şi să citească; la nouă, tatăl îl lua cu el la cârciuma Saratov, din apropiere de piaţa evreiască, unde, la o măsuţă din colţ, aproape de scuipătoarea de porţelan, îşi desfăşura activitatea sa de notar. Aci veneau foşti soldaţi din armata împărătească, din aceia cu bărbi mari, roşcovane şi cu ochii înfundaţi în orbite şi înceţoşaţi de băutură, precum şi târgoveţi evrei convertiţi de prin băcăniile din apropiere, îmbrăcaţi în caftane lungi şi soioase, cu nume ruseşti care nu se

potriveau cu mersul lor semitic (trei mii de ani de robie şi tradiţia îndelungată a pogromurilor au creat un mers specific, cultivat în sânul ghetourilor). Micul Boris Davidovici aşternea pe hârtie plângerile lor, deoarece îl întrecuse într-ale scrisului pe tatăl său. Seara, se spune, maică-sa îi citea şi-i cânta din Psalmi. Când a împlinit zece ani, un bătrân arendaş de moşie i-a vorbit despre răscoala ţăranilor din 1846: o poveste cumplită, în care cnutul, sabia şi spânzurătorile erau cele ce împărţeau dreptatea. La treisprezece ani, sub influenţa *Anticristului* lui Soloviev, a fugit de-acasă, dar, escortat de poliţie, a fost adus înapoi dintr-o staniţă îndepărtată. Aici urmează o întrerupere bruscă şi inexplicabilă: îl regăsim în piaţă, vânzând sticle şi borcane la două copeici bucata, iar apoi îmbiindu-şi muşteriii cu tutun, chibrituri şi lămâi de contrabandă. Se ştie că în acea perioadă tatăl său a căzut sub influenţa nefastă a nihiliştilor şi şi-a adus familia pe marginea prăpastiei. (Unii afirmă că la asta a contribuit şi tuberculoza, fiindcă a văzut, fără îndoială, în boala sa simptomele unui nihilism organic perfid.)

La paisprezece ani lucra ca ucenic la o măcelărie, unde pregătea carnea cuşer; după un an şi jumătate îl găsim spălând vesela şi samovarele în aceeaşi cârciumă în care odinioară scria plângeri; la şaisprezece ani, la arsenalul de muniţie din Pavlovgrad, unde lucrează la clasificarea obuzelor de tun; la şaptesprezece, e docher la Riga, unde în timpul grevelor îi citeşte pe Leonid Andreev şi pe Şeler-Mihailov. În acelaşi an îl găsim la fabrica de cutii şi ambalaje Theodore Kibel, unde munceşte pe un salariu de cinci copeici pe zi.

Din biografia sa nu lipsesc datele: ceea ce derutează însă este cronologia lor (pe care o îngreunează şi mai mult numele false şi schimbarea rapidă a locurilor unde se desfăşoară evenimentele). În februarie 1913 îl găsim la

Baku, unde e ajutor de fochist pe o locomotivă; în luna septembrie a aceluiaşi an, printre conducătorii grevei de la fabrica de tapete din Ivanovo-Voznesensk; în octombrie, la Petrograd, printre organizatorii demonstraţiilor de stradă. Nu lipsesc nici detaliile: poliţia călare, înarmată cu săbii şi bice din piele neagră, o variantă iuncherească a cnutului, împrăştie demonstranţii. Boris Davidovici, cunoscut atunci sub numele de Bezrabotnîi, reuşeşte să fugă pe intrarea din spate a unei case de toleranţă din strada Dogorukovskaia; câteva luni doarme împreună cu vagabonzii în baia publică aflată în renovare, apoi reuşeşte să intre în contact cu un grup de terorişti care pregătesc atentate cu bombe; sub numele paznicului de noapte de la baia publică amintită (Novski) îl găsim în primăvara anului 1914, cu lanţuri la picioare, în drum spre puşcăria centrală din Vladimir; bolnav şi chinuit de febră, parcurge etapele acestui drum ca prin ceaţă; ajungând la Narim, unde îi sunt scoase lanţurile de la gleznele subţiate şi pline de răni, reuşeşte să fugă într-o barcă pescărească fără vâsle, pe care o găsise legată de mal; se lasă dus de undele repezi ale apei, dar după puţin timp înţelege că stihiile naturii, exact ca şi oamenii, nu se lasă supuse de visuri şi rugăciuni; îl găsiră la vreo cinci verste în josul apei, unde îl aruncaseră bulboanele; stătuse câteva ore în apa îngheţată, conştient probabil de faptul că retrăia legenda familiei: la malul râului mai rezista o pojghiţă subţire de gheaţă. În iunie, sub numele de Jakob Mauser, este din nou condamnat la şase ani de temniţă din cauză că organizase o societate teroristă secretă în rândurile puşcăriaşilor; în următoarele trei luni, în închisoarea din Tomsk, ascultă urletele şi cuvintele de rămas-bun ale condamnaţilor la moarte; în umbra spânzurătorii citeşte textele lui Antonio Labriola despre concepţia materialistă a istoriei.

În primăvara anului 1912, când în saloanele din Petrograd toată lumea vorbeşte cu o neliniştе crescândă

despre Rasputin, îşi face apariţia un tânăr inginer, pe nume Zemlianikov, îmbrăcat într-un costum de culoare deschisă, cusut după ultima modă, cu o orhidee la butonieră, cu pălărie modernă, baston şi monoclu. Cu o ţinută plină de prestanţă, lat în umeri, cu cioc şi păr negru, foarte des, acest dandy face paradă de cunoştinţele lui, vorbeşte despre Rasputin cu dispreţ, susţine că îl cunoaşte personal pe Leonid Andreev. Povestea se desfăşoară în continuare după modelul clasic: la început uşor neîncrezătoare faţă de tânărul lăudăros, doamnele încep apoi să-l asalteze cu invitaţiile lor şi să descopere farmecul lui incontestabil, mai ales când Zemlianikov reuşeşte să dovedească autenticitatea măcar a uneia din povestirile sale: Maria Gregorovna Popko, soţia unui mare funcţionar de la curte, îl zărise într-o zi la marginea oraşului, stând într-o birjă neagră şi lucioasă, aplecat asupra planurilor sale, şi dând ordine: vestea că Zemlianikov era inginerul-şef însărcinat cu montarea reţelei electrice din Petrograd (veste confirmată de istorie) n-a făcut decât să-i sporească faima şi să mărească numărul invitaţiilor. Zemlianikov venea la întâlniri într-o birjă neagră, bea şampanie şi vorbea despre înalta societate vieneză cu o simpatie făţişă şi cu o urmă de nostalgie, apoi, la orele zece fix, părăsea societatea doamnelor furate de tăria alcoolului, se urca în birjă şi pleca. Doamnele nu au reuşit niciodată să confirme bănuielile, îndreptăţite de altfel, că Zemlianikov ar avea o soţie nelegitimă (după alţii, şi un copil) din înalta societate, bănuieli pe care, după câte se pare, le alimenta el însuşi prin plecările sale la orele zece fix. Mulţi considerau acest comportament o parte a extravaganţei sale, mai ales după incidentul acela celebru, când a părăsit salonul lui Gherasimov în timp ce Olga Mihailovna cânta una din cunoscutele-i arii; Zemlianikov s-a uitat la ceasul lui de buzunar din argint şi, spre stupoarea tuturor, a plecat de la concert, fără să mai aştepte sfârşitul.

Dispariţiile bruşte, neaşteptate ale lui Zemlianikov din lumea şi viaţa saloanelor din Petrograd nu mirau pe nimeni; se ştia că în funcţia sa de inginer-şef călătorea adesea în străinătate: o sarcină care îi cădea cu atât mai uşor, cu cât îi permitea să-şi reînnoiască garderoba cu vreun flecuşteţ la modă şi să aducă, drept cadou, câte o nouă istorioară din viaţa mondenă din afara Rusiei. Astfel, absenţa lui de la un bal faimos din toamna anului 1913 nu putea pricinui decât regrete vii, cu atât mai mult cu cât Zemlianikov îşi anunţase venirea telegrafic. Dar de această dată absenţa lui se prelungise şi se putea presupune, pe bună dreptate, că prezenţa lui Zemlianikov în saloanele din Petrograd fusese doar o scurtă poveste de sezon, una dintre acelea care au parte de trista glorie a unei uitări rapide (locul lui a fost luat de un tânăr şi frumos cadet care aducea ştiri întotdeauna proaspete de la curte, din cercul intim al lui Rasputin, şi care, spre deosebire de Zemlianikov, nu avea niciun fel de obligaţii şi rămânea să distreze societatea până în zori). Stupoarea a fost cu atât mai mare când aceeaşi Maria Gregorovna Popko, căreia pare-se îi plăcea mult să colinde, ca o împărătească, oraşul în lung şi în lat, a descoperit în strada Stolpinska, printre deţinuţii îngheţaţi şi flămânzi care măturau strada, o figură ce i se părea cunoscută. S-a apropiat ca să-i dea ceva de pomană: nu mai încăpea nicio îndoială, era Zemlianikov.

Astfel, umbra inginerului Zemlianikov a revenit în saloane, punând o clipă în pericol faima lui Rasputin. Unele fapte nu erau greu de reconstituit: Zemlianikov folosea desele sale călătorii în străinătate în scopuri neloiale; la ultima sa întoarcere de la Berlin, în geamantanele mari şi negre, sub cămăşile de mătase şi costumele foarte scumpe, poliţia de frontieră a găsit cincizeci de revolvere Browning de fabricaţie germană. Dar ceea ce Maria Gregorovna nu putea să bănuiască şi au trebuit să treacă aproape douăzeci de ani ca să iasă la

iveală (până s-au găsit arhivele Ohranei, pe care le furase ambasadorul Malakov) a provocat o stupefacţie şi mai mare: faptul că Zemlianikov fusese organizatorul şi unul dintre protagoniştii faimoasei „exproprieri” a furgonului poştal, când câteva milioane de ruble ajunseseră în mâinile revoluţionarilor, şi că, în afară de revolverele confiscate, mai trecuse peste frontieră, în Rusia, exploziv şi alte arme; că atâta timp cât fusese redactor la ziarul *Zorii Orientului*, tipărit clandestin, pe foiţă de ţigară, mai trecuse peste graniţă, în geamantanele sale negre, şi matriţe de cauciuc foarte greu de întrebuinţat; că majoritatea atentatelor spectaculoase din ultimii cinci-şase ani erau opera lui; atentatele acelea se deosebeau de toate celelalte: bombele fabricate în atelierul clandestin al lui Zemlianikov aveau o asemenea forţă de distrugere, încât transformau victimele alese în nişte grămezi de carne sângerândă şi de oase zdrobite; că din cauza aroganţei sale (bineînţeles, simulată) era urât de muncitorii pe care îi avea în subordine; că, după cum el însuşi recunoscuse, visa să facă o bombă de mărimea unei nuci, care să aibă o forţă de distrugere catastrofală (ideal de care, se spune, s-a apropiat foarte mult); că, după atentatul asupra guvernatorului von Launitz, poliţia l-a crezut mort: trei martori au depus mărturie că acel cap expus într-un borcan cu formol era al lui Zemlianikov (a trebuit să apară diabolicul Azef pentru a dovedi că respectivul cap muiat în formol şi deja puţin zbârcit nu se potrivea cu „craniul asiatic” al lui Zemlianikov); că a evadat de două ori din închisoare şi o dată de la ocnă; prima oară, a făcut împreună cu tovarăşii săi o gaură în zidul celulei, iar a doua oară a dispărut în timp ce deţinuţii se spălau, îmbrăcat în uniforma unui supraveghetor, care a rămas în pielea goală; că, după ultima arestare, fugise peste graniţă, pe cunoscuta rută de contrabandă Vilkomirski, într-o căruţă evreiască, travestit în negustor ambulant; că

avea acte false pe numele de M.V. Zemlianikov şi că numele său adevărat era Boris Davidovici Melamud sau B.D. Novski.

După unele lacune evidente în sursele pe care le avem la îndemână (şi cu care nu dorim să încărcăm memoria cititorului, pentru a-i lăsa plăcuta şi falsa impresie că e vorba de o povestire pe care o recunoşti, de obicei, spre marele noroc al scriitorului, după puterea fanteziei), îl găsim în ospiciul lui Malinovski, printre cei mai periculoşi nebuni, de unde, deghizat în licean, fuge cu o bicicletă la Batum. Fără îndoială, nebunia era doar simulată, în ciuda părerilor celor doi medici remarcabili: poliţia nu s-a lăsat înşelată, fiindcă aceştia figurau deja pe listele sale ca admiratori ai revoluţionarilor. Drumul parcurs în continuare este mai mult sau mai puţin cunoscut: într-o dimineaţă de septembrie timpuriu din anul 1913, chiar în zorii zilei, Novski urcă la bordul unui vapor şi, ascuns printre tone întregi de ouă, ajunge, trecând prin Constantinopol, la Paris; aici, în timpul zilei îl găsim la biblioteca rusă din Avenue des Gobelins şi la muzeul Guimet, unde studiază filosofia istoriei şi a religiei, iar seara, la braseria La Rotonde, în Montparnasse, cu o halbă de bere în mână şi cu „cea mai frumoasă pălărie ce se putea găsi la acea oră la Paris”. (Aluzia lui Bruce Lokart la pălăria pe care o purta Novski pe-atunci nu este lipsită de un substrat politic; se ştie că Novski a lucrat la Sindicatul pălărierilor evrei din Franţa.) După izbucnirea războiului, dispare din Montparnasse şi poliţia îl prinde în viile din apropiere de Montpellier, la vremea culesului, cu un coş plin de struguri în braţe: de data asta n-a fost prea greu să i se pună cătuşele. Nu ştim sigur dacă Novski a fugit la Berlin sau a fost expulzat din ţară. Doar că în această perioadă colaborează la *Neue Zeitung*, ziarul social-democraţilor, şi la *Leipziger Volkszeitung*, semnând cu pseudonimele B.N. Dolski, Parabellum, Victor

Tverdohlebov Proletarski, N.L. Davidovici şi că, printre altele, scrie cunoscuta recenzie la cartea lui Max Schippel: *Istoria producţiei de zahăr*. „Era”, notează cunoscutul socialist austriac Oskar Blum, „un amestec ciudat de amoralitate, cinism şi entuziasm spontan pentru idei, cărţi, muzică şi oameni. Aducea, aş zice, cu ceva între profesor şi bandit. Însă de inteligenţa lui sclipitoare nu ne putem îndoi. Acest virtuoz al gazetăriei bolşevice ştia să poarte discuţii la fel de *explozive* ca şi editorialele sale”. (Acest cuvânt ne face să ne hazardăm să credem că O. Blum cunoştea viaţa secretă a lui Novski. Asta dacă nu este vorba de o simplă metaforă.) „La Berlin, în momentul declanşării războiului, când muncitorii chemaţi sub steaguri arătau ca nişte stafii, iar cabaretele îmbâcsite de fum de ţigară răsunau de ţipetele femeilor, în timp ce carnea de tun încerca să-şi înece în bere şi şnaps îndoielile şi disperarea, Novski a fost singurul care nu şi-a pierdut cumpătul în acest balamuc european şi care a avut o perspectivă clară asupra lucrurilor”, adaugă Blum.

Într-o zi senină de toamnă, pe când lua masa într-unul din saloanele cunoscutului sanatoriu din Davos, unde-şi trata nervii şi plămânii atinşi de boală, în compania unui membru al Internaţionalei, pe nume Levin, se apropie de ei doctorul Grinwald, un elveţian, elevul şi prietenul lui Jung, o autoritate în domeniu. Se discută, după mărturisirile lui Levin, despre vreme (un octombrie însorit), despre muzică (referitor la recentul concert al unei paciente), despre moarte (pacienta cu pricina îşi dăduse sufletul ei muzical cu o noapte înainte). În pauza dintre friptură şi compotul de gutui, adus de un chelner în livrea şi cu mănuşi albe, doctorul Grinwald, pierzând firul discuţiei, zise cu o voce nazală, într-o doară, pentru a rupe tăcerea neplăcută care se instală la un moment dat: „La Petersburg revoluţia e în toi”. (Pauză.) Lingura din mâna lui Levin se opri în aer;

Novski tresări, apoi îşi aprinse o ţigară. Doctorul Grinwald simţi o oarecare nelinişte. Încercând să-şi ia un ton cât mai indiferent, Novski făcu eforturi să-şi stăpânească tremurul: „Poftim? Unde aţi auzit lucrul ăsta?”. Doctorul Grinwald, cerându-şi parcă scuze, zise că-l citise pe un afiş expus în vitrina agenţiei telegrafice, chiar în dimineaţa aceea, în oraş. Fără să mai aştepte cafeaua, albi ca varul, Novski şi Levin părăsiră în grabă salonul şi plecară cu un taxi în oraş. „Auzeam ca prin vis”, notează Levin, „murmurul ce venea din salon şi clinchetul tacâmurilor de argint, ca nişte zurgălăi, şi vedeam ca prin ceaţă o lume care rămânea în urma noastră şi care se scufunda ireversibil în trecut, ca într-o apă tulbure.”

Unele mărturii ne îndeamnă să tragem concluzia că Novski, cuprins de un val de exaltare şi revoltă naţională, *în ciuda tuturor faptelor*, a primit vestea armistiţiului ca pe o lovitură. Levin vorbeşte despre o criză de nervi, dar doamna Zinaida Mihailovna trece peste această perioadă cu o grabă complice. Se pare, însă, că Novski a aruncat cu destulă uşurinţă arma din mână, dar în semn de regret, după cum spun unii, a ars planurile bombelor sale ofensive şi ale aruncătorului de flăcări cu o bătaie de aproape şaptezeci de metri şi a trecut de partea internaţionaliştilor. Neobosit şi omniprezent, îl găsim curând printre militanţii pentru pace de la Brest-Litovsk, unde distribuie manifeste împotriva războiului şi face agitaţie printre soldaţi, stând pe lăzile pline cu grenade, drept ca o statuie. În această metamorfoză rapidă şi nedureroasă a lui Novski, se pare că rolul principal l-a avut o femeie. Cronicile revoluţiei consemnează numele ei: Zinaida Mihailovna Maisner. Celebrul Lev Mikulin, care a avut ghinionul de-a se îndrăgosti de ea, o descrie în cuvinte sculptate parcă în marmură: „Natura a înzestrat-o cu de toate: inteligenţă, talent, frumuseţe”.

În februarie 1918 îl găsim în regiunile cerealiere ale Tulei, Tambovului şi Orelului, pe malurile Volgăi, la Harkov, de unde, sub supravegherea lui, pornesc spre Moscova convoaiele de grâu care fuseseră blocate. În haină de comisar, din piele neagră, cu cizme bine lustruite şi cu şapcă de piele, fără însemnele gradului, însoţeşte convoaiele, ţinând mâna pe Mauser, până când ultimul vas se pierde în depărtarea ceţoasă. În mai, anul următor, îmbracă uniforma de camuflaj şi devine franctiror în spatele poziţiilor armatei lui Denikin. Exploziile înspăimântătoare din sectorul sud-vestic al frontului, explozii produse pe neaşteptate şi în chip miraculos, lăsând în urma lor adevărate măceluri, poartă pecetea lui Novski, aşa cum un manuscris poartă amprenta maestrului său. La sfârşitul lunii septembrie, Novski pleacă în recunoaştere la Reval pe torpilorul *Spartak*, pe care flutură drapelul roşu; pe neaşteptate, vaporul întâlneşte o puternică escadră engleză alcătuită din şapte nave uşoare, înarmate cu tunuri de 25 mm; torpilorul face un viraj şi, printr-o manevră periculoasă, sub pavăza nopţii care începuse să se lase, reuşeşte să ajungă la Kronstadt. Dacă se poate da crezare mărturiei căpitanului Olimski, echipajul torpilorului trebuie să mulţumească pentru această salvare norocoasă în primul rând vicleniei unei femei, Zinaida Mihailovna Maisner, mai mult decât prezenţei de spirit a lui Novski: ea este aceea care, folosind fanioanele de semnalizare, a purtat tratative cu căpitanul vaporului englez.

O scrisoare a lui Novski din acei ani rămâne singura mărturie autentică a acestei mari iubiri, în care avântul revoluţionar şi exaltarea simţurilor se întrepătrund, creând legături trainice şi profunde:

„... Numai ce am intrat pe băncile universităţii, că am şi ajuns la închisoare. Am fost arestat în treisprezece

rânduri. Din cei doisprezece ani, câţi au trecut de la prima mea arestare, mai mult de jumătate i-am petrecut prin închisori. Pe lângă toate astea, de trei ori am luat drumul lung şi amar al exilului, care mi-a răpit trei ani din viaţă. În scurtele mele răgazuri de «libertate», priveam ca la cinematograf cum se perindau prin faţa mea tristele sate ruseşti, oraşele, oamenii, evenimentele, iar eu eram tot timpul pe fugă, călare, cu vaporul sau în căruţă. N-am avut parte de un pat în care să fi dormit mai mult de o lună de zile. Am cunoscut atrocităţile realităţii ruseşti în serile grele şi apăsătoare de iarnă, când luminile palide ale ostrovului Vasilievski abia sclipeau şi când satele ruseşti apăreau în bătaia lunii în frumuseţea lor falsă şi înşelătoare. Singura mea pasiune era această meserie apăsătoare, exaltată şi misterioasă de revoluţionar... Iertaţi-mă, Zina, şi purtaţi-mă în inimă: va fi un lucru dureros ca o piatră la rinichi."

Ceremonia de nuntă a avut loc pe 27 decembrie 1919, pe torpilorul *Spartak*, ancorat în portul Kronstadt. Mărturiile sunt puţine la număr şi foarte contradictorii. După unii, Zinaida Mihailovna avea o paloare cadaverică, „o paloare care îmbina moartea cu frumuseţea" (Mikulin) şi semăna mai mult cu o anarhistă în faţa plutonului de execuţie decât cu muza revoluţiei care tocmai scăpase din ghearele morţii. Mikulin mai vorbeşte despre coroniţa albă din părul Zinaidei, singurul semn al vremurilor şi obiceiurilor de demult, iar Olimski, în amintirile sale, despre bandajul alb ce înconjura ca *un voal de mireasă* capul rănit al Zinaidei. Acelaşi Olimski, care în amintirile sale se arată mai obiectiv decât euforicul Mikulin (acesta aproape că trece sub tăcere persoana lui Novski), prezintă destul de schematic chipul comisarului politic în acel moment intim: „Frumos, cu privirea severă, îmbrăcat monahal, chiar şi în acel moment festiv semăna mai mult cu un tânăr student neamţ ieşit învingător dintr-un duel

decât cu un comisar politic abia întors din linia întâi”. În ceea ce priveşte celelalte detalii, aproape toţi sunt, mai mult sau mai puţin, de aceeaşi părere. Vasul fusese (deci) împodobit la repezeală cu fanioane de semnalizare şi becuri roşii, verzi, albastre şi iarăşi roşii. Membrii echipajului, care sărbătoreau în acelaşi timp nunta şi victoria asupra morţii, şi-au făcut apariţia pe puntea vasului, toţi proaspăt bărbieriţi, înarmaţi ca pentru o paradă. Dar cablogramele prin care se transmiteau informaţii statului-major despre desfăşurarea operaţiilor şi reuşita lor au atras atenţia ofiţerilor din Flota Roşie, care soseau înfăşuraţi în mantale albastre, pe sub care îmbrăcaseră uniformele albe, de vară. Torpilorul îi saluta trăgând sirena şi echipajul îi ovaţiona. Telegrafistul, suflând greu, a urcat pe puntea de comandă, unde se retrăseseră tinerii însurăţei, aducându-le depeşe cu felicitări trimise din toate porturile sovietice, de la Astrahan până la Enzeli: „Trăiască mirii! Trăiască Flota Roşie! Ura! Ura pentru bravul echipaj de pe *Spartak*!”. Sovietul revoluţionar din Kronstadt a trimis într-un car blindat nouă lăzi de şampanie franţuzească, după cum se zvonea, capturată de la anarhişti. Fanfara garnizoanei de marină din Kronstadt a urcat la bordul vasului pe podul mobil, cântând marşul. Din cauza temperaturii scăzute, –30 °C, instrumentele aveau un sunet ciudat, aproape spart, de parcă ar fi fost de gheaţă. De jur-împrejur patrulau bărci cu motor, salutând echipajul prin semnale.

Cu pistoalele în mână, trei cekişti au urcat în trei rânduri pe punte cerând ca, din motive de securitate, să fie întreruptă petrecerea; de trei ori şi-au pus pistoalele în tocuri, auzind pomenindu-se numele lui Novski, şi s-au alăturat corului ofiţerilor care strigau *Gorko! Gorko!* (Un sărut!). Sticlele goale de şampanie zburau peste bord ca nişte ghiulele de tun de 25 mm. În zori, când în ceaţa de iarnă soarele părea flacăra unui incendiu îndepărtat, un

cekist beat a salutat naşterea unei noi zile trăgând salve cu mitraliera antiaeriană. Marinarii s-au aruncat cât erau de lungi pe punte, ca morţi, în grupuri, peste grămezile de cioburi, sticle goale, confetti şi bălţi de şampanie franţuzească îngheţată, *roşie ca sângele.* (Cititorul, înclinăm să credem, recunoaşte fără îndoială lirismul stângaci al lui Lev Mikulin, ucenic al imagiştilor).

Ştim că această căsătorie s-a destrămat şaptesprezece luni mai târziu, iar Zinaida Mihailovna, cu ocazia unei călătorii clandestine în Europa, a devenit însoţitoarea diplomatului sovietic A.D. Karamazov. În ceea ce priveşte scurta sa căsătorie cu Novski, după unele mărturii, a fost presărată cu scene penibile de gelozie şi împăcări pătimaşe. Zvonul că, în astfel de clipe de gelozie, Novski ar fi biciuit-o pe Zinaida Mihailovna poate fi însă rodul unei alte minţi chinuite de gelozie – a lui Mikulin. În cartea sa autobiografică *Val după val*, Zinaida M. Maisner trece sub tăcere amintirile sale intime, de parcă le-ar aşterne pe suprafaţa unei ape: biciul apare doar în contextul său istoric şi metaforic, precum cnutul care loveşte fără milă faţa poporului rus.

(Zinaida Mihailovna Maisner a murit de malarie în august 1928, în Persia. Nu împlinise încă 30 de ani.)

După cum am mai spus, este imposibil să stabilim o cronologie exactă a vieţii lui Novski din timpul războiului civil şi din anii imediat următori. Ştim doar că în 1920 a luptat împotriva emirilor despotici şi nesupuşi din Turkmenistan şi că i-a supus prin viclenie şi cruzime, deci cu propriile lor arme; că în vara fierbinte a anului 1921, intrată în analele istoriei prin invazia ţânţarului anofel şi a muştei columbace, care năvăleau în roiuri asupra bălţilor de sânge, a avut sarcina să lichideze banditismul în regiunea Tambov şi că aici a şi primit o lovitură de sabie sau de cuţit, iar cicatricea care i-a rămas a dat feţei sale o aură cruntă de eroism. La Congresul Popoarelor din Asia

Centrală, îl vedem la masa prezidenţială, cu un aer absent şi cu o veşnică ţigară între dinţii îngălbeniţi. Cuvântarea lui este primită cu aplauze, dar unul dintre corespondenţii de la congres observă lipsa de avânt şi privirea stinsă a celui poreclit cândva „Hamlet bolşevicul”. Ştim, de asemenea, că un timp a îndeplinit funcţia de comisar politic al direcţiei caucaziano-caspice din cadrul Comitetului Revoluţionar al marinei, că a fost membru al statului-major al secţiei de artilerie a Armatei Roşii, apoi diplomat în Afganistan şi Estonia. La sfârşitul anului 1924, îşi face apariţia la Londra ca membru al delegaţiei ce poartă tratative cu englezii veşnic neîncrezători; cu această ocazie, din proprie iniţiativă, ia legătura cu reprezentanţii sindicaliştilor, care-l invită la următorul lor congres ce urmează să se ţină la Huli.

În Kazahstan, la centrala de comunicaţii, ultima slujbă pe care ştim că a avut-o, se spune că se plictisea şi că, în biroul său, începuse din nou să schiţeze planuri şi să facă tot felul de calcule pentru construcţia unei bombe de mărimea unei nuci, cu o forţă de distrugere catastrofală, ideal care l-a obsedat până la sfârşitul vieţii.

B.D. Novski, acum reprezentant al Comisariatului Poporului pentru centrala de comunicaţii, a fost arestat în Kazahstan la 23 decembrie 1930, la orele două după miezul nopţii. Arestarea lui a fost cu mult mai puţin dramatică decât s-a zvonit ulterior în Occident. După mărturisirea sigură a surorii sale, nu a existat niciun fel de rezistenţă armată sau încăierare pe scări. Novski a fost rugat la telefon să se prezinte de urgenţă la centrală. Fără îndoială, vocea de la telefon era cea a inginerului de serviciu, Butenko. În timpul percheziţiei, care a durat până la opt dimineaţa, au fost confiscate toate documentele, fotografiile, manuscrisele, schiţele şi planurile, cât şi cea mai mare parte din cărţile sale. Acesta era primul pas spre lichidarea lui Novski. După ultimele informaţii, destăinuite

de A.L. Rubina, sora lui Novski, lucrurile au decurs în felul următor:

Novski a fost confruntat cu un oarecare Reinhold, I.S. Reinhold, care mărturisise că a spionat pentru englezi şi că, la ordinele lor, a comis sabotaje economice. Novski şi-a menţinut declaraţia, nu a recunoscut că l-ar fi văzut vreodată pe acel nenorocit cu vocea spartă şi privirea goală. Cincisprezece zile mai târziu, răgaz lăsat la dispoziţie lui Novski pentru a se răzgândi, a fost dus din nou în faţa anchetatorului, oferindu-i-se sendvişuri şi ţigări. Novski a refuzat şi a cerut creion şi hârtie pentru a scrie unor persoane sus-puse. Ziua următoare, în zori, a fost scos din celulă şi trimis la Suzdal. În dimineaţa rece de ianuarie în care maşina lui Novski a sosit în gară, cheiul era pustiu. Pe o linie secundară era staţionat un singur vagon pentru vite, în care a fost urcat Novski. Anchetatorul Fediukin, înalt, cu faţa ciupită de vărsat şi hotărât, a rămas cam vreo cinci ore singur cu Novski (uşa era zăvorâtă pe dinafară), încercând să-l convingă de necesitatea morală a unei false mărturisiri. Această discuţie s-a încheiat cu un eşec total. Au urmat apoi nopţi lungi, întunecate, fără zile, pe care le-a petrecut în carcera din închisoarea Suzdal, o celulă cu pereţi umezi, cunoscută sub numele de *sabacinik,* a cărei valoare arhitectonică principală constă în faptul că întemniţatul are sentimentul că este zidit de viu în ea şi că-şi percepe fiinţa sa pământeană, în comparaţie cu piatra veşnică şi solidă, ca pe un grăunte de praf în oceanul atemporalului. Sănătatea lui Novski era deja destul de şubredă; anii lungi de închisoare şi extazul revoluţionar care se hrăneşte cu sânge şi glande îi slăbiseră plămânii, rinichii şi încheieturile. Trupul îi era plin de pustule care plesneau sub loviturile bastoanelor de cauciuc, făcând să ţâşnească, odată cu sângele folositor, şi puroiul inutil. Dar se pare că, în contact cu piatra din cripta unde fusese îngropat de viu,

Novski a ajuns la unele concluzii metafizice care, fără îndoială, nu se deosebeau prea mult de cele ce sugerau ideea că omul nu este nimic altceva decât un grăunte de praf în oceanul atemporalităţii; de asemenea, se pare că înţelegerea acestui lucru i-a insuflat şi unele deducţii pe care arhitecţii *sabacinik*-ului nu le-au putut prevedea: nimic pentru nimic. Omul care a descoperit în inima sa acest gând periculos şi eretic, ce vorbeşte despre inutilitatea propriei existenţe, se trezeşte totuşi în faţa unei (ultime) dileme: să accepte vremelnicia vieţii în numele acelei revelaţii nepreţuite, câştigată cu multe sacrificii (care exclude orice moralitate şi care este deci libertatea absolută) sau, în numele aceleiaşi revelaţii, să se abandoneze îmbrăţişării neantului.

A-l înfrânge pe Novski era pentru Fediukin o chestiune de onoare, o ispită de cel mai înalt grad. Deoarece, în lunga sa carieră de anchetator, Fediukin reuşise întotdeauna să frângă, odată cu vertebrele, voinţele cele mai neclintite (şi din această cauză i se dădea întotdeauna cel mai dur material), Novski era pentru el un fel de enigmă ştiinţifică, un organism necunoscut, care se comporta imprevizibil şi cu totul atipic în raport cu întreaga sa experienţă. (Fără îndoială, în această speculaţie uimitoare a lui Fediukin nu exista, ţinând cont de studiile sale mai mult decât modeste, nimic livresc, şi de aceea orice tangenţă cu gândirea teleologică îi era străină; probabil că se simţea numai ca un promotor al unei doctrine pe care o exprima foarte simplu şi pe-nţelesul tuturor: „Până şi piatra vorbeşte, dacă-i zdrobeşti dinţii”[27].)

27 Revista *Trud* a publicat fragmente din memoriile lui Fediukin sub titlul *Cel de-al doilea front* (în numerele din august şi noiembrie 1964). Această schiţă autobiografică (*ocerk*) cuprinde deocamdată numai perioada timpurie a „activităţii subterane” a lui Fediukin, dar, judecând după aceste materiale, în care interesul practicii vii este

În noaptea de 28 spre 29 ianuarie a fost scos din celulă un om care mai purta încă numele de Novski, deşi acesta nu mai era decât o carapace goală, o grămadă de carne putredă şi chinuită. În privirea stinsă a lui Novski se putea citi, singurul semn al spiritului şi al vieţii, acea hotărâre fermă de a rezista, pentru ca ultima pagină a biografiei sale să fie scrisă de voinţa sa şi în deplină cunoştinţă de cauză, aşa cum se scrie un testament. Această hotărâre o exprimase în felul următor: „Acum sunt om în toată firea, de ce mi-aş ciunti biografia?”. Cu siguranţă înţelesese că această ultimă tentativă nu era numai cea din urmă pagină a propriei biografii, pe care o scrisese de-a lungul a patruzeci de ani de viaţă conştientă cu sângele şi mintea sa, ci chiar suma întregii sale existenţe, concluzia pe care se sprijină totul, iar restul este (sau era) numai un discurs secundar, o operaţie de calcul al cărei rezultat este neglijabil în raport cu formula finală ce dă sens acelor operaţii secundare.

Doi paznici îl însoţiră pe Novski, ţinându-l unul de o parte şi altul de cealaltă, pe nişte scări întunecoase ce coborau ameţitor în adâncime, în pivniţa cu trei nivele din clădirea închisorii. Un singur bec atârnând de plafon lumina încăperea în care îl aduseră. Paznicii îi dădură drumul, iar Novski începu să se clatine. Auzi uşa grea de fier închizându-se în urma lor, dar la început nu observă

înlocuit cu observaţiile schematice, mi-e teamă că nici publicarea definitivă a amintirilor lui nu va dezvălui secretul geniului său: mi se pare că, în afara practicii vii, Fediukin era o nulitate pe plan teoretic. Smulgea mărturisirile aplicând cele mai subtile legi ale psihologiei profunzimilor, *fără să ştie măcar de existenţa acesteia.* Însă ceea ce atrage atenţia în amintirile lui Fediukin sunt descrierile naturii – frumuseţea sălbatică a peisajului siberian, răsăritul soarelui deasupra tundrei îngheţate, ploile diluviene şi apele înşelătoare ce taie taigaua, liniştea lacurilor îndepărtate, de culoarea oţelului –, toate acestea dovedind un talent literar de care nu ne putem îndoi. (n.a.)

nimic în încăpere, în afară de lumina becului, care îi pătrundea dureros în conştiinţă. Uşa se deschise din nou şi aceiaşi paznici, conduşi de astă dată de Fediukin, aduseră un tânăr, pe care-l aşezară la aproape un metru în faţa lui Novski. Novski crezu că era vorba de o nouă confruntare mincinoasă, una dintre multe altele, îşi strânse fălcile fără dinţi cu încăpăţânare şi, făcând eforturi dureroase, ridică pleoapele umflate ca să privească faţa tânărului. Se aştepta să vadă din nou dinaintea lui vreun nenorocit aproape mort, cu privirea stinsă (ca Reinhold), dar, cu o înfiorare asemenea unei prevestiri, zări nişte ochi tineri şi vii, dar plini de o frică omenească, *absolut omenească.* Tânărul era gol până la brâu şi, cuprins de teamă şi uimire în faţa acestui necunoscut, Novski îşi dădu seama că pe corpul musculos al tânărului nu se zărea nicio vânătaie, nici urmă de lovitură, nicio rană, doar pielea lui sănătoasă şi uşor întunecată, neatinsă încă de putreziciune. Ceea ce îl miră şi îl înspăimântă şi mai mult era privirea aceea, a cărei semnificaţie încă nu reuşea s-o înţeleagă, jocul necunoscut în care era prins, tocmai acum, când începuse să creadă că totul se terminase *în cel mai bun mod posibil.* Oare era în stare să ghicească măcar ce îi pregătea intuiţia genială şi diabolică a lui Fediukin? Fediukin se postase în spatele lui, nevăzut, dar prezent, mut, cu respiraţia aproape oprită, lăsându-l să-şi amintească singur, să se îngrozească de gândul care-i va trece prin minte, pentru a putea, atunci când îndoiala ce dă naştere spaimei va începe să-i şoptească încet că nu, nu, *acest lucru este imposibil*, să-i arunce în faţă adevărul gol-goluţ, un adevăr mai dur decât glonţul salvator pe care putea să i-l tragă în ceafă.

Chiar în momentul în care îndoiala ce dă naştere spaimei începu să-i şoptească lui Novski că *acest lucru este imposibil*, se auzi vocea lui Fediukin:

— Dacă Novski nu recunoaşte, te omorâm!

Chipul tânărului se schimonosi de groază şi căzu în genunchi în faţa lui Novski. Acesta închise ochii, dar, din pricina cătuşelor, nu putu să-şi astupe urechile şi să nu audă rugăminţile tânărului care, ca prin farmec, începură să năruie stânca hotărârii sale, să-i distrugă voinţa. Tânărul îl implora cu o voce tremurătoare şi frântă să mărturisească *în numele vieţii lui.* Novski îi auzi clar pe paznici încărcându-şi pistoalele. În spatele pleoapelor strânse, odată cu sentimentul de durere şi presimţirea înfrângerii, în sufletul lui se născu ura, deoarece avusese suficient timp să gândească şi să înţeleagă că Fediukin îi intuise gândurile şi hotărâse să-l lovească tocmai acolo unde el se simţea cel mai puternic: în egoismul lui; deoarece el (Novski) ajunsese la ideea salvatoare şi periculoasă a inutilităţii existenţei şi suferinţei personale, aceasta încă mai putea constitui un act de alegere morală; geniul intuitiv al lui Fediukin presimţise că o astfel de atitudine dovedea o alegere care nu excludea moralitatea, ci dimpotrivă. Revolverele aveau fără îndoială amortizoare, deoarece Novski abia auzi împuşcăturile. Când deschise ochii, tânărul zăcea în faţa sa, într-o baltă de sânge, cu ţeasta ciuruită.

Fediukin nu vorbea în zadar, ştia că Novski îl înţelesese; le făcu semn paznicilor să-l conducă şi aceştia îl apucară de braţe. Îl lăsă douăzeci şi patru de ore să se gândească în celula sa bine păzită, unde, „sub linţoliul de piatră”[28], putea din nou să-şi întărească atitudinea morală, care îi şoptea diabolic la ureche că biografia sa era încheiată, fără nicio fisură, perfectă ca o sculptură. Apoi, în noaptea de 29 spre 30 ianuarie scena se repetă: paznicii îl însoţiră pe Novski pe aceleaşi trepte ce coborau ameţitor, în spirală,

28 Expresie a lui Lev Mikulin, cu care acesta, prin 1936, şi-a imortalizat propria biografie; o metaforă care s-a dovedit mai puţin arbitrară decât pare la prima vedere: Mikulin a murit în urma unui atac de cord, într-o carceră din închisoarea Suzdal (unele surse lasă să se înţeleagă că ar fi fost strangulat), (n.a.)

în pivniţele din străfundul închisorii. Novski intui îngrozit că repetiţia aceea nu era deloc întâmplătoare, ci făcea parte dintr-un plan diabolic: fiecare zi din viaţa sa va fi plătită cu o viaţă omenească; perfecţiunea biografiei lui va fi distrusă, opera vieţii sale *(însăşi viaţa sa)* va fi ciuntită de aceste ultime pagini.

Regia lui Fediukin era perfectă: aceeaşi scenă ca şi noaptea precedentă, aceiaşi paznici, acelaşi Fediukin, aceeaşi pivniţă, aceeaşi lumină, acelaşi Novski: elemente suficiente pentru a scoate în evidenţă, prin repetarea procedurii, identitatea şi necesitatea sa, aşa cum era inevitabilă succesiunea zilelor şi nopţilor; doar tânărul gol până la brâu care tremura în faţa lui Novski era diferit (aşa cum pot fi două zile consecutive petrecute în aceeaşi celulă). După liniştea care s-a aşternut în celulă, Fediukin a intuit în felul lui caracteristic cu cât era mai grea încercarea din ziua aceea decât cea din ajun. Astăzi, privindu-l în ochi pe tânărul necunoscut, Novski a simţit că moralităţii lui nu i-a mai rămas niciun dram de speranţă, niciun refugiu posibil într-un gând salvator care să-i şoptească, în ciuda anumitor semne clare din afară, că *acest lucru este imposibil*; demonstraţia din noaptea precedentă, rapidă şi eficace, îi dovedise că un astfel de gând nu avea nicio valoare, că era chiar riscant (iar a doua zi, peste trei sau zece zile, un astfel de gând va fi poate imposibil, absurd chiar).

Lui Novski i se păru că îl cunoştea de undeva pe tânărul din faţa lui. Avea o piele albă, plină de pistrui şi un ten bolnăvicios, păr negru şi bogat şi nişte ochi aproape saşii; cu siguranţă purta ochelari şi Novski avu impresia că la rădăcina nasului zăreşte urmele ochelarilor scoşi de curând. Gândul că tânărul semăna cu el, cel din urmă cu douăzeci de ani, i se păru absurd şi încercă să-l alunge, dar nu se putu împiedica să nu-şi spună în sinea lui că asemănarea aceea (dacă era adevărată şi premeditată)

reprezenta un pericol pentru ancheta lui Fediukin şi putea fi calificată drept o greşeală şi o fisură a regiei sale. Dar, pe de altă parte, şi Fediukin intuise, dacă asemănarea era intenţionată, fiind rodul unei selecţii minuţioase, că gândul la asemănare, la identificare îl va face, fără îndoială, pe Novski să observe o deosebire esenţială; această asemănare trebuia să-i dovedească faptul că ucidea oameni care semănau cu el, oameni a căror biografie conţinea sămânţa potenţială a unei viitoare biografii consecvente, rotunjite, atât de asemănătoare cu a sa, dar care era stârpită chiar de la început, distrusă din vina lui chiar în faza embrionară: prin refuzul lui încăpăţânat de a colabora cu anchetatorul, va declanşa (a declanşat deja) un lung şir de crime săvârşite în numele lui.

Novski îl simţea pe Fediukin, care stătea în spatele lui cu răsuflarea tăiată, pândindu-i gândurile, hotărârea, aşa cum simţea prezenţa nevăzută a paznicilor care, de o parte şi de cealaltă, aşteptau cu pistoalele încărcate, pregătiţi să săvârşească o crimă *cu mâna lui.* Vocea lui Fediukin răsună calmă, fără vreo urmă de ameninţare, de parcă ar fi anunţat rezultatele unei operaţiuni perfect logice:

— Ai să mori, Isaevici, dacă Novski nu mărturiseşte.

Înainte ca Novski să spună sau să gândească ceva, să-şi imagineze condiţiile ruşinoase ale capitulării sale, tânărul îl cercetă cu privirea mioapă, de foarte-foarte aproape, apoi se uită drept în ochii lui şi-i şopti cu o voce care-l făcu pe Novski să se cutremure:

— Boris Davidovici, nu ceda câinilor ăstora!

Chiar în acel moment răsunară două împuşcături, abia desluşite, ca atunci când scoţi dopul unei sticle de şampanie. Novski nu putu să nu deschidă pleoapele pentru a se încredinţa de certitudinea crimei *sale*: paznicii ţintiseră din nou de aproape, în ceafă, cu ţevile îndreptate spre ţeastă; faţa tânărului era de nerecunoscut.

Fediukin părăsi pivniţa fără niciun cuvânt, iar paznicii îl

luară pe Novski şi-l aruncară pe podeaua de piatră. În celulă, înconjurat de şobolani, Novski petrecu clipe de coşmar.

A doua zi, spre seară, după a treia schimbare a paznicilor, ceru să fie dus în faţa anchetatorului.

În aceeaşi noapte fu scos din celula de piatră şi transportat la spitalul închisorii, unde zăcu vreo zece zile în delir, sub ochii vigilenţi ai paznicilor şi ai personalului medical, care primise sarcina să facă din aceste rămăşiţe jalnice un om demn de numele său. Fără îndoială, Fediukin ştia din experienţă că şi oamenii croiţi dintr-un material cu mult mai puţin rezistent decât al lui Novski dobândeau o forţă nebănuită în momentul în care se depăşea orice limită şi se punea doar problema unei morţi cinstite: în ultima clipă, încercau să scoată din moarte profitul cel mai mare printr-o hotărâre încăpăţânată care, în cele mai multe cazuri, probabil din cauza extenuării fizice, se reducea la o tăcere eroică: dar mai ştia, iar practica îi dovedise acest lucru şi că, refacerea organismului, circulaţia normală a sângelui şi lipsa de durere duceau la convalescenţi şi la foştii candidaţi la moarte la un anumit conformism organic, ce avea drept urmare, oricât ar părea de paradoxal, slăbirea voinţei şi renunţarea la sfidarea eroică.

Acuzaţia că Novski ar fi aparţinut unei reţele de spionaj care lucra pentru englezi a fost între timp respinsă, mai ales după confruntarea fără de succes cu Reinhold. (La asta au contribuit mult şi sindicaliştii englezi, care au făcut prea mare caz în presa europeană în legătură cu arestarea lui Novski şi au combătut ca nefondate şi absurde unele acuzaţii apărute în presa oficială la acea dată: întâlnirea de la Berlin cu un anume Richards care, chipurile, îl cumpărase pe Novski, precum pe Iuda, pe treizeci de arginţi, a fost luată în derâdere şi infirmată prin alibiul imbatabil al sus-numitului Richards: în ziua aceea se afla la

o şedinţă a sindicaliştilor la Hale.) Această intervenţie stângace a sindicaliştilor a pus întreaga comisie de anchetă în faţa unei sarcini deloc uşoare, aceea de a dovedi exactitatea afirmaţiilor făcute şi de a-şi păstra reputaţia pe plan internaţional. Trebuia, aşadar, să se îndrepte ce se mai putea îndrepta.

Discuţiile au durat de pe 8 până pe 21 februarie. Novski a îngreunat desfăşurarea anchetei, încercând să strecoare în declaraţiile sale, fără îndoială singurul document care va rămâne după moartea lui, unele formulări ce puteau nu numai să atenueze prăbuşirea sa definitivă, ci, prin împletirea abilă a contradicţiilor şi a exagerărilor, să sugereze viitorilor anchetatori că întregul edificiu al mărturisirilor sale se bazează pe minciuni smulse, cu siguranţă, prin tortură. De aceea s-a luptat cu o forţă inimaginabilă pentru fiecare cuvânt, pentru fiecare formulare. Pe de altă parte, Fediukin, nu mai puţin hotărât şi prudent, a ridicat o mulţime de pretenţii. Nopţi întregi, cei doi bărbaţi s-au luptat cu textul dificil al declaraţiei, transpiraţi şi extenuaţi, aplecaţi, într-un nor gros de fum, asupra paginilor, şi fiecare dintre ei a încercat să strecoare în ele o parte din pasiunile şi convingerile sale, viziunea sa asupra lumii, dintr-un unghi de vedere superior. Deoarece, fără îndoială, Fediukin ştia tot atât de bine ca şi Novski însuşi (şi i-a dat de înţeles acest lucru) că toate astea – întregul text al declaraţiei, înghesuit pe vreo zece pagini – nu erau decât o pură ficţiune pe care însuşi Fediukin o ticluise în nopţile lungi de nesomn, bătând-o la maşină cu două degete, neîndemânatic şi cu migală (îi plăcea să facă totul de unul singur), încercând să tragă concluzii logice pe baza unor supoziţii. Nici pe el nu-l interesau aşa-zisele argumente şi nici aşa-zisele caractere, ci supoziţiile respective şi mecanismul lor logic de funcţionare; în ultimă instanţă, motivele lui se pot reduce la acelea pe care le avea şi Novski atunci când, plecând de la o altă schemă,

ideală şi idealizată, respingea de la bun început orice ipoteză. În cele din urmă, cred că amândoi acţionau din motive care depăşeau nişte ţeluri înguste şi egoiste: Novski se lupta ca în moartea sa, în căderea sa, să păstreze demnitatea nu numai a propriei imagini, ci şi a imaginii revoluţionarului în genere, iar Fediukin se străduia, prin căutarea ficţiunii şi ipotezelor, să păstreze severitatea şi consecvenţa dreptăţii revoluţionare şi a acelora care o împart; deoarece e mai bine să sufere adevărul unui singur om, al unui organism mărunt decât să fie puse din cauza lui sub semnul întrebării interesele şi principiile majore. Şi dacă, de-a lungul desfăşurării ulterioare a anchetei, Fediukin tăbăra pe victimele sale încăpăţânate, asta nu era vreo toană de nevrotic sau de cocainoman – cum sunt înclinaţi unii să creadă ci o luptă pentru apărarea convingerilor proprii, pe care o considera, ca şi victima de altfel, lipsită de egoism, inviolabilă şi sacră. Ceea ce îl înfuria cel mai mult şi-i trezea un sentiment de ură sinceră era tocmai acel egoism bolnăvicios al condamnaţilor, nevoia lor patologică de a-şi dovedi *nevinovăţia* lor, micul lor *adevăr*, învârtirea lor nevrotică în cercurile aşa-ziselor argumente închise în meridianele căpăţânilor lor tari, incapacitatea adevărului lor orb de-a se înscrie într-un sistem de valori superior, de a se raporta la o justiţie superioară, care cere să i se aducă jertfe şi care nu ţine cont de slăbiciunile omeneşti. Din această cauză, Fediukin a devenit duşmanul înverşunat al celor care nu puteau înţelege acel lucru simplu, evident, că semnarea declaraţiei *în numele datoriei* nu era doar un act onorabil şi logic, ci şi unul moral şi, prin urmare, demn de admiraţie. Cazul lui Novski era pentru Fediukin cu atât mai dezastruos, cu cât îl stima ca revoluţionar şi cu cât într-o vreme, cu vreo zece ani în urmă, îl considerase modelul său. În ziua aceea petrecută în vagonul pentru vite de pe linia secundară a gării din Suzdal, îl întâmpinase, în

ciuda împrejurărilor, cu respectul cuvenit şi plin de încredere, dar trăise o mare deziluzie, care distrusese complet în ochii lui mitul revoluţionarului: Novski nu putuse să înţeleagă; egoismul său (fără îndoială, alimentat de măguliri şi elogii) era mai puternic decât sentimentul datoriei.

Într-o dimineaţă, în zori, pe la sfârşitul lui februarie, Novski se întoarce în celulă extenuat, dar mulţumit, ţinând în mână manuscrisul definitiv al declaraţiei sale, pe care trebuie s-o înveţe pe de rost. Textul e plin de adăugiri şi corecturi făcute cu cerneală roşie ca sângele; i se pare că mărturisirea făcută este atât de gravă, încât nici vorbă să poată scăpa de pedeapsa capitală. Novski zâmbeşte sau are numai impresia că zâmbeşte: Fediukin şi-a împlinit planul ascuns şi i-a pregătit până şi ultimul capitol al biografiei sale oneste: sub cenuşa rece a acestor acuzaţii absurde, viitorii istorici vor descoperi patetismul unei vieţi şi sfârşitul consecvent (în ciuda tuturor lucrurilor) al unei biografii perfecte.

Textul definitiv al acuzaţiei este gata la 27 februarie, iar pentru jumătatea lui martie e prevăzut procesul unui grup de sabotori. Pe la începutul lui mai, după amânări îndelungi, apar schimbări bruşte şi neaşteptate în planurile anchetei. Novski, care ştie textul pe de rost, este adus în biroul lui Fediukin; acesta îl anunţă că textul acuzaţiei a fost modificat şi îi întinde un nou text dactilografiat. Stând în picioare între doi paznici, Novski citeşte textul, apoi începe brusc să urle sau i se pare doar că urlă. Este aruncat din nou în *sabacinik*, unde stă trei zile în tovărăşia şobolanilor graşi. Novski încearcă să-şi spargă capul, izbindu-se de zidul celulei; atunci i se pune cămaşa de forţă din pânză rezistentă şi este condus într-o cameră de spital. Revenindu-şi din agonia provocată fără îndoială de injecţiile cu morfină, Novski cere să fie chemat

anchetatorul.

Între timp, Fediukin, care purta în paralel două anchete, reuşeşte să smulgă nişte informaţii de la un oarecare Paresian; acesta, ameninţat mai întâi, apoi momit cu tot felul de promisiuni (şi ajutat cu siguranţă de câteva păhărele), semnează o declaraţie în care spune că i-a predat personal lui Novski prima sumă de bani încă din luna mai 1925, când lucrau împreună la fabrica de cabluri din Novosibirsk. Banii aceia erau, după cum susţinea Paresian în declaraţia sa, o parte din suma pe care o primeau din trei în trei luni de la Berlin, ca bacşiş pentru aranjamentele rentabile pe care Novski, prin intermediul lui Paresian şi Titelheim, le făcea în favoarea unor firme din străinătate, germane şi engleze în primul rând. Titelheim, un inginer de modă veche şi cu principii învechite, cu o bărbuţă albă ca de ţap şi ochelari, nu reuşea să înţeleagă de ce trebuia neapărat să pomenească în declaraţia sa şi alţi oameni de care nici măcar nu auzise, dar Fediukin găsise deja modalitatea de a-l convinge; după rezistenţe îndelungi, hotărât să moară plin de demnitate, bătrânul Titelheim a auzit din camera alăturată nişte strigăte înspăimântătoare şi a recunoscut vocea singurei sale fiice. Promiţându-i-se că va fi scutită de tortură şi că va rămâne în viaţă, bătrânul a acceptat toate condiţiile lui Fediukin şi a semnat procesul-verbal fără măcar să-l citească. (Au trebuit să treacă mai mulţi ani, pentru ca adevărul despre bătrânul Titelheim şi fiica sa să iasă la iveală: într-un lagăr de tranzit, bătrânul a aflat, aproape întâmplător, de la o deţinută pe nume Ginzburg, că fiica sa fusese omorâtă în pivniţa închisorii încă din timpul anchetei.)

Pe la jumătatea lunii mai se ajunge la o confruntare între cei doi şi Novski. Novski are impresia că Paresian miroase a ţuică; cu limba împleticindu-i-se într-o rusă stricată,

acesta îi aruncă în faţă detalii fantastice despre îndelungata lor colaborare. După furia sinceră a lui Paresian, Novski înţelege că Fediukin, în arta lui de a smulge declaraţii complete, a atins în cazul lui Paresian un nivel ideal de cooperare, care reprezintă ţelul şi năzuinţa fiecărui anchetator zelos: fără îndoială, datorită geniului creator al lui Fediukin, Paresian a luat supoziţiile drept cea mai vie realitate, mai autentică decât ceaţa faptelor concrete, şi le-a adăugat doza necesară de emotivitate, căinţă şi ură. Titelheim, absent, cu privirea întoarsă spre o lume îndepărtată şi moartă, nu reuşeşte să-şi amintească detaliile înşirate în procesul-verbal pe care l-a semnat şi de aceea Fediukin e nevoit să-i aducă aminte cu severitate regulile de bună purtare: încet-încet, Titelheim rememorează sumele, enumeră cifre, locuri şi date precise. Novski simte că-i alunecă printre degete şi ultima şansă de salvare şi că Fediukin i-a pregătit moartea cea mai nedemnă: va muri ca un tâlhar care şi-a vândut sufletul, asemenea lui Iuda, pentru treizeci de arginţi (va rămâne pentru totdeauna o taină dacă aceasta era o parte a planului inventat de Fediukin pentru a obţine colaborarea lui Novski sau dacă s-a ajuns la modificarea textului acuzaţiei datorită celui care nu a vrut să moară de o moarte ruşinoasă).

În aceeaşi seară, după confruntare, Novski încearcă din nou să se sinucidă şi să salveze astfel o parte a legendei. Însă auzul de câine vigilent al paznicului percepe nişte zgomote ciudate, probabil suspinele de uşurare, venind din celula muribundului: cu venele tăiate, Novski este dus din nou la spitalul închisorii, unde îşi smulge pansamentele şi unde trebuie hrănit artificial (acesta este ultimul pas spre lichidarea definitivă a lui Novski).

În faţa unei încăpăţânări atât de mari, Fediukin cedează şi-l declară pe Novski (în baza actului de acuzare anterior) conducătorul grupului de complotişti. Confruntat separat

cu fiecare membru al viitorului nucleu de sabotori, care se formează sub conducerea lui Fediukin, Novski, privind în gol cu ochii lui stinşi de astigmatic, îi recunoaşte în oamenii speriaţi şi necunoscuţi pe aceia cu care „urzea planuri îndrăzneţe privind punerea la punct a unor instalaţii de însemnătate vitală pentru industria militară”. La asta mai adaugă câteva detalii din scenariul învăţat pe de rost. Fediukin, care descoperă în sfârşit în Novski un colaborator util şi abil, lasă pe seama inteligenţei lui Novski să înlăture unele contradicţii şi inadvertenţe ce apar în scenariul complicat al actului de acuzare. (Cu această ocazie, Novski recurge la experienţa sa îndelungată, câştigată în închisorile ţariste şi în lupta cu procurorii neîncrezători.)

Cursul liniştit al acestei colaborări este pus sub semnul întrebării o singură dată, pe la sfârşitul lunii mai, când Novski este confruntat cu un oarecare Rabinovici. Acesta fusese pentru Novski un fel de mentor spiritual încă din primele zile ale perioadei petrecute la Pavlovgrad, omul care, în calitatea sa de inginer şi specialist, descoperise talentul lui Novski şi îl iniţiase în tainele fabricării explozibilelor. În timpul studiilor sale întrerupte de mai multe ori, dar cu toate acestea nu mai puţin strălucite, rolul lui Isaac Rabinovici a fost multiplu: nu numai că i-a oferit mereu sfaturi şi lucrări tehnice de specialitate, dar l-a salvat de mai multe ori datorită intervenţiilor şi reputaţiei sale, cât şi a cauţiunilor destul de mari depuse la procuror în favoarea tânărului Novski. (Urmările catastrofale ale unor explozii ce au zguduit Petrogradul în 1910 au trezit în mintea bătrânului Rabinovici unele bănuieli îndreptăţite, care l-au îndepărtat de preaînzestratul său elev.) Pentru nenumăratele servicii pe care i le-a făcut, precum şi din respectul sincer pe care i-l purta, Novski a făcut de mai multe ori eforturi să-l ajute, mai ales în timpul războiului civil: l-a salvat din mâinile

unor cekişti prea zeloşi, care vedeau în Rabinovici un posibil atentator şi nu prea aveau încredere în cunoştinţele lui în domeniul secret al explozibilelor. Se pare însă că relaţia dintre Novski şi Rabinovici era în primul rând de natură afectivă: veşnica poveste despre tatăl idealizat şi despre descoperirea unor visuri tainice în persoana unui tânăr în care regăseşte propriile trăsături. Novski refuză să semneze partea acuzaţiei care se referea la Rabinovici. (însă prezenţa lui Rabinovici în actul de acuzare avea o importanţă deosebită pentru anchetă, având în vedere *profilul* acestuia: originea, rasa, mediul.) Fediukin recurge atunci la un alt mijloc: scoate din sertarul biroului dosarul cu declaraţiile lui Paresian şi Titelheim, dosar care între timp fusese îmbogăţit cu alte detalii şi declaraţii smulse de la alţi trei participanţi la ceea ce se numea marea delapidare a banilor statului: toţi trei recunoşteau că Novski fusese inspiratorul complotului şi dădeau detalii despre caracterul lui, în care entuziasmul său revoluţionar era redus la o patimă fără scrupule pentru bani şi înavuţire, iar ascetismul său legendar era prezentat ca o mască ridicolă şi o şarlatanie: unele mărturii se refereau la zilele petrecute de Novski la Paris şi Petrograd, făcând aluzii clare la viaţa mondenă a tânărului revoluţionar, care îşi cumpăra, fără îndoială, faimoasele pălării şi veste roşii din banii primiţi din fondurile secrete ale Ohranei.

Novski înţelege că nu mai are de ales. În schimbul unui contraserviciu din partea lui Fediukin, recunoaşte că profesorul Rabinovici a colaborat cu el la fabricarea explozibilelor; detaliile despre tipurile de şrapnele şi detonatoare, puterea de distrugere a prafului de puşcă, dinamitei, kerosenului, trinitrotoluenului, despre modul şi locul de fabricare a bombelor şi despre puterea lor de distrugere în anumite condiţii, Novski le dictează el însuşi celui care încheie procesul-verbal; în schimb, Fediukin dă foc, în faţa lui Novski, dosarului compromiţător (deja

inutil) despre grupul de tâlhari şi speculanţi, aruncându-l în soba de fier din biroul său.

Procesul celor douăzeci de membri ai grupului de sabotori s-a desfăşurat cu uşile închise, pe la jumătatea lui aprilie. După declaraţia unui oarecare Snaserev, Novski, în ciuda unor rătăciri ale spiritului, a vorbit cu o însufleţire pe care acesta a atribuit-o temperaturii ridicate pe care o avea; „aceasta a fost şi cea mai bună cuvântare politică a lui pe care am auzit-o vreodată”, a adăugat el fără niciun pic de rea-voinţă (făcând aluzii evidente la zvonurile mincinoase că Novski ar fi fost un orator lamentabil: primul semn, prea timpuriu, ce ducea la năruirea mitului numit Novski). Un alt participant care a supravieţuit acestui proces (Kaurin) recunoaşte că, în ciuda torturii înspăimântătoare la care a fost supus în timpul lungilor luni de anchetă, Novski nu şi-a pierdut nimic din inteligenţa sa sclipitoare „care ne-a îngropat pe toţi”. „Odinioară fusese un bărbat plin de viaţă, cu ochi vii şi neastâmpăraţi, acum abia îşi târâia picioarele şi avea obrajii supţi, ochii înfundaţi în orbite şi în unele momente părea cu totul absent faţă de ce se petrecea în jur; semăna cu o fantomă, dar nu cu a sa proprie; cel puţin până când a început să vorbească: atunci a devenit din nou diavol, şi nu om.” însă trebuie să recunoaştem că rolul lui Novski în acest proces l-au stabilit dinainte, în bună parte, sindicaliştii şi presa emigranţilor, afirmând că printre indivizii implicaţi în proces se ascundeau şi nişte agitatori care n-aveau nici în clin, nici în mânecă cu revoluţionarii; Novski îşi îndreptă deci forţa devastatoare a elocvenţei sale tocmai în această direcţie, încercând, într-un acces de ură sinceră, să dezmintă acele argumente ale menşevicilor şi sindicaliştilor, care ar fi putut să-i reducă biografia şi sfârşitul la lucrul de care se temea cel mai mult şi-mpotriva căruia, de-a lungul acestor luni, dusese o luptă

sângeroasă, pe viaţă şi pe moarte.

Acuzatorul public, V.N. Kricenko, expert într-ale meseriei, a cerut pedeapsa capitală pentru primii cinci condamnaţi, dar, spre mirarea tuturor, după spusele lui Kaurin, în cuvântul de încheiere „nu l-a terfelit pe Novski”. (Sunt înclinat să cred că rolul lui Novski în acest proces a fost cumpărat tocmai cu acest preţ.) într-o oarecare măsură, acuzatorul chiar a lăsat să se întrevadă că îi este recunoscător lui Novski pentru că a reuşit să-şi păstreze până la capăt integritatea, în ciuda tuturor celor întâmplate (ceea ce dovedeşte şi sincera lui colaborare cu ancheta) şi l-a numit chiar „vechi revoluţionar”, insistând asupra faptului că Novski strecura întotdeauna o doză de fanatism în ideile şi convingerile sale, pe care, din păcate, într-un moment de slăbiciune, le-a pus în serviciul contrarevoluţiei şi al conspiraţiei burgheze internaţionale; Kricenko a încercat să găsească o explicaţie ştiinţifică a acestei devieri morale, pe care a pus-o pe seama originii mic-burgheze a primului acuzat şi a influenţelor nefaste ale deselor şederi în Occident, unde era interesat mai mult de baliverne literare decât de politică. Înainte de a-şi da sufletul, bătrânul Rabinovici i-a povestit doctorului Taube, în spitalul din Kolîma, unde zăcea bolnav de scorbut şi aproape orb, despre întâlnirea lui cu Novski în holul tribunalului, după încheierea procesului. „Boris Davidovici”, i-a spus, „mă tem că te-ai scrântit. Ne vei îngropa pe toţi cu pledoaria ta.” Novski i-a răspuns cu o expresie stranie întipărită pe chip, care aducea cu umbra unui zâmbet: „Isaac Ilici, dumneavoastră ar trebui să cunoaşteţi obiceiurile de înmormântare ale evreilor: în momentul în care mortul este scos din sinagogă pentru a fi dus la cimitir, un slujitor al lui Iehova se apleacă deasupra răposatului, îl strigă pe nume şi-i spune cu voce tare: *Să ştii că eşti mort*!”. S-a oprit o clipă şi a adăugat: „Bun obicei!”.

În semn de recunoştinţă şi, probabil, convins că a reuşit să scoată din moarte tot ceea ce poate scoate un om viu, în cuvântarea finală Novski a repetat că crimele sale meritau pe deplin pedeapsa cu moartea, singura pedeapsă justă, şi că nu va face niciun fel de recurs pentru a i se cruţa viaţa. Reuşind să evite laţul ruşinos al spânzurătorii, moartea în faţa plutonului de execuţie i se părea un deznodământ fericit şi un sfârşit plin de demnitate; simţise probabil, chiar şi în afara acestui context moral, că o justiţie superioară pretindea ca el să piară de oţel şi plumb.

Dar n-a fost omorât (e mai greu să alegi moartea decât viaţa): pedeapsa i-a fost comutată şi, după un an petrecut în carceră, a luat din nou drumul anevoios al exilului. La începutul anului 1934, sub numele de Dolski, acelaşi nume pe care-l purtase ultima dată în temniţele ţariste, îl găsim în Turgai, unde abia începuseră colonizările. (Nu ar trebui totuşi să vedem un mesaj pentru viitor în această schimbare de nume, un semn de bravadă sau de sfidare; Novski, se pare, era condus în primul rând de raţiuni practice: actele sale de identitate erau încă pe numele acesta.) în acelaşi an primeşte permisiunea autorităţilor de a se stabili în Aktubinsk, o localitate aflată aproape la capătul lumii; aici, înconjurat de colonişti suspicioşi, lucrează la o fermă agricolă unde se cultivă sfeclă de zahăr. În luna decembrie, sora sa primeşte aprobarea să-i facă o vizită şi-l găseşte bolnav: Novski se plânge de dureri de rinichi. În acea perioadă poartă deja maxilarele artificiale şi dinţii de oţel inoxidabil. (E greu de spus dacă dinţii i-au fost sparţi în timpul desfăşurării anchetei, aşa cum afirmă doctorul Taube.) Novski refuză propunerea surorii sale de-a obţine de la autorităţi permisiunea de-a se muta la Moscova; nu mai avea curajul să privească lumea în faţă. „Îşi aştepta moartea la primele ore ale dimineţii”, notează ea, „ce coincideau cu cele la care fusese arestat:

încremenea cu ochii sticloşi întorşi spre uşa pe care n-o încuia. Când trecea de ora trei, lua chitara şi cânta încet ceva greu de descifrat. Avea halucinaţii auditive şi i se năzărea că aude voci şi paşi pe hol.” (În acei ani, la Moscova circula următoarea anecdotă: „Ce mai face Novski? – Bea ceai cu dulceaţă de coacăze şi cântă *Internaţionala* la chitară.” – „Dar în surdină”, adăuga cineva cu răutate.)

Ştim că în iarna năprasnică a anului 1937 Novski este arestat din nou şi dus într-o direcţie necunoscută. În anul următor îi descoperim urmele tocmai în îndepărtata Insulma. Ultima scrisoare, aşternută pe hârtie chiar de mâna lui, poartă ştampila localităţii Kem, din apropierea insulelor Solovki.

Continuarea şi sfârşitul istoriei lui Novski le-am aflat de la Karl Fridrihovici (care din greşeală îl numeşte Podolski în loc de Dolski); locul evenimentelor: îndepărtatul şi îngheţatul nord, Norilsk.

Novski dispare din lagăr într-un mod ciudat şi inexplicabil, probabil în timpul unui viscol năprasnic, când şi paznicii din turnuri, şi armele, şi câinii mari şi puternici sunt la fel de neputincioşi. După ce se linişteşte *purga*, pleacă în căutarea evadatului, lăsându-se conduşi de instinctul câinilor feroce. Trei zile la rând deţinuţii aşteaptă în zadar comanda *afară*!; trei zile câinii furioşi, plini de spume se zbat în lanţurile lor de oţel, trăgând după ei hăitaşii prin nămeţii uriaşi. În cea de-a patra zi, unul dintre paznici îl descoperă, o fantomă cu barbă lungă, în apropierea turnătoriei, unde se încălzeşte lângă un cazan mare, în care se depune zgura de la metale, îl încercuiesc şi dau drumul câinilor. Atraşi de urletele animalelor, intrară în hala cazanelor: evadatul stă pe nişte schele, deasupra cazanului, în lumina flăcărilor. Un paznic zelos începe să urce pe schele. Când acesta se apropie,

evadatul se aruncă în materia topită, clocotitoare şi paznicii îl văd dispărând sub ochii lor, răsucindu-se ca o dâră de fum, surd la comenzi, nesupus, eliberat de câini, de frig, de căldură, de pedeapsă şi căinţă.

Acest bărbat curajos a murit pe 21 noiembrie 1937, la orele patru după-amiaza. În urma lui au rămas câteva ţigări şi o periuţă de dinţi.

Pe la sfârşitul anului 1956, ziarul londonez *Times*, care, respectând buna şi vechea tradiţie engleză, mai crede încă în năluci, a publicat ştirea că Novski a fost văzut la Moscova, în apropierea zidurilor Kremlinului. Cei care l-au văzut au spus că l-au recunoscut după dinţii de oţel. Această ştire a fost preluată de toată presa occidentală, avidă de intrigi şi senzaţional.

Câini şi cărţi

Lui Philippe David

În anul de graţie 1330, în ziua de 23, luna a XII-a, la urechea vigilentă a Preacinstitului Părinte întru Hristos, monseniorul Jacques, prin voia Domnului episcop de Pamiers, ajunse vestea că Baruch David Neumann, fost evreu, refugiat din Germania, părăsise întunericul şi perfidia iudaismului şi trecuse la credinţa întru Hristos; că primise taina sfântului botez în oraşul Toulouse, în timpul pogromului iniţiat de Preacinstiţii Păstori; şi că apoi, „precum câinele care-şi linge voma", sus-numitul Baruch David Neumann, care trăia încă împreună cu evreii din Pamiers după legea iudaică, profitase de ocazie şi se reîntorsese la secta şi obiceiurile evreieşti atât de urâte lui Dumnezeu; aşa că sus-numitul monsenior episcop dădu ordin să fie arestat şi aruncat în temniţă.

În cele din urmă porunci să fie adus la el şi acesta se înfăţişă monseniorului în marea sală episcopală, din care prin uşa din stânga se intra în camera de tortură. Monseniorul Jacques ceru ca sus-numitul Baruch să fie adus chiar prin acea cameră, pentru a-i aminti de instrumentele pe care Cel de Sus le pusese cu atâta îndurare în mâna celor aflaţi în slujba Sfintei Sale Credinţe, întru salvarea sufletului omului.

Monseniorul Jacques avea la masă, ca ajutoare, pe fratele Gaillard din Pamiers, locţiitorul Inchizitorului din Carcassonne, pe magistrul Bernard Faissessier, un slujbaş din Pamiers, şi pe magistrul David de Troyes, un evreu, invitat să fie tălmaciul monseniorului episcop în caz că Baruch se încumeta să recurgă la dogmă şi la legi, pentru că era vestit ca bun cunoscător al Vechiului Testament, al

legilor iudaice şi al „cărţii necuratului”[29].

Monseniorul Jacques începu aşadar să-l întrebe despre cele amintite mai înainte, fiindcă evreul jurase pe legea lui Moise că va spune adevărul şi numai adevărul, în primul rând despre sine, dar şi despre alţii, despre cei vii şi cei morţi pe care îi chema să depună mărturie.

După ce căzură de acord în această privinţă, vorbi şi mărturisi cele ce urmează:

„Anul acesta (joia trecută s-a împlinit exact o lună de la

---

29 „Cartea necuratului” este doar una din faimoasele metafore pentru cartea nu mai puţin cunoscută a Talmudului. În A.D. 1320 papa Ioan al XXII-lea a poruncit ca orice exemplar al acestei cărţi eretice să fie confiscat şi ars pe rug; se ştie că pe vremurile acelea, pe la toate vămile de pe întreg arhipelagul creştin, soldaţii percheziţionau caravanele evreieşti, cercetând mărfurile de contrabandă, mătăsurile, blănurile şi mirodeniile, fără să le acorde cea mai mică atenţie (poate doar minaţi de lăcomia personală), iar câinii Sfântului Bernard, cu un miros ascuţit pentru „scrierile necuratului”, adulmecau caftanele soioase ale târgoveţilor bărboşi şi-şi vârau boturile pe sub rochiile femeilor speriate, până într-o bună zi, când au stârnit o mare epidemie de turbare şi au început să se repeadă şi să-i muşte şi pe târgoveţii creştini şi să-şi bage boturile sub mantalele pelerinilor, preoţilor şi călugăriţelor nevinovate, care făceau negoţ cu peşte sărat şi brânză Brie din Catalonia, cunoscută în popor sub numele de „crotte de diable” – spurcăciunea diavolului. Însă cu toate astea goana după Talmud n-a încetat; Jean Gui, poreclit „Cel de Fier”, a confiscat şi a ars pe rug, numai în anul 1336. Două căruţe mari, burduşite cu acea carte incriminată, însă efectele acţiunilor de dinainte şi de după această dată au rămas din păcate necunoscute istoricilor contemporani. Acest Jean Gui „Cel de Fier”, *en fer* (unii adversari ai săi, încântaţi probabil de asociaţia sonoră şi din pizmă, îi pronunţau, ba chiar îi şi scriau porecla ca *enfer:* infern), s-a dovedit a fi chiar prea sârguincios şi, pe lângă Talmud, a început să arunce pe rug şi alte cărţi şi chiar oameni, care nu erau pomeniţi în indexul papal, şi o vreme a fost expus presiunilor clericilor care se temeau, de altfel, de el, dar care urmau poruncile papei şi ale lui Dumnezeu. Se ştie că acest Jean Gui „Cel de Fier” a ieşit victorios din această luptă crâncenă şi că cei mai mulţi dintre adversarii lui au sfârşit mistuiţi de flăcările rugului. Se spune că ar fi murit cu minţile rătăcite, în chilia sa, înconjurat de câini şi cărţi, (n.a.)

cele întâmplate) au sosit din Granada Preacinstiţii Păstori, înarmaţi cu suliţe, cuţite lungi şi ghioage, cu cruci din păr de capră cusute pe mantale, purtând steaguri războinice şi ameninţând că-i vor extermina pe toţi evreii. Solomon Vidas, un tânăr evreu, veni să-l caute atunci pe marele dregător al Granadei şi, găsindu-l în compania evreului Eleazar, copistul său, îl întrebă, aşa cum mi-a povestit mai târziu, dacă acesta l-ar apăra de mânia Preacinstiţilor Păstori. Acesta încuviinţă. Dar cum Preacinstiţii Păstori soseau într-un număr tot mai mare şi începeau să intre şi prin casele creştinilor şi ale oamenilor de vază, acesta îl vesti pe Solomon că nu-l mai putea ascunde şi-l sfătui să găsească o barcă pe Garonne şi să fugă la Verdun, unde se afla o cetate mult mai mare şi mai sigură, aparţinând unui prieten de-al lui. Solomon găsi, aşadar, o luntre şi se lăsă dus de apă în jos, spre Verdun. Zărindu-l de pe mal, Păstorii luară şi ei o barcă cu vâsle şi îl scoaseră din apă, ducându-l legat fedeleş la Granada şi zicându-i că ori se va creştina imediat, ori va fi omorât pe loc. Marele dregător, care privea toate astea de pe mal, cu mâna streaşină la ochi, se apropie de ei şi le spuse: dacă-l ucid pe Solomon, e ca şi cum i-ar tăia lui capul. Aceştia îi răspunseră că, dacă aşa crede, îi vor îndeplini pe loc dorinţa. Auzind toate astea, Solomon zise că nu vrea să i se întâmple ceva marelui dregător şi-i întrebă pe Păstori ce aşteaptă de la el. Ei îi repetară: ori se va creştina imediat, ori va fi omorât pe loc. Solomon le răspunse că preferă să se creştineze decât să moară. Atunci aceştia îl botezară imediat în apa tulbure a fluviului Garonne, împreună cu copistul Eleazar, căci printre ei se afla şi un tânăr preot care cunoştea tainele legii. După aceea, două femei cinstite le cusură pe haine cruci din păr de capră şi îi lăsară să plece unde or vrea.

În ziua următoare, Solomon şi Eleazar m-au căutat la Toulouse, mi-au povestit tot ce li s-a întâmplat şi mi-au

spus că s-au şi creştinat, dar nu din voia lor, şi că, dacă se putea, s-ar reîntoarce la credinţa şi legile strămoşilor lor. Şi mi-au mai spus: dacă într-o bună zi Iehova le va deschide, cu mila Lui, ochii, arătându-le că noile legi sunt mai drepte decât cele vechi, că sufletul omului păcătuieşte mai puţin faţă de oameni şi sălbăticiuni sub oblăduirea noii credinţe, atunci vor trece la această nouă credinţă de bunăvoie şi din toată inima. Le-am răspuns că nu ştiu ce sfat să le dau; probabil că puteau, le-am zis, să se întoarcă fără nicio mustrare de cuget la iudaism, dacă legile creştine le dădeau dezlegare, şi le-a promis că îl voi întreba despre toate astea pe fratele Raimond Lesnac, locţiitorul Excelenţei Sale Marele Inchizitor din Toulouse; fără îndoială că el le va putea da cele mai bune sfaturi şi iertarea păcatelor. Am trecut aşadar împreună cu Bonnet, un evreu din Agen, pe la sus-numitul frate Raimond Lesnac şi pe la magistrul Marquès, notarul Excelenţei Sale, Marele Inchizitor din Toulouse, şi le-am povestit despre nenorocirea ce se abătuse asupra bietului Solomon, întrebându-i dacă botezul făcut împotriva voinţei celui care l-a primit îndeplineşte canoanele prevăzute şi credinţa acceptată numai de teama de a nu-ţi pierde viaţa este credinţă adevărată. Amândoi mi-au răspuns că o astfel de credinţă nu poate fi adevărată. M-am întors imediat la Solomon şi Eleazar şi le-am repetat răspunsul fratelui Raimond şi al magistrului Jacques, cum că un astfel de botez nu poate avea prea mare însemnătate şi nici puterea adevăratei credinţe şi că se puteau întoarce la credinţa lui Moise. Solomon îl rugă pe Excelenţa Sa, Seneşalul din Toulouse, să ceară părerea Curiei de la Roma despre botez, deoarece sus-numitul Solomon se temea grozav că întoarcerea sa la iudaism putea fi tălmăcită ca un semn de prefăcătorie.

Când toate aceste treburi s-au isprăvit cu bine, Solomon şi Eleazar s-au întors la credinţa lui Moise, după toate

canoanele prevăzute de doctrina talmudică: le-au tăiat cu foarfeci ascuţite unghiile de la mâini şi de la picioare, i-au ras în cap şi i-au scăldat în apă curată de izvor, aşa cum se face, potrivit legilor, pentru purificarea trupului şi sufletului unei femei străine care se uneşte, prin sfânta căsătorie, cu un evreu.

Săptămâna următoare, domnul Aloder, ajutorul judecătorului din Toulouse, aduse douăzeci şi patru de care pline cu târgoveţi şi Păstori arestaţi pentru măcelul săvârşit de aceştia la Castelsarrasin şi prin împrejurimi asupra a cincizeci şi doi de evrei de toate vârstele. Când carele ajunseră în faţa castelului contelui de Narbonne, iar douăzeci dintre ele intraseră deja pe poartă, în jur se strânse o mulţime de târgoveţi din Toulouse. Cei din ultimele care începură să strige după ajutor, ţipând în gura mare că sunt aruncaţi în temniţă fără vină şi că n-au făcut niciun păcat, au vrut doar să răzbune sângele nevinovat al lui Hristos, care aşteaptă de atâta vreme să fie răzbunat. Atunci mulţimea, mişcată de nedreptatea ce se făcea, tăie cu cuţite frânghiile cu care erau legaţi răzbunătorii, îi coborî din care şi se porni să strige cât o ţinea gura: «Moarte evreilor!», năpustindu-se spre cartierul evreiesc. Eram ocupat cu cititul şi scrisul, când în camera mea dădu buzna o mulţime de oameni înarmaţi cu ignoranţa lor grea ca un ciomag şi cu o ură mai ascuţită decât tăişul unui cuţit. Ochii li se înroşiră, nu din cauza mătăsurilor grele din odaia mea, ci la vederea cărţilor aranjate pe etajere; smulseră mătăsurile de pe pereţi şi le ascunseră sub sutane, cărţile mi le aruncară pe jos, le călcară în picioare şi începură să le rupă sub ochii mei. Erau cărţi legate în piele şi numerotate, scrise de oameni învăţaţi şi, dacă le-ar fi citit, ar fi găsit în ele nenumărate motive să mă ucidă, dar ar fi descoperit în ele, dacă le-ar fi citit, şi sfaturi bune şi leacuri pentru domolirea urii lor. Le-am spus să nu le rupă, pentru că multe dintre ele nu sunt deloc periculoase,

doar una singură este periculoasă; le-am spus să nu le rupă, pentru că citirea multor cărţi duce la înţelepciune, iar citirea uneia singure – la ignoranţă, care este întotdeauna înarmată cu ură şi nebunie. Ei mi-au răspuns că toate lucrurile sunt scrise în Noul Testament şi că acesta cuprinde cărţile tuturor timpurilor: ce se spune în el e reluat în toate celelalte cărţi şi, de aceea, ele trebuie arse, iar dacă în vreuna din aceste cărţi există ceva ce nu este spus în această Singură Carte, cu atât mai mult celelalte cărţi trebuie arse, pentru că sunt eretice. Şi au mai spus că n-au nevoie de sfaturi de la învăţaţi şi mi-au strigat: «Creştinează-te, de nu, toată înţelepciunea pe care ai adunat-o de prin cărţi o să-ţi iasă pe nas».

Lovindu-mă de ura oarbă a acestei mulţimi şi văzând-o omorând sub ochii mei mai mulţi evrei care refuzaseră botezul (unii din consecvenţă, alţii din mândrie, care adeseori este fatală), le-am răspuns că mai degrabă accept să mă creştinez decât să fiu ucis, pentru că, *în ciuda tuturor lucrurilor*, suferinţele vremelnice ale vieţii sunt preferabile golului definitiv al neantului. Au pus mâna pe mine şi m-au scos din casă, fără să mă lase să-mi schimb halatul cu o îmbrăcăminte potrivită, târându-mă aşa până la catedrala Saint-Etienne. Când am ajuns în faţa ei, doi preoţi mi-au arătat cadavrele de evrei care zăceau împrejur; trupurile le erau schingiuite, iar feţele pline de sânge. Apoi au făcut semn spre o piatră mare din faţa bisericii şi atunci mi-a fost dat să văd o scenă care m-a făcut să înmărmuresc: pe piatră zăcea o inimă asemenea unei bile însângerate. «Priveşte, mi-au zis, e inima unuia dintre aceia care n-au vrut să se creştineze.» În jurul ei se adunase lume multă, care se uita la ea înmărmurită şi scârbită. Când am închis ochii, ca să nu mai văd acea privelişte, cineva m-a lovit puternic în cap cu o piatră sau cu o bâtă şi m-a făcut să mă hotărăsc pe loc; le-am spus că mă creştinez, dar că am un prieten preot, pe fratele Jean,

zis Teutonul, şi că vreau ca el să fie acela care să mă ajute să fac pasul decisiv. Am spus asta în speranţa că fratele Jean, care îmi era prieten bun şi cu care purtam discuţii îndelungi despre credinţă, mă va putea ajuta să scap de moarte fără să trec la creştinism.

Atunci cei doi preoţi tineri s-au înţeles să mă scoată din biserică şi să mă însoţească până la casa lui Jean, zis Teutonul, pentru că acesta era mai bătrân şi avea un grad mai mare, iar celor doi le era teamă să săvârşească vreo nedreptate faţă de el. Când am ieşit în faţa bisericii, am simţit miros de fum şi am văzut limbi de foc înălţându-se spre cer din cartierul evreiesc. Sub ochii mei l-au înjunghiat pe evreul Asser, un tânăr de vreo douăzeci de ani, şi mi-au zis: «Acesta a invocat exemplul tău şi învăţăturile tale». Şi mi-au mai spus, arătându-mi un alt tânăr, despre care am auzit mai târziu că era de prin Tarascon: «Amânarea hotărârii tale îi ucide pe toţi cei care au crezut în învăţăturile tale şi ţi-au urmat exemplul». Atunci cei care-l ţineau i-au dat drumul, iar tânărul s-a prăbuşit la pământ cu faţa întoarsă spre mine, şi, pentru că eu nu scoteam încă niciun cuvânt, îi aplicară pe la spate o lovitură mortală. Târgoveţii din Toulouse, care se adunaseră în faţa bisericii şi urmăreau cu înfrigurare cele ce se petreceau, i-au întrebat pe cei doi preoţi care mă însoţeau dacă m-am creştinat, iar ei au răspuns că încă nu; înainte de-a ieşi din biserică, i-am rugat, în caz că ne vom întâlni cu cineva pe drum şi va întreba dacă m-am creştinat, să răspundă că da, însă m-au refuzat. Atunci din mulţime cineva m-a lovit din nou cu o bâtă şi sub puterea izbiturii mi s-a părut că-mi sar ochii din cap; am atins locul lovit cu mâna, dar nu curgea sânge, am simţit doar o umflătură care s-a vindecat de la sine, fără niciun fel de leac, de bandaje sau alifii. Văzând că mulţimea ucide fără oprire evrei şi auzind ţipetele şi blestemele muribunzilor, şi fiindcă cei doi preoţi mi-au spus că nu mă puteau apăra

de furia mulţimii şi nici însoţi până la casa lui Jean, zis Teutonul, şi voi fi omorât înainte de-a coborî de pe scările bisericii în stradă, i-am întrebat ce mă sfătuiesc să fac. Ei mi-au răspuns: «Urmează drumul pe care mergem cu toţii şi-ţi vom întinde mâna». Şi mi-au mai spus: «Urmând exemplul tău, mulţi şi-au pierdut viaţa». Atunci le-am răspuns: «Să ne întoarcem în biserică».

Ne-am întors deci la catedrală, unde lumânările ardeau sfârâind, unde norodul, cu mâinile încă pline de sânge, în genunchi, murmura rugăciuni. I-am rugat pe cei doi însoţitori să mai aşteptăm puţin, să văd dacă vor sosi fiii mei[30]. Au aşteptat, dar fiindcă fiii mei nu mai veneau, mi-au spus că nu mai puteau sta şi că trebuia să mă hotărăsc: ori mă creştinam, ori ieşeam pe scări, unde încă mai erau ucişi cei care nu se hotărau.

Atunci le-am spus că aş dori să-mi fie naş vicarul din Toulouse, gândindu-mă la Pierre de Savardun, un bun prieten de-al meu, care m-ar fi putut scăpa de moarte şi de creştinare. Mi-au răspuns însă că nu putea veni, pentru că în ziua aceea îi însoţise pe Păstorii din Castelsarrasin şi era foarte obosit de drum, trebuia să se odihnească. Câţiva dintre cei îngenuncheaţi în biserică s-au ridicat, s-au repezit la mine, m-au înşfăcat şi m-au târât până aproape de altar, unde era locul pentru botez; înainte de a-mi băga capul în apă, am mai rostit încă o dată cuvântul «vicar»; dar o clipă mai târziu, n-am mai putut scoate nicio vorbă, pentru că mă apăsau, ţinându-mi destul de mult capul sub

30 Unul dintre comentatorii moderni (Duvernoy) face, în legătură cu această frază, următoarea precizare: „Deşi arhivele nu ne furnizează niciun fel de date în această privinţă, înclinăm să credem că această declaraţie a lui Baruch nu era doar un mijloc de amânare a scenei înjositoare şi penibile a botezului, ci şi un element al tacticii şi vicleniei: în caz că fiii săi reuşiseră să evite botezul, pentru înţeleptul Baruch acesta era un argument suficient de a nu se expune dispreţului pe care i l-ar fi arătat; în caz că fuseseră ucişi, durerea i-ar întări hotărârea, iar moartea sa ar semăna cu o răscumpărare”. (n.a.)

apă, şi mi-a trecut prin minte că mă vor omori ca pe un câine în apa din cristelniţa pentru botez. După aceea m-au târât spre scările de piatră şi m-au aşezat în genunchi printre ceilalţi; nu ştiu câţi şi cine erau, fiindcă nu mă puteam uita în ochii nimănui şi ţineam capul plecat spre piatra rece. Preotul făcea, aşa credeam, tot ce ţinea de taina botezului. Dar, înainte de-a începe preotul să citească ceea ce era necesar pentru ritualul botezului, unul din cei doi preoţi tineri s-a aplecat şi mi-a şoptit la ureche că trebuia să spun că am acceptat botezul de bunăvoie şi nesilit de nimeni, dacă nu, mă vor ucide pe loc. Am susţinut deci că tot ceea ce făceam făceam de bunăvoie, deşi gândeam cu totul altfel. Mi-au dat şi un nume – Johann sau Jean; cei care stăteau lângă mine s-au ridicat şi au plecat.

După ce totul s-a terminat, i-am rugat pe cei doi preoţi să mă însoţească până acasă, să vedem dacă a mai rămas ceva din bunurile mele; mi-au răspuns că nu mă puteau însoţi, pentru că erau obosiţi şi transpiraţi, aşa că m-au dus la ei şi-am băut vin din pivniţele lor în cinstea creştinării mele; am băut fără să scot un cuvânt şi am refuzat să discut cu ei despre problemele credinţei, în ciuda provocărilor lor. După aceea s-au hotărât să mă conducă totuşi acasă, să vadă dacă mai rămăsese ceva pe acolo, şi am găsit cărţile rupte şi arse, banii îmi fuseseră furaţi împreună cu şapte suluri de stofa, dintre care unele erau ale mele, iar altele depuse gaj, şi o cuvertură de mătase de Aragon. Preotul care îmi devenise naş de botez a pus sulurile de stofa într-un sac. În clipa când am ieşit, ne-am întâlnit în faţa casei cu un slujbaş al oraşului, pe care tânărul preot îl cunoştea şi care era înarmat, având sarcina să-i protejeze pe evreii rămaşi în viaţă. «Naşul» meu i-a zis acestui paznic sau bărbat: «Acesta s-a botezat şi este bun creştin». Paznicul mi-a făcut un semn cu capul, iar eu am găsit o cale de-a mă apropia de el: «Vrei să fii un

evreu bun?», m-a întrebat în şoaptă. I-am răspuns: «Da!» Iar el a zis: «Pentru asta trebuie să ai bani mulţi!». «N-am», i-am răspuns, «dar luaţi asta» şi i-am dat sacul în care vârâsem toate cele pomenite mai sus. A luat sacul şi l-a dat unuia dintre oamenii săi, spunându-mi: «Frumos, frumos, n-are de ce să-ţi fie frică; dacă te întreabă cineva ceva, răspunde-i că eşti bun creştin şi aşa îţi salvezi capul».

Când am ieşit din casă, ne-am întâlnit, «naşul» meu şi cu mine, cu vreo zece slujbaşi ai oraşului însoţiţi de o mulţime de paznici înarmaţi. Unul din slujbaşi m-a tras deoparte şi m-a întrebat în şoaptă: «Eşti evreu?» şi i-am răspuns, tot în şoaptă, ca să nu m-audă preotul, că da. Atunci slujbaşul i-a zis preotului să mă lase liber şi m-a încredinţat unui soldat, un sergent, spunându-i să mă păzească bine, ca pe el însuşi, în numele conducerii oraşului şi al puterii acesteia. Sergentul m-a luat de braţ. Când am ajuns în apropierea Capitoliului, le-am spus celor care m-au întrebat că sunt evreu, dar când am luat-o pe nişte străduţe întortocheate şi periculoase şi când oamenii au început să-l iscodească pe sergent dacă nu sunt cumva un evreu din aceia care nu trecuseră la creştinism, acesta le-a răspuns, aşa cum îl sfătuisem, că sunt un bun creştin.

Jefuirea şi uciderea evreilor ţinură până noaptea târziu; oraşul era luminat de flăcări, iar câinii urlau din toate părţile. Târziu, înspre seară, când mi s-a părut că lumea s-a retras de pe străzi, i-am propus sergentului, pentru că nu aveam, totuşi, conştiinţa împăcată, să mergem la vicar şi să-l întrebăm dacă botezul primit sub ameninţarea cu moartea este valabil. Când am ajuns la vicar, acesta tocmai era la cină şi sergentul i-a spus numele meu:

«Iată, vă aduc un evreu care a vrut să-l botezaţi chiar Sfinţia Voastră». Acesta a răspuns: «Tocmai suntem la masă, luaţi loc şi voi». Cum nu puteam, dar nici nu voiam să mănânc, am început să mă uit mai bine la cei aşezaţi în

jurul mesei şi l-am zărit pe prietenul meu Pierre de Savardun. I-am făcut un semn şi ne-am îndepărtat de cei prezenţi, atunci i-am spus că n-aveam nicio intenţie să mă creştinez şi i-am cerut să-l roage pe vicar să nu mă oblige să fac aşa ceva, fiindcă un astfel de botez nu era valabil; acesta mi-a îndeplinit rugămintea şi i-a şoptit vicarului cele spuse de mine, apoi i-a poruncit sergentului să plece pentru că, de acum înainte, va avea el grijă de mine şi m-a dat în grija unui alt sergent, un om de-al lui de încredere, cu care am pornit spre castelul Narbonne, pentru a verifica dacă vreunul dintre copiii mei se afla printre evreii ucişi, ale căror cadavre erau adunate în curtea castelului. Când ne-am întors, Sfinţia Sa vicarul m-a întrebat: «Vrei să primeşti botezul acum sau să aşteptăm ziua de mâine?». Atunci Pierre de Savardun l-a tras deoparte şi au început să discute ceva în taină. Nu ştiu exact ce i-a spus, dar vicarul i-a răspuns cu voce tare: «Bineînţeles, nu vreau să botez pe nimeni cu de-a sila, fie el evreu sau altceva!» Din cuvintele sale am dedus că botezul la care fusesem supus împotriva voinţei mele putea fi considerat nul.

După ce s-au terminat toate acestea, i-am cerut sfatul lui Pierre de Savardun: era mai bine să rămân la castelul Narbonne sau să plec?; şi, fiindcă Pierre mi-a zis că toţi evreii refugiaţi la castel vor fi ori botezaţi, ori ucişi, am hotărât că era mai bine să plec la Toulouse. Pierre mi-a dat trei şilingi şi m-a însoţit până la o răscruce de drumuri, dintre care cel principal duce la Mongiscard, şi m-a sfătuit să plec cât mai repede, iar dacă se întâmpla să mă oprească cineva şi să mă întrebe ceva, să vorbesc numai pe nemţeşte.

Am grăbit deci pasul ca să ajung cât mai repede la Mongiscard. Când, în cele din urmă, am intrat în oraş şi m-am îndreptat spre piaţa din centru, de undeva, de după nişte porţi întunecate, s-a năpustit asupra mea o mulţime înarmată cu toiege şi cuţite, m-a înhăţat şi m-a întrebat

dacă sunt evreu sau creştin. I-am întrebat atunci cine sunt ei şi mi-au răspuns: «Suntem Preacinstiţi Păstori, toţi în slujba credinţei lui Hristos»; şi au adăugat: «în numele paradisului ceresc şi al celui pământesc, îi vom stârpi pe toţi aceia care nu merg pe drumul Lui, fie ei evrei sau nu».

Le-am spus că nu sunt evreu şi i-am întrebat: «În paradisul ceresc şi cel pământesc se ajunge numai prin foc şi sabie?», iar ei mi-au răspuns: «E de-ajuns un singur suflet necredincios, ca toţi ceilalţi să fie lipsiţi de paradis şi de speranţă, aşa cum e de-ajuns o singură oaie cu râie ca să îmbolnăvească toată turma» şi au mai adăugat: «Oare nu e mai bine să stârpeşti numai oaia râioasă, decât s-o laşi să se umple de râie toată turma?» şi au strigat: «Opriţi-l, pentru că vorbele sale sunt pătrunse de îndoială şi necredinţă!» şi mi-au legat mâinile şi m-au luat cu ei. I-am întrebat iarăşi: «Oare aveţi putere aşa de mare asupra oamenilor, ca să puteţi dispune de libertatea lor?», iar ei mi-au răspuns: «Suntem ostaşii lui Hristos şi avem îngăduinţa puterii să îi despărţim pe râioşi de cei sănătoşi, pe aceia care se îndoiesc de aceia care cred cu adevărat».

Atunci le-am spus că orice credinţă se naşte din îndoială şi le-am mai zis că îndoiala este credinţa mea şi că sunt evreu, speram să nu mă omoare pentru că aveam mâinile legate, iar mulţimea se împrăştiase, neavând chef de dispute cu tâlc şi învăţate, şi o apucase pe nişte străzi înguste şi întunecoase, unde se pare că pusese mâna pe o altă victimă. M-au dus într-o casă mare şi m-au aruncat într-un beci enorm, unde se mai aflau vreo zece evrei, printre care şi înţeleptul Bernard Lupo şi preafrumoasa lui fiică, pe care, datorită actelor ei de binefacere o porecliseră La Bonna; am petrecut acolo toată noaptea şi toată ziua următoare numai în rugăciuni; am hotărât cu toţii să nu ne creştinăm, ci să stăruim până la capăt în credinţa noastră. Rugăciunile noastre erau, din când în când, întrerupte de şobolanii graşi, care alergau chiţcăind

prin colţurile beciului. În ziua următoare ne-au scos din beci şi ne-au trimis sub escortă la Mazères, iar de acolo la Pamiers[31].”

— La Pamiers sau în altă parte aţi revenit la credinţa evreiască, aşa cum prescriu obiceiurile şi formele religiei lui Moise?

— Nu, pentru că, după doctrina Talmudului, atunci când cineva botezat de bunăvoie după legile creştineşti vrea să revină la credinţa sa de mai înainte, trebuie să se supună rânduielilor amintite mai sus (tăierea unghiilor şi a părului şi spălarea trupului), pentru că se consideră că nu este curat. Dar când este botezat după toate legile creştine, însă fără voia sa, fiind silit şi ameninţat, atunci nu se practică obiceiurile şi rânduielile amintite mai sus, fiindcă un astfel de botez nici nu este luat în seamă, fiind considerat nul.

— Aţi spus vreuneia sau mai multor persoane creştinate sub ameninţarea cu moartea că botezul primit n-are nicio valoare şi că, fără remuşcări şi cu sufletul curat, se pot întoarce la iudaism?

— Nu, în afară de ceea ce am amintit mai sus în legătură cu Solomon şi Eleazar.

— Aţi spus vreunuia sau mai multor evrei să accepte creştinarea numai pentru a scăpa de moarte şi pe urmă să se întoarcă liniştiţi la iudaism?

— Nu.

— Aţi luat parte vreodată la ritualul de întoarcere la credinţa lui Moise al vreunui evreu creştinat?

— Nu.

---

31 În baza decretului emis de Arnaud Dejean, Inchizitorul din Pamiers, în dieceza Pamiers evreii aveau dreptul să trăiască liberi; decretul din 2 martie 1298, prin care se interzice cetăţenilor şi autorităţilor civile să se comporte faţă de evrei „prea sever şi cu cruzime”, demonstrează doar în ce măsură atitudinea personală şi curajul civil pot schimba în vremuri de restrişte soarta pe care cei laşi o consideră inevitabilă, numind-o *fatum* şi necesitate istorică, (n.a.)

— Consideraţi că botezul pe care l-aţi primit n-are nicio însemnătate?

— Da.

— De ce vă expuneţi de bunăvoie pericolului unei gândiri eretice?

— Pentru că vreau să trăiesc împăcat cu mine însumi, nu cu lumea.

— Explicaţi.

— Nu ştiu în ce cred creştinii, nici de ce cred şi cum, însă ştiu în ce şi de ce cred evreii şi consider că religia lor este dovedită prin Legi şi prin Cărţile Profeţilor pe care le studiez de douăzeci de ani şi mai bine, deci pot afirma că, până nu mi se dovedeşte prin Legile şi Cărţile Profeţilor că este mai bună credinţa creştină, nu pot crede în creştinism, în ciuda siguranţei care mi s-a oferit sub aripa acestei credinţe, şi prefer să mor decât să renunţ la credinţa mea.

Aşa a început disputa despre credinţa creştină între Baruch David Neumann, care s-a opus prin puterea argumentelor sale, şi Preasfântul Părinte întru Hristos, monseniorul Jacques, prin voia Domnului episcop de Pamiers, care a dat dovadă de o nemărginită răbdare, încercând să-l conducă spre Adevăr pe sus-numitul Baruch, fără să ţină cont de timpul şi de eforturile sale: sus-numitul evreu se încăpăţâna să rămână la credinţa şi la argumentele sale, recurgând cu insistenţă la Vechiul Testament şi refuzând lumina credinţei creştine, pe care monseniorul Jacques i-o oferea cu atâta bunăvoinţă.

În sfârşit, pe 16 august A.D. 1330, sus-numitul Baruch a cedat şi semnat renunţarea la credinţa evreiască.

După ce s-a citit din nou procesul-verbal, sus-numitul Baruch David Neumann, întrebat dacă a mărturisit şi a acceptat totul sub tortură sau imediat ce au încetat chinurile, a răspuns că şi-a semnat mărturisirea imediat ce chinurile au încetat, undeva pe la orele nouă dimineaţa, şi

că în aceeaşi zi, spre seară, a reînnoit-o, fără să fie dus în camera de tortură.

Acest interogatoriu s-a făcut în prezenţa monseniorului Jacques, prin voia Domnului episcop de Pamiers, a fratelui Gaillard din Pamiers, a magistrului Bernard Faissessier, a magistrului David de Troyes, evreu, şi a noastră, Guillaume Pierre Barthes şi Robert de Robecourt, notarii monseniorului Inchizitor din Carcassonne.

Se ştie că Baruch David Neumann s-a mai prezentat de două ori în faţa aceluiaşi tribunal: prima dată pe la jumătatea lunii mai a anului următor, când a declarat că după o recitire a Legilor şi Cărţilor Profeţilor a început să se îndoiască de credinţa sa. A urmat apoi o lungă dispută asupra surselor ebraice; o lungă argumentare, expusă cu mult tact şi răbdare, a monseniorului Jacques, care l-a făcut pe Baruch să renunţe din nou la iudaism. Ultima condamnare poartă data de 20 noiembrie 1337. Din păcate, nu s-a păstrat procesul-verbal întocmit în timpul desfăşurării interogatoriului, iar Duvernoy lasă să se-nţeleagă că nefericitul Baruch a murit fără îndoială în timpul torturii. O altă sursă vorbeşte însă despre un oarecare Baruch, judecat pentru acelaşi delict de opinie şi ars pe rug vreo douăzeci de ani mai târziu. Ne e greu să credem că e vorba de aceeaşi persoană.

Nota autorului

Relatarea despre Baruch David Neumann este, de fapt, traducerea capitolului trei (*Confessio Baruc olim iudei modo baptizati et postmodum reversi ad iudaismum)* din registrul inchizitorial, în care Jacques Fournier, viitorul papă Benedict al XII-lea, a reprodus conştiincios şi cu lux de amănunte toate mărturisirile făcute în faţa tribunalului. Manuscrisul se păstrează în fondul latin al Bibliotecii din Vatican, cu numărul 4030. Am făcut în text doar unele tăieturi neglijabile, scoţând paginile în care se vorbeşte despre Sfânta Treime, despre mesianismul lui Hristos, despre împlinirea Cuvântului Legilor, despre negările unor afirmaţii din Vechiul Testament. Traducerea de faţă s-a făcut după versiunea franceză a monseniorului Jean-Marie Vidai, fostul vicar al bisericii Sfântului Ludovic de la Roma, precum şi după versiunea exegetului catolic, onorabilul Ignacio von Döllinger, publicată la München, în anul 1890. Aceste texte, însoţite de comentarii utile şi explicite, au fost retipărite în mai multe rânduri, ultima dată, după câte ştiu, în anul 1965. Originalul procesului-verbal amintit mai sus („un manuscris frumos, pe pergament, cu alfabet curent, pe două coloane”) ajunge la cititor ca un triplu ecou al unei singure voci, a lui Baruch, apoi ca unul al vocii traducerii şi ca ecou al gândului lui Iehova.

Descoperirea întâmplătoare şi surprinzătoare a acestui manuscris, care s-a nimerit să coincidă cu terminarea muncii la povestirea *Criptă pentru Boris Davidovici*, a avut pentru mine semnificaţia unui miracol şi a unei iluminări profunde: analogia cu povestirea amintită este atât de evidentă, încât am considerat suprapunerea motivelor, a datelor şi numelor ca o participare a providenţei la actul creator, *la part de Dieu,* sau a diavolului, *la part du diable.*

Tăria convingerilor morale, vărsarea de sânge, o anume asemănare a numelor (Boris Davidovici Novski – Baruch

David Neumann), coincidenţa datelor arestării lui Novski şi Neumann (în aceeaşi zi a nefericitului decembrie, la o distanţă de şase secole, 1330... 1930), toate acestea au luat naştere în conştiinţa mea ca o dezvoltare a doctrinei clasice a mişcării ciclice a timpului: „Cine a văzut prezentul a văzut totul, adică şi câte s-au ivit până acum din veşnicie, şi câte se vor scurge în necuprinsa vreme, de acum înainte...” (Marcus Aurelius, Cugetări*, Cartea* a VI-a, 37). Polemizând cu stoicii (şi mai mult chiar, cu Nietzsche), J.L. Borges formulează în felul următor învăţătura lor: „Din când în când, lumea este distrusă de flăcările din care a luat naştere, ca apoi să renască, trăind aceeaşi istorie. Din nou se unesc aceleaşi particule, din nou dau formă pietrelor, copacilor, oamenilor, chiar şi virtuţilor şi zilelor, deoarece pentru greci nu există substantive fără esenţă. Din nou fiecare sabie, fiecare erou, din nou fiecare noapte furioasă şi trivială”.

În acest context, ordinea *variantelor* nu are o însemnătate prea mare; totuşi am optat pentru ordinea spirituală, nu pentru cea a datelor istorice: istorisirea despre David Neumann am descoperit-o, aşa cum am mai spus, după ce am terminat de scris povestirea despre Boris Davidovici.

Scurtă biografie a lui A.A. Darmolatov (1892–1968)

În epoca noastră, în care multe destine poetice se croiesc după modelul monstruos al standardului epocii, al clasei şi al mediului, care transformă evenimentele cruciale ale vieţii – misterul irepetabil al primei poezii, o călătorie la Tiflis, oraş exotic, pentru aniversarea lui Rustaveli, sau întâlnirea cu poetul Narbut, căruia îi lipseşte o mână – într-o suită cronologică, lipsită de aventuri sângeroase, biografia lui A.A. Darmolatov, în ciuda unui anume schematism, are un nucleu liric. Din masa confuză de date, se iveşte viaţa unui om în întreaga ei goliciune.

Sub influenţa tatălui său, învăţător de ţară, biolog amator şi beţivan înrăit, Darmolatov este, din fragedă copilărie, captivat de tainele naturii. În casa lor boierească, de la Nikolaevsk (zestrea mamei) trăiau, într-o libertate relativă, câini, pisici şi păsări. Pe când avea şase ani, i-au cumpărat din Saratov, oraşul învecinat, *Atlasul fluturilor din Europa şi Asia Centrală* de Dévrilenne, una din ultimele opere de valoare ale artei gravurii din secolul al XIX-lea; la şapte ani îl asistă pe tatăl său care, plin de stropi de sânge pe faţă, face vivisecţii pe şoareci şi experimente pe broaşte; la zece ani, după lecturi intense despre războiul hispano-american, devine un apărător înflăcărat al Spaniei; la doisprezece ani scoate din biserică, ascunsă sub limbă, anafura şi o pune pe bancă în faţa tovarăşilor săi rămaşi cu gura căscată. Visează, aplecat asupra textelor lui Korch, la Antichitate, ignorând şi detestând viaţa şi epoca sa. Nimic, deci, mai clasic decât acest mediu provincial şi acest cetăţean educat în spirit pozitivist, nimic mai banal decât această moştenire în care se amestecă alcoolul şi tuberculoza (din partea tatălui) cu

melancolia depresivă a mamei, care citeşte romane franţuzeşti. O mătuşă, tot din partea mamei, Iadviga Iarmolaevna, care trăia sub acelaşi acoperiş cu ei şi se cufunda încet în demenţă, este singurul element demn de un oarecare respect din biografia timpurie a poetului.

Mama moare pe neaşteptate în ajunul primei revoluţii, adormind deasupra cărţii lui Maeterlinck, *Viaţa albinelor*, rămasă deschisă pe piept, ca o pasăre moartă, cu aripile desfăcute. În acelaşi an, fecundate de sămânţa morţii, se nasc primele versuri ale tânărului Darmolatov, publicate în revista *Viaţa şi şcoala*, editată de cenaclul tinerilor revoluţionari din Saratov. În anul 1912, se înscrie la Universitatea din Petersburg unde, la dorinţa tatălui său, studiază medicina. Între anii 1912 şi 1915 publică în revistele din capitală, *Educaţia* şi *Lumea contemporană*, şi în renumita revistă *Apollo.* În acea perioadă trebuie plasată şi prietenia sa cu Gorodeţki şi cu poetul sinucigaş Victor Hoffman care, după cum afirma Makovski, a trăit ca un om de rând, dar a murit ca un adevărat poet, împuşcându-se cu un mic Browning de damă, ţintind drept în ochi, aidoma unui ciclop liric. Prima şi, fără îndoială, cea mai bună culegere de poezii a lui Darmolatov, *Minereuri şi cristale*, apare în anul 1915, în ortografie veche şi cu un Atlas pe copertă. „În acest volum modest, scrie un critic anonim în revista *Cuvântul*, există ceva din măiestria lui Innokenti Annenski, o sinceritate juvenilă a sentimentelor în spiritul lui Baratinski, o seninătate care ne aminteşte de tânărul Bunin. Dar nu găsim încă în ea ardoare adevărată, nici măiestrie subtilă, nici sentimente sincere, nici puncte extrem de slabe”.

Nu am intenţia să arborez în detaliu particularităţile liricii lui Darmolatov, nici să fac incursiuni în mecanismul complex al faimei literare. Pentru această povestire nu prezintă prea mare importanţă nici aventurile de război ale poetului, deşi trebuie să recunosc că unele imagini violente

din Galiţia şi din Bucovina, din timpul ofensivei lui Brusilov – când cadetul Darmolatov, în calitate de subofiţer sanitar, descoperă trupul sfârtecat al fratelui său –, nu sunt lipsite de atracţie; că un oarecare farmec are şi excursia lui la Berlin sau aventura lui amoroasă care, pe fundalul unei Rusii sărăcite şi înfometate în urma războiului civil, se încheie cu luna de miere în infernul de la Kislodovsk. Poezia lui, indiferent ce spun criticii, oferă nenumărate argumente empirice (poetice) care, asemenea ilustratelor sau fotografiilor vechi dintr-un album îngălbenit, stau mărturie călătoriilor făcute, entuziasmului şi pasiunii sale, cât şi unei anumite mode literare: efectul zefirului asupra reliefului marmurei cariatidelor; Tiergarten şi aleea sa cu tei înfloriţi; felinarele porţii Brandenburg; siluetele stranii ale lebedelor negre; reflexul de jar al soarelui în apele tulburi ale Niprului; farmecul nopţilor albe; ochii învăluitori ai chirghizelor; *kinjal*-ul înfipt până la plăsele în coasta lupului de stepă; vârtejul elicelor avionului; croncănitul ciorilor în amurg; fotografia (din perspectiva păsării) straşnicei panorame a malurilor devastate ale Volgăi; forfoteala tractoarelor şi a locomobilelor prin stepa aurită de grâu; gurile negre şi căscate ale minelor din Kursk; turnurile Kremlinului în oceanul de aer; catifeaua roşie a lojelor de teatru; siluetele fantomatice ale statuilor de bronz în străfulgerarea exploziilor; zborul balerinelor îmbrăcate numai în puf; incendiul grandios al petrolierelor din port; narcotismul uluitor al rimelor; natura moartă, cu un pahar de ceai, o linguriţă de argint şi o viespe înecată în pahar; ochii violeţi ai cailor de atelaj; huruitul optimist al turbinelor; capul comandantului Frunze pe masa de operaţie, în mirosul ameţitor de cloroform; copacii goi din curtea închisorii Lubianka; lătratul răguşit al câinilor prin sate; uluitorul echilibru al blocurilor uriaşe din beton; mersul precaut al pisicii pe urmele unei păsări prin zăpadă; porumbiştile în bătaia artileriei; despărţiri

sentimentale în valea Kama; cimitirul militar de lângă Sevastopol...

Poeziile datând din anii 1918 şi 1919 nu oferă nicio posibilitate de descifrare a locului unde au fost scrise; în ele totul se desfăşoară în peisajele cosmopolite ale sufletului, care nu are un contur precis. În 1921 îl găsim la Petrograd, în luxul mohorât al fostei vile a familiei Eliseev, în acea Corabie a Nebunilor, cum spune Olga Forsch, unde se aduna toată tagma poetică, leşinată de foame, fără niciun fel de sursă de venit şi fără nicio orientare clară. După mărturisirile lui Makovski, la aceşti copii ai Domnului nu mai erau vii decât ochii în care străluceau sclipiri demente. Se chinuiau din răsputeri să demonstreze că sunt încă vii, spune el, deşi niciun om cu mintea întreagă nu se putea dezbăra de impresia că se mişcă printre fantome, în ciuda rujului ţipător de pe buzele femeilor. Afară se dezlănţuia potopul oscilând între polii magnetici revoluţie-contrarevoluţie; cu preţul unui eroism vecin cu nebunia, Buhara căzuse din nou în mâna bolşevicilor; răscoala matrozilor din Kronstadt fusese înăbuşită într-o baie de sânge; în jurul satelor părăsite se târau epave umane, femei neputincioase, cu picioarele mâncate de cangrenă, şi copii cu burţile umflate; după ce au ucis toate gloabele, câinii, pisicile, şobolanii, canibalismul barbar a fost ridicat la rangul de drept natural. „De partea cui suntem noi, fraţii lui Serapion?”, strigă Lev Luntz. „Noi suntem de partea pustnicului Serapion!” În ceea ce-l priveşte pe Krucionih, el este pentru ermetism, pentru *ilogic*: „Ilogicul trezeşte şi dezlănţuie fantezia creatoare şi nu jigneşte cu nimic concretul”. – „Noi oferim tovarăşilor noştri poeţi libertate deplină în alegerea metodelor de creaţie, dar cu o condiţie...”, adăugă cei din grupul La Forge. (Adoptat în unanimitate, cu un vot de abţinere.)

Într-o fotografie din acea perioadă, Darmolatov încă mai are aerul unui fante de Petrograd, cu plastron şi papion. Cu obrajii supţi şi „ochii aţintiţi spre ruinele Romei”, cu barba ascuţită, tăiată de o gropiţă ca o cicatrice, cu buzele strânse, expresia feţei lui nu spune nimic, seamănă cu o mască de piatră. Există dovezi sigure că în acea perioadă tânărul Darmolatov aderase deja la programul cosmopolit al akmeiştilor, la acea „sete după cultura europeană”, datorită influenţei unui alt poet, Mandelştam: amândoi iubeau cu aceeaşi ardoare Roma, pe Annenski şi Gumilev, şi mâncau cu aceeaşi lăcomie isterică dulciuri.

Într-o seară înăbuşitoare din luna august a aceluiaşi an, 1921, în vila Eliseev era în toi orgia pe care aceeaşi Olga Forsch, dintr-o exagerare tipic feminină, o numise ospăţ în vremuri de ciumă. Pe atunci mâncarea de fiecare zi era peştele sărat, pe lângă care se servea acea votcă groaznică, *samogon,* făcută după nişte reţete alchimiste secrete, din spirt, scoarţă de mesteacăn şi boabe de piper. „Cassandra” (Anna Andreevna Ahmatova) a avut în acea seară una din acele presimţiri profetice şi, dintr-un extaz suprem, a căzut dintr-odată într-o depresie bolnăvicioasă, ce se învecina cu halucinaţiile. Cine a adus ştirea despre executarea „maestrului” (Gumilev) nu se ştie. Se poate spune însă, cu o oarecare siguranţă, că aceasta a străbătut, asemenea unei mici furtuni magnetice, toate grupurile antagoniste, separate printr-un clar program ideologic şi estetic. Darmolatov, cu un pahar în mână, împleticindu-se, a părăsit masa Cassandrei şi s-a prăbuşit în fotoliul slinos al răposatului Eliseev, care se căsca gol lângă scriitorul proletar Dorogoicenko.

În iulie 1930, îl găsim la casa de odihnă din Suhumi, unde, la recomandarea lui Boris Davidovici Novski, lucrează la nişte traduceri pentru revista *Krasnaia nou.* Începutul relaţiei cu Novski stă sub semnul unei întâlniri îndepărtate, care a avut loc la Berlin, într-o cârciumă din

apropiere de Tiergarten, când tânărul Darmolatov asculta cu uimire, admiraţie şi teamă cutezătoarele profeţii ale lui Tverdohlebov, viitorul comisar politic al Comitetului Revoluţionar al marinei, diplomat, reprezentant al Comisariatului Popular al transporturilor şi comunicaţiilor – B.D. Novski. (Novski era, se spune, în acele vremuri serbede şi nesigure, „filiera”; acest cuvânt ascunde legătura complicată dintre poet şi putere, în care, pe baza unor simpatii personale şi datorii sentimentale din tinereţe, se atenuează rigurozitatea liniei revoluţionare; legătură pe cât de complicată, pe atât de periculoasă: dacă puternicul protector cade în dizgraţie, îi trage după el, ca pe o avalanşă, pe toţi protejaţii, purtaţi parcă de stihia dezlănţuită de ţipătul nefericitului.)

La sfârşitul lui decembrie, la două zile după arestarea lui Novski, în casa lui Darmolatov sună telefonul. Era exact ora trei după miezul nopţii. Soţia somnoroasă a lui Darmolatov, o tătăroaică gravidă, înaltă, cu burta ascuţită, ridică receptorul. De partea cealaltă nu se auzi nimic, doar o tăcere prelungă, care-ţi îngheţa sângele în vine. Femeia lăsă receptorul jos şi izbucni în plâns. Din acea clipă, telefonul din camera lor fu acoperit cu pernuţe brodate cu tot felul de motive pitoreşti, iar lângă masa de scris, pe care zăceau manuscrise.

Dicţionare şi cărţi din care traducea „ca să se liniştească”, stătea un geamantan din carton, pregătit cu lucrurile necesare pentru o *călătorie* imprevizibilă. Odată, prinzând curaj după mai multă votcă, arătă unui poet turnător acel geamantan: peste puloverul gros şi izmenele de flanelă zăcea, legată în piele, o carte în limba latină: Ovidiu, *Elegii.* Probabil că în acele zile versurile marelui exilat îi răsunau în minte ca un motto din Puşkin al destinului poetic propriu.

La începutul anului următor pleacă în Georgia; în luna mai publică ciclul de poezii *Tbilisi ridicat pe mâini*| în

septembrie este trecut pe lista scriitorilor şi primeşte, printr-un ordin semnat de Gorki, o pereche de pantaloni, un palton şi o căciulă de castor. (Se pare că Darmolatov a refuzat căciula din cauza aspectului ei; prea aducea a căciulă de „hatman”. Alexei Maksimovici a insistat: să nu mai facă atâtea mofturi şi s-o ia! După versiunile care circulă despre această întâmplare, este greu de aflat ce a spus exact Gorki atunci, dar se pare că a făcut aluzie la înfumurarea lui Darmolatov, care era cât pe-aci „să moară ca funcţionăraşul lui Cehov”.)

Pe 17 august 1933 îl găsim pe vasul *LV. St alin,* printre cei aproape o sută douăzeci de scriitori care vizitau canalul Marea Albă – Marea Baltică. Darmolatov îmbătrânise subit şi purta favoriţi a la Puşkin. Îmbrăcat într-un costum alb, cu cămaşa descheiată, stă rezemat de balustrada de pe puntea vasului, privind pierdut în gol. Vântul se joacă în părul Verei Inber. Bruno Iassenski (al doilea din stânga) ridică mâna spre ţărmul învăluit în ceaţă. Cu mâna la ureche, Zoşcenko încearcă să desluşească melodia cântată de orchestra din lagăr. Acordurile sunt purtate de vânt şi de vuietul apei, care se scurge din ecluză.

În ciuda aparenţelor, există dovezi certe că, încă de pe-atunci, Darmolatov suferea de o boală de nervi: îşi spăla mâinile cu spirt şi pe fiecare-l suspecta a fi turnător; iar turnătorii continuă să-l viziteze, fără să se anunţe şi fără să bată la uşă, travestiţi în mari iubitori de poezie cu cravate pestriţe la gât sau în traducători purtând la rever un turn Eiffel în miniatură, făcut din tinichea aurită, sau deghizaţi în instalatori, cu pistoalele în buzunarele de la pantaloni, în locul cheii franceze.

În noiembrie este internat în spital, unde este tratat prin cure de somn; în peisajul steril al camerei de spital a dormit cinci săptămâni încheiate şi de-atunci zgomotele lumii n-au mai pătruns în urechile lui. Chiar şi sunetele faimoasei chitare hawaiiene a poetului Kirsanov, care

răsuna de partea cealaltă a paravanului, erau acum amortizate cu nişte vată unsă cu un strat subţire de cremă pentru urechi. Prin intermediul Uniunii Scriitorilor, a primit aprobarea de-a frecventa de două ori pe săptămână manejul oraşului; era văzut adesea, greoi, prea gras, cu primele simptome de elefantiazis, călărind un cal bine dresat, înainte de plecarea la Samatina, unde îl aştepta arestarea şi moartea, Mandelştam şi soţia sa i-au făcut o vizită de rămas-bun. Darmolatov i-a aşteptat la intrarea în lift, îmbrăcat într-o uniformă caraghioasă de călărie, cu un bici de copil în mână. Taxiul tocmai sosise în faţa clădirii şi el se grăbea la manej, fără să-şi ia rămas-bun de la tovarăşul său din tinereţe.

În vara anului 1947 se duce la Cetinje, în Muntenegru, la centenarul *Cununei munţilor*[32], din care se pare că a tradus mai multe fragmente. Deşi la o vârstă înaintată, stângaci şi greoi, a sărit, aproape băieţeşte, sfoara de mătase roşie ce despărţea scaunul uriaş al lui Njegoš, ce semăna cu tronul unui zeu, de poeţi şi de muritori. Eu (care relatez această povestire) stăteam la o parte şi priveam cum aşa-zisul poet se zbate ca peştele pe uscat în scaunul ascetic al lui Njegoš şi, profitând de aplauzele care răsunau şi de vânzoleala care izbucni, m-am strecurat afară din sală ca să nu văd scandalul pe care-l va provoca intervenţia unchiului meu, paznicul tezaurului din muzeu. Dar ce mi-a rămas întipărit în memorie este imaginea lui, cu picioarele crăcănate, între care se zărea, prin pantalonii uzaţi, o umflătură destul de mare şi respingătoare.

Ultimii ani din viaţă, înainte de a fi ţintuit la pat de boala grea, şi i-a trăit în tihnă, bucurându-se de laurii cuceriţi în tinereţe. Se spune că ar fi vizitat-o, din când în când, pe Anna Andreevna, o dată i-ar fi adus chiar o floare.

---

32 Lucrare a lui P.P. Njegoš (1813–1851) – poet, episcop şi conducător al Muntenegrului (n. ed. fr.)

Post-scriptum

În literatura rusă rămâne ca fenomen medical: cazul lui Darmolatov a intrat în mai toate noile manuale de patologie. Fotografia testiculelor lui, de mărimea celui mai mare dovleac găsit în colhozuri, a fost reprodusă şi în cărţile de specialitate din străinătate, în care se pomeneşte de elefantiazis (elephantiasis nostras), dar şi ca învăţătură pentru scriitori: pentru a scrie nu e suficient să ai doar coaie mari şi tari.

Cuprins

Danilo după Danilo.....4
Tabel bio-bibliografic.....20
Cuţitul cu plăsele din lemn de trandafir.....23
Scroafa care-şi mănâncă purceii.....36
Leii mecanici.....48
Cercul magic al cărţilor.....72
Criptă pentru Boris Davidovici.....92
Câini şi cărţi.....128
Nota autorului.....143
Scurtă biografie a lui A.A. Darmolatov (1892–1968).....145